

Looduse kuningas.

Arstlikud seletused inimese kehast,
selle tähtsamatest osadest ja nende
eest hoolekandmisest.

Kirjutanud Dr. J. T.

Täheendus: See raamat on üksnes
täiskasvanud inimeste
jaoks valmistatud; laste
filma eest tuleb teda kõr-
vale hoida.

Trükitud M. Tõnisson'i kuluga.

Looduse kuningas.

XIII-9

Arstlikud seletused inimese kehast,
selle tähtsamatest osadest ja nende
eest hooletandmisest.

Kirjutanud Dr. J. T.

Täheendus: See raamat on üksnes
täiskasvanud inimeste
jaoks valmistatud; laste
filma eest tuleb teda kõr-
wale hoida.

Trükitud M. Tõnksjon'i kuluga.

Дозволено цензурою. — Юрьевъ, 30-го Января 1895 г.

TARTU ÜLIKOOLI
RAAMATUKOGU

1222310893

Печатано въ типогр. А. Зейдельберга въ Вейсенштейнѣ.

Looduse kuningas.

Geskõne.

Nähtus, et suurem osa inimesi alles väga vähe oma ihuliikmeid tunnevad ja nende eest tarvilisel viisil hoolt kannavad, sundis mind sulge kätte võtma ja ühte weikest seletuse raamatut kokku seadma.

„Looduse kuningast,“ kui täielikust meistre tööst-oleks väga palju kirjutada ja seletada olnud, aga et minu jõuud nõnda laialiseks ülesandeks ei ulata, siis palun selle pistuga leppida, mida siin raamatus olen püüdnud korda saata. Ma walisin oma seletuse paragrahvide sisse ainult need arutused, mida ma kohaliseks arvasin ja milledest mulle kõige rohkem puudust fillma paistis. —

Kes õige maapealne kodanik ehk nagu käesolewa raamatu pealkiri ütleb „Looduse kuningas“ tahab olla, see piaks ometi natukenegi iseennast tundma; ta piaks vähemalt sedagi teadma: mis temast ja temas sünnib, mis põhjusel see kõik nõnda läheb ja kudas niisugused asjad tulevad ära toimetada, et kaunis ja lõbus elu enneaegu rikutud ei jaaks. — Sest mõtelge: Mis kasu on inimesel sellest, kui ta kõik muud asjad teab ja mõistab, aga iseennast ei tunne? — — — —

Ta õpib küll seda suure hoolega pähe, mis mitme tuhande aasta eest olewat olnud ja ka seda, mis pärast elulõppu saada tulema, aga misjugune tema ise on ja kudas temal elus tarwis on kasulikult elada — sellest teab ta väga pisut — seda pole ta mitte õppinud. — Üht piab tegema ja teist mitte tegemata jätma. Kui laewufene ladufaste ja kasulikult piab üle wee sõitma, siis on tarwis, et koorem tasakaaluna peale pannakse, aga mitte

teise serwa peale üksipäinis. Iga laewamees, kes nõnda ettevaatmata on, langeb enne eesmärgile saamist õnnestuste mängufanniks. — Kust see tuleb? Miks ei õpi inimene, see looduse kuningas, iseennast ja oma elulaewufest tundma? — See on üks kõige tähtsamatest küsimistest, aga ta on kuni siiani siiski ära unustatud ja kõrwale jäetud. Mikspärast see nõnda on läinud, jäegu täna seletamata. Aga seda imelikku asja ei wõi ma mitte nimetamata jätta, et rahwa seas kaunis kena summatene „habemega Atsikese“ ja „juhniks tehtud Zukufesi“ on, kes iga uue asja juures kohe imestades hüüawad: „Wuih, kes seda enne on kuulnud ja näinud, et niisugust seletust ka raamatusse panna! Minu isa ja isaija sai ilma selleta läbi, siis saan mina ka j. n. e. j. n. e.“

Iga inimene, kes wähegi mõtelda mõistab, näeb selgeste, et niisuguse hüüja silmad rumaluse tollmu täis on. Säherdune „Atsikene“ on just nagu paat, millel pole möla ega tüüri; ta piab sinnapoolse minema kuhu tuul teda lihtab ja jääb juhtumise kanniks kõige oma elu aja. —

Täielik inimene aga piab õppima oma elulaewufest tundma ja nõnda arendama, et temaga sinna wõiks purjetada, kuhu ta just soowib. — (Ta mõistku ka ennast ehitajatest ja pimestajatest eemalle hoida! —)

Nõnda siis tahab käes olew raamatufene inimest iseenele äratundmiseks tähelepanewlikuks teha ja temale selles weikest juhatusi anda. —

Õppige nüüd, armsad teaduse himulised, iseennast ja oma ümbrust tundma — selle pistkuga rahul olles kudas siin wõimalik oli anda — ning elage kasinuses ja puhuses, siis on raamatu kirjutaja soow täidetud.

Detsembri kuus 1894.

Luupakkikult

Dr J. — E.

§ 1. Looduse kuningas on — inimene.

Seda nime pole mitte mina pannud, waid seda on wägew ilma Looja temale ise annud, kui Ta ütles: „Tehkem inimese eneste näu järele, eneste sarnaseks, et nemad walitsewad kalade üle, mis meres, ja lindude üle, mis taewa all, ja lojuste üle, ja kõige maa üle, ja kõige roomajate üle, mis maa peal roomawad.“ (1. Moos. 1, 26.) Inimene, kui looduse kuningas, on ka looduse ülemaist olemustest, nimelt loomadest, ja nende seas kõige täielikumatest — ahwidest (inim-ahwid ehk antropoiidid: gorilla, orangutang, schimpanse ja gibbon) järgmiste iseäralduste poolest täielikum:

1) on temal — keha suuruse kohta — kõige suurem pea-aju, mis oma ehituse ja kõrgema waimu-töödele kõlbuse poolest wäga täieline on;

2) on temal täielik kõne and — wõimsus, sõnu üksku järkude kauupa wälja ütelda;

3) kõnnib tema täitsa sirgelt, kahe tugewa, painutatud põlwega jala peal;

4) on temal ilusa wormiline keha, iseäranis pea, — rinna mõlemist küllest ülesse poole on temal ümarguselt wälja ulatawad õlad, wabalt liikuwad käed ja käte otsas sõrmed, mis oma liikumise, iseäranis pöidla liikumise läbi kõige tööde tegemisteks kõlbawad;

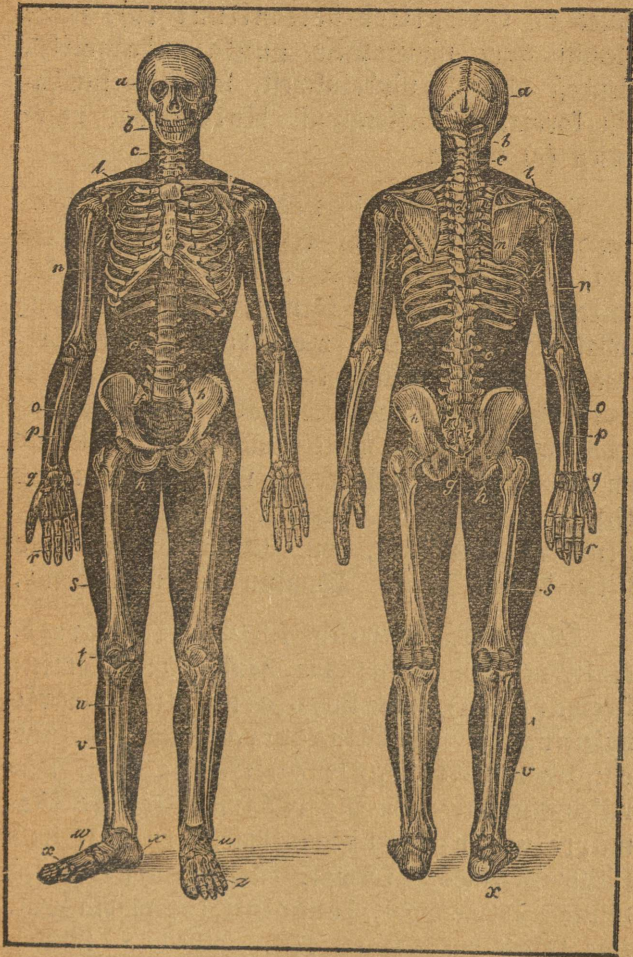
5) on tema ihu fileda, pehme fattega — wälimise nahaga taetud;

6) wõib tema igas kohtas terriwe maakera peal elada, mida muud loomad mitte ei wõi.

§ 2. Inimese keha

saab oma kaju peaasjalikult tema sees, lihale tuets olewa, luukere läbi. (Waata pilt I.!) Luukere üksikud kondid on järgmised: selgroog, mis keha taguse pool, kullast kuni istekohani ulatab; tema seisab lülidest, lühikestest kontidest koos, mis liikmete ja krõmpsluu liipude läbi üks-teisega liikuwalt ühendatud on. Ülemised 7 tükki nendest nimetatakse kaelalülideks (c). Siis tulewad 12 seljalüli, nende järele 5 puusälüli (e), ja wiimaks ristluu (f) sabaluuga (g).

Ülemise kaelalüliga on pealuu (a) liikuwalt ühendatud. Iga seljalüli külles on kumbagil pool üks küljeluu (k), ühtekokku 24 küljeluud, igaüks liikme läbi liikuwalt seljaluu külles kinni. Mõlemipoolsed küljeluud on eest krõmpsluu abil ja sellepärast niisama natuke liikuwalt rinnaluuga (i) ühendatud ning sünnitawad sesseläbi rinnakorwi wõi rinnakasti. Rinnaluu ülemisest otsast läheb paremale ja pahemalle poole üks õlapenn (e), liikme läbi liikuwalt koidetud; iga õlapenni külles seljataguse pool on üks labaluu (m) ja labaluu külles käwarreluud. Lülisamma ehk selgroo alumises otsas, ristluu

Inimese lunkere. §§ 2 — 4.

külles on kõrvalised-bekkeniluud (h); nende ülemist äärt nimetatakse puusaluukammiks. Nendest allpool, niudelülmest, lähewad kumbagi kõrwalisest bekkenuust kintsu- wõi reieluud (s) wälja.

Pea kondid on: 1) pealuu (a), millest esimene osa otsaesiseks, keskmine ja kõrgem osa pealaks, tagumine osa kuklaks wõi kuklaguseks nimetatakse; kõrwal, kõrwa ees ning kohal on mõlemil pool meelekohad. Lapse põlwes on pealuu üfsikud kondid üks-teisega liikuwalt ühendatud, aga wanemaks saades kaswawad nemad täieste üheks luuks kokku. Pealuu on seest õenes; õenuse sees on pea-aju; 2) nägu (b) on 14 üfsikust kondist koos; üks nendest, alumine lõualuu, on liikuwalt meeleluu liikme-koopas kinni. Lõualuu all on keeleluud.

Slades on ülemised liikmed, käewarred, õlaliikme läbi kinni; käe jaud on: ülemine käewarjs (n), mille külles alumine käewarjs küinarnuki- wõi küinaspera- liikme läbi kinni on; siis tuleb käerandme liikmega käsi. Ülemises käewarres on üks pikk luu, ülemise käewarreluu (n), alumises käewarres on kaks luud liikuwalt teineteise kõrwal, küinarnuka-luu (p) pisukeste sõrme pool, kodarluu (o) pöidla pool. Käe külles on käepäkk (q), milles 8 pisukest kondikest asuwad, käeteskpaik wõi peu (e) milles 4 pikka luud on, ja sõrmed (r), milledest

igaühel 3 liiget on. Võidla esimene liige on käe liha sees.

Jalad on niuete külles kinni. Ülemine jagu jalast on kints või reis juure tugeva kintsu-
luuga (s), siis tuleb põlv ümarguse liikuva
põlvekeermega (t). Tema järel tuleb säärel,
mis niisama nagu alumine käewarjs kahest luust
on, ees ja seespool tugev sääreluu (u) ja selle
kõrval taga ning wäljapoole peenikene pind-
luu (v). Jalaliige köidab säärt jalaga.
Jalaliikmest sisse ning wäljapoole on pahk-
luud (w). Jala tagune on kand (x); jala ees-
otsas on warwad (z).

§ 3. Hammad.

Ülemise- ja alumise lõualuu külles olevate
igemete sees on 32 hammast alumist otsapidi
kinni.

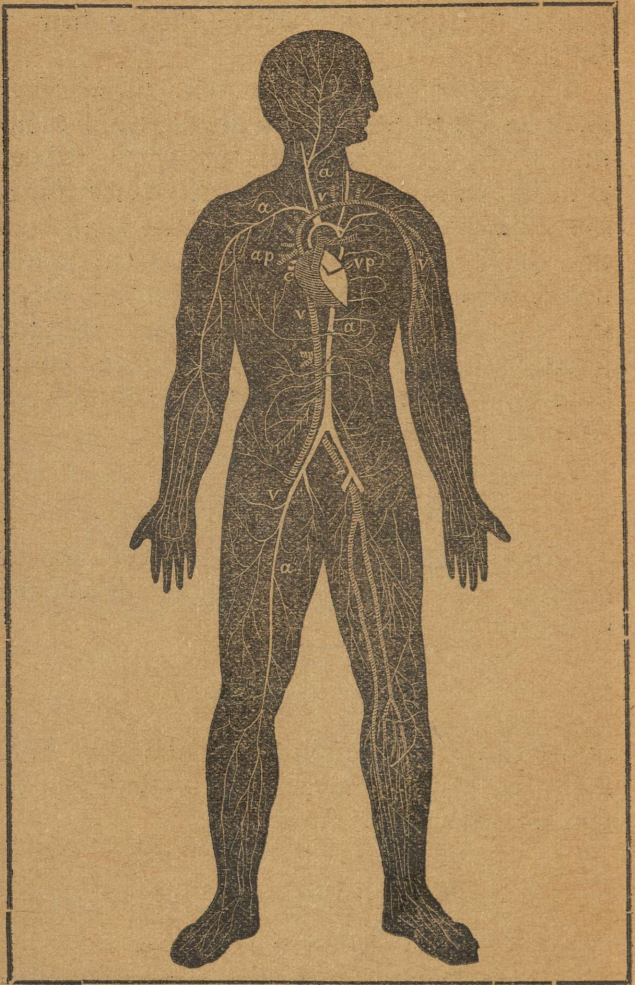
§ 4. Luufere

on lihaga kaetud ja piirab selle abil koopa sisse,
mille sees sisekond asub. Keha pealmiseks pin-
naks on igas kohtas nahk.

§ 5. Sooned ja weri.

(Vaata pilt II.)

Lihaga kaetud rinnakorwi nimetatakse rinna-
nakoopaks. Kõige tähtsamad sisekonnad rinna-

Inimese löögi- ja weresooned § 5=ma juurde.

koopas on kops, mille tegevus hingefõri ja kõri-
fõlme abil hingetõmbamine on, ja süda, mis
oma korralise tufjumise läbi werd kõigest kehast
läbi ajab. Weri woolab soonede sisse. Need
sooned, mille läbi weri südamest kõigi kehajagude
sisse saab aetud, nimetatakse pulsi ehk löögi-
soonedeks; need aga, mida mööda weri kõigist
keha jagudest jälle südamesse tagasi woolab, ni-
metatakse weresoonedeks.

Südamel on weel üks iseäraline nahk, sü-
dame-kukkur, ümber. Seestpidi on süda wah-
seina läbi pahemaks ja paremaks pooleks lahu-
tatud, mis teine-teisega mitte ühenduses ei seisa.
Südame wälmine sein saab tugewa muskliste läbi
fünnitatud, mis endid ühtlase wahaeegade järele
kõkkutõmbawad ja wäljavenitawad. Kumbki sü-
damepool on jälle waheseina läbi pisemaks ees-
kamriks ja suuremaks südamekamriks lahuta-
tud. Söögi-sahwt astub tumeda werega sega-
tult paremapoolse eeskamrissi. Südame lähema
kõkkutõmbamise järele, mis ennast wäljaspidi
südamelöögi (pulsilöögi) läbi tähelepandawaks
teeb, saab see weresegadus paremasse südame-
kamrissi pressitud. Üks kolmenurgeline lapp
waheseina awaduse ees takistab tagasiminemist.
Järgmine kõkkutõmbus wiib were kopsulöögi-
soonde. Siin on niisamati lapp ees, mis were
tagasiminekut takistab. Sarnaseid pisemaid lap-
pisi on ka teadawas kuuuguses löögisoones
(arteeriates); niisamati limasoones. Löögi-

fooned on kolmekordsest tugewast nahast; kestmine nende seast on muskelirikas. Veri on ime-line wedelus; temas on kõik võimalikud olused, mida meite keha ülespidamiseks ja kasutamiseks tarwis on. Suuremalt osalt on see weel, milles muna walge sarnased olused, rasw, sool (keedu-sool ja lubjasoold) ja raud ära on sulanud. Üks kange suurenduse all waadatud wärske weretilgane näitab peafogu järele selge weesarnane wedelus olewat, milles kõige rohkemalt soolastid ära on sulanud. Selles werewedeluses ujub hull pisukefi, raha sarnaseid liibukefi. Need on werepullikesed, mis üksikult ainult kollakad näitawad olewat, oma rohkuse läbi aga werele punase karwa annawad. Peale nende on ka weel wärwita wõi karwata toidusahwi-kuulikesed, fogu poolest on nad suuremad, aga arwu poolest on neid wähem. Need muutuwad wististe aegamööda wärwilisteks, päris werekuulikesteks. Südamest kopsu sisse woolaw veri wõtab enesesse tähtsa hulga süehapu õhku, mis lahti-arunenud, äraprüugitud wõrguofade ärapälemise läbi sigitatud on saanud. Kopsus saab süehapu ning wee-aaur wälja hingatud, selle asemel sissehingatud õhust hapnik wastuwõetud ja selleläbi veri wärskendatud. Tema on nüüd helepunast karrwa, wististe sellepärast, et hapnik rauaga were sees ühineb. Veri on kopsus ikka peenemaks minewa soonte sisse laiale tungitud, kuni ta wiimaks nõndanimetatud juuks-

soontes hingefõri kõige peenema otfadega ja tema õhurakufestega kokkupuutumisesse tuleb. Ta rutatab juuks-soonte pööret mööda jälle tagasi, ühineb ikka suuremaks minevas weresoontes ja jõuab nendes wiimaks pahema südamepoole eesõuue. Sell wiisil on ta nõndanimetatud pifusest ringjooksu, südamest kopsuni ja jälle tagasi, lõpetanud.

Pahempoolsest eeskamrist tungib helepunane, wärskendatud weri pahemasse südamekamresse ning sellest pea-löögisoontesse. Tema alustab oma juurt ringjooksu läbi keha, saab ikka peenemaks minevas soontes iga pulsilöögiga edasi liikunud, kuni ta wiimaks soonte kõige peenemasse arudesse ja otfadesse, juuks-soontesse tuleb. Need juuks-sooned jooksewad peaaegu kõigist keha jagudest läbi, sest et nende toimetusel kõik kehaosade kaswamine ja uuendus sünnib. Werewedelus tungib juuks-soonte wäga õhufesest nahast läbi, ja ühtlase saawad halwad ning pruugitud osad uute wastu ümberwahetatud ja ühes ära wiidud. Nendes osades on alaline põlemine, mille otstarbe ühelt poolt nende ärahäwitamine, teiselt poolt tarwiliku üleüldise kehasoojuse signamine on. Siin juures tõuseb süsinemise läbi tagasipöörwa were tõmmukas karw ja tema süehapu osadus. Löögisoonte kõige peenemad otfad lähewad üsna wähehaawat weresoonte alustusesse. Si wõi mingit terawat piiri tähendada, kus ühed lõpetwad ja teised algawad.

Weresooned, mis tõmmu, puhtusetä werd sü-
damesse tagasi wiivad, on lodewa nahalise ehi-
tusega; nemad langevad wigastuse juures kofku,
kuna löögisooned sarnastel juhtumistel lahti jae-
wad ja sellepärast hõlpsaste werest kuiwaks jook-
mist wõiwad sünnitada. See weri, mis sisekon-
dadest, soolikatest ja maust tagasi tuleb, kogub
ennast juba seljaroo alumise otsa juures ühte
pea-weresoonde, wäraw-soonde. See saadab
kangeste solgitud werd maksä ja põrna sisse.
Nendes organides, iseäranis maksas, lähewad
weresooned jällegi kuni juuks-soonte peensuses
ofsaades ja sünjuures saawad mõnesugused osad
wälljasaadetud, mis muidu ihu toitmiseks mitte
enam kõlblikud pole, sellewastu aga weel sapi
figitamises sündlikud on. Weri, mis maksast
jälle wälljä läheb, et südame juurde woolata,
on puhtam kui see, mis maksä sisse woolas.
Peale kopsu ja maksä saab tagasipöörav weri
aga weel neerude läbi puhastatud. Palju pruugitud
oluseid, wõrgukude osasid, mis hapnikuga
ühinemise läbi ära on põlenud, ärasulanud kon-
tide ja künnap-soonte, sidewõrgu ja nahkade osad,
leiawad endid tagasipöörawas weres juba wälljä-
saadetud olema. Nad saawad peenes juuks-
soontes, mis neerude rahusid sünnitawad, fur-
natud ja läbi kuse-juhituse põide wiidud, et sealt
kuse nime all kehast wälljä saaks saadetud.

Weri ei too oma seisatamata ringjooksu juu-
res mitmesuguste ihuosadele mitte üksnes nõnda

palju toiduoluseid, kui hädaste tarwis on, waid siin on nagu heas majapidamises ettenägemata rohkem-wälljaandmise kohta hoolt kantud. Toitwat wedelust, mida löögisoonte juuks-sooned igas ihujaus wälljahigistawad, ja mis pealekauba asi on, nimetatakse ihu mahlakš (Lymphe). Üks iseäralik tõuug peenikesi juuks-soonesid on nüüd jälle selles ametis, et üleliigset mahla eneste sisse kofku koguwad. Mahl saab hulgast rahudest läbi-aetud ja sealjuures ikka rohkem ja rohkem jälle were sarnasemaks. Nende mahlarahude haigeks jäemist, mis sagedaste paistetusega ühendatud on, nimetatakse tihti skrophelideks.

Were wärskendus sünnib, nagu juba nime-tatud, peawiihil kopsus hingamise läbi. Hingamine wõib niisama suu kui ninasõdermete läbi sündida. Sissehingatud õhk läheb hingekõrisesse, mis kõrisõlme küllest peale hakkab. Kõri on krobelistest rõngastest ja õrna, rõga ärafaatwa nahaga üle tõmmatud, mis wõera asjade wastu wäga hell on ning neid kõhimise läbi ära püüab saata. Kõrisõlm on ühe kõwema korba läbi sünnitatud ja wäljaspoolt suurest kilprahust saadetud. Kõrisõlme sees on faks wenitwat paela, healenahad, mis kolmenurgelise healeõnara eneste wahel wabaks jätawad. Rääkimise, laulmise ja ülepea walju healitsemise juures lähewad healenahad rutulisesse wõnkumisesse ja sünnitawad selleläbi healt. Arendatud saab see siis suu-õsade, keele ja huulte läbi. Kõrisõlme üle lan-

geb toidu ehk joogi neelamise juures kübara sarnane kõrikaas, mis kõigi teiste oluste hingekõrisesse tungimist tagasi hoiab. Rinnakoopas jagab hingekõri ennast esiteks kahte pea-arusse, need arunevad jälle mitmekordselt ifka peenemateks ja peenemateks torukesteks, kuni wiimased juuksekarwa peenduseks saavad ja üliwäga pisukeste rakukeste sisse lõpewad. Shufoonekete wahelt loogeldawad pulsi-ning werejooned oma arude ja juuks-soonekestega läbi ning wiimased asuwad nõnda kopsu õhurakukeste külge, et nende sijade wahetus sündida wõib. Kops on sellest hingekõri- ja joontepõimitusest, ning kahte suuremasse tiwa jautatud, ümberpiiratud ühest soonerikkast nahast, rinnanahast, ja rinnakoopas laiali lautatud. Hingamise eeskäimine, kopsu wälljawenimine ja kokkuwajumine sisse- ning wällja-hingamise juures saab harilikult lõõtsa toimetusega wõrreltud. Rinna-külleluud oma mustlitega tõusewad ning wajuwad, waheliha tõuseb ja wajub nõndasamati. Selleläbi saab rinna-koobas waheldawalt laiendatud ning kitsendatud ja selleläbi ka kopsude wälljawenimine ning kokkuwajumine ettekutsutud. Sissehingamise juures jõuab harilik, atmosfääriline õhk kopsu sisse. Tema on $\frac{1}{5}$ hapnik-õhust ja $\frac{4}{5}$ lämmastikust. Hapnik-õhk saab suuremalt osalt kopsus kinni hoitud ja were hulka segatud. Lämmastik-õhk, werest lahkunud süehapu ja weeaur saawad wällja-

hingatud. Wälljahingatud õhl ei kõlba mitte enam fiskehingamiseks.

Et wälljahingatud auru sees wett on, näeme meie külma käes wälljahingatud hingeõhust ja tunneme ettehoitud käe märjaks saamisest. Ühe päewa (24 tunni), jooksul hingab täiskastwanud inimene umbes ühe naela wett wällja.

§ 6. Muskled.

Pehmet, niisket, punast, kiuududest koosolewat kogu, mis wälimise ihu katete all ja suuremalt osalt luukere külles finni on, nimetatakse musklikeks. Inimese kui ka looma liha hooltsamal läbitaatamisel näitab, et tema peaaesjaliselt jämedatest ja peenikestest pehmest, punastest kiuudude, puntratest koos on. Muskled sünnitawad nõndanimetatud muskule-kanga ja on iseäralisest munatwalge olusest. Aga muskulete kangast käib rasw, hull soonekesi ja närwisid läbi; temal on fuur wälljawanimise ning kokkutõmbamise jõud. Bedelus, muskle-mahl tungib sellest kangast märjaks tegewalt läbi; rohke munatwalge, raswa ja piima-hapu pärast, mis muskle-mahla sees on, tuletab hapu piima meelde. Peale selle on rohke soonte- ja närwiline muskle-kangas künnapa soontega ligidases ühenduses, mis muskleid kontidega köidawad. Suurendatwa klaasi abil wõib näha, et palja filmale, näituseks juukse-karwa jämedused muskle kiuud ise jälle wäga peenikeste, kõr-

wustifu jookswa kuuksesse puntrad on. Need kuuksesed on wedela, walge sõdiga täidetud torud. Wormi poolest on muskled pikklik-ümar-gused (iseäranis käte ja jalgade peal), ehk laialagendikulised (keha peal) ehk rõnganäulised (nõndanimetatud lukustawad wõi sulguwad muskled ihu awaduste juures) ehk on koti kujulised (nagu süda). — Musklete wahel kohtades on soonte ning närwide suured tüwid ja arud, mida raswarikas ühendaw kangas ümber piirab; selliwisil on nemad wigastuste eest kaitsetud, aga saawad siiski musklete rõhumist tunda. See soonte peale rõhumine edendab nendes olewa wedeluste (were, mahla) liikumist.

Kontidega ühes annawad muskled kehale kaju ja ümarust; peale selle aitawad nemad õenes-tuste seinasid sünnitada, millede warjul tähtsad elu-orgaanid seisawad. Aga musklete pea ülesanne on liikumist sünnitada, mitte ainult luukere kontide isekeskelist liikmete liikumist, waid ka kõiki neid, mis seespidi sünniwad.

Mõnda nendest liikumistest, iseäranis need, mille juures kondid osa wõtawad, wõime meie tahtmist mööda teha; ja sellepärast nimetatakse need muskled, mis sarnaste liigutuste tarwis on, tahtlisteks muskleteks. Nende arv ulatab kuni 500-ni. — Paljude teiste liikumiste peale, iseäranis seespidi, ei ole meie tahtmisel mingitsugust mõju; sellepärast nimetatakse sarnast liikumist toimetawaid muskleid mittetahtlisteks.

Seenesest ei tõmba muskled iialgi kofku; nemad piawad äratust saama, ja nimelt liikuma närwi=kiundude abil, mis rohkel artwul igast musklest läbikäiwad. Neid niitisiid nimetatakse muskliste tahtmise järele kofkutõmbuseks ainult siis, kui nad mõistuse organiga, pea ajuga, mis sellega ühtlasi ka tahtmise kohaks on, lah-kumata ühenduses seisawad. Mustuses ärata-wad niidid siin neid muskleid kofkutõmbamisele, mille sees nad oksnewad (lõpewad). Selle järele wõib peaajust muskleri tõmmatud liigutamise niitisiid telegrahwi traatidega wõrrelda: ühes jaamas (peaajus) antakse sõnum, et ta teise jaama ära saaks saadetud (musklile). — Kui närwi niidid pea-aju ning musklete wahel kuskil koh-tas ehk millgi kombel rikunud on, siis jäeb kohe (nagu telegrahwi traadi katkemisel) nende musk-lete tahtmisega liigutamine maha, milledes wi-gastatud närwiniitide otsjad lõpewad. — Tele-grahwi traatidega on närwi niidid ka sellepoo-lest ühesarnased, et nende tegevuses elektri wägi osa wõtab.

Muskled, mille närwi niidid mitte pea-ajus ei alga, waid selgroo üdis ehk närwi sõlmedes, ei wõi mitte meie tahtmist mööda kofkutõmba-misele sunnitud saada. Need muskled nimeta-takse sellepärast mitte-tahtlisteks; nende liikumine on elule tähtsa aparaatide, nimelt seedimise, were-ringjooksu, hingamise, kuse wäljasaatmise ja selle-sarnaste aparaatide tegevuse kohta wäga tähtjas.

Et muskletel täieline kokkutõmbamise ja wäl-
jawenimise, ehk, nagu üteldakse, wedrutamise
jõuud oleks, piawad nad kõige pealt alati kor-
ralikku, neid toitwat werd saama. Peale
selle on waja neid parajalt liigutada. Pärast
tugewat tegewust piawad muskled mõne aja puh-
kama. Üleliigsest, liig kangeest ja liig pikalt
wältawast tööst wõiwad muskled ajutiks ehk jae-
dawalt nõrgaks minna, ehk koguni ära halwa-
tud saada. Liig pikalisest tegewusest olekust wõi-
wad nad ka lodewaks, lahjaks ja wiimaks ras-
waseks minna.

§ 7. Närwid.

Kõik ihu osad, ainult juuksed, karwad ja küi-
ned mahaarwatud, on närwidest läbitõmmatud.
Üks tõuug närwi-niitidid jooksewad wäljast sisse-
poole, s. o. mitmest ihu punktist ühe juurde,
nõndanimetatud närwi keskpunktidest. Meie ihus
on kolme seltsi kogumise kohtasid (keskkohtasid)
närwide jaoks. Need kesk-kohtad on: pea aju,
selgroo üdi ja närwi sõlmed. — Teised närwi
niidid selle wastu jooksewad seespoolt wälja-
poole, s. o. närwide keskkohtast nende ihu kohtade
juurde, kus muskle kiuud on, mis oma kokkutõm-
bamise läbi liikumist sünnitawad. Need närwi
niidid nimetatakse sellepärast liigutawateks
närwideks. Kui liigutaw närw pea ajust al-
gab ja teda meie tahtmisel wõib äratada, siis

jünnitab tema tahtlist liikumist. Tahtmata liigutamiseks teenib närw sell korral, kui ta mitte peas ei algne, waid selgroo üdis ehk närwi sõlmedes.

Närwi niidid, mis närwi kesk-kohtadesse lähewad, lõpewad osalt pea aju sees, osalt selgroo üdis ja närwi sõlmedes. Kui nad pea ajus lõpewad, siis wõiwad nad mitmetsugu tundmust jünnitada. Sellepärast nimetatakse neid niitisiid tundmise närwideks. — Kui keskkohta jookswad närwid selgroo üdis ehk närwide sõlmedes lõpewad, siis ei wõi nad mingisugust tundmust jünnitada. Remad lähewad närwi kesk-kohta ainult jellepärast, et siin liigutawaid närwisiid äratada ja sell wiisil tuttawaid, elule tingimataalt tarwis olewaid liikumisi (näit. südame kokkutõmbamine, mau ja soolikate liikumine j. n. e.) jünnitada.

Rogu, mis närwisiid ja närwi keskkohtasiid (pea aju, selgroo üdi ja närwi sõlmesiid) eten-dab, nimetatakse närwi oluseks, närwi kangaks. Ta on pehme kogu, suuremalt osalt mu-nawalgest ja raswast (milles wõstworu on), wähest walge, wähest halli karwaline. Walge kogu on suurendawa klaasi läbi waadates torukestest koos, hall aga haralise juurika sarnane. Walge wiib ainult seda edasi, mis hall kogu walmis töötab; see wiimane töötab tundmused ümber ja kannab nad walge kogu peale. Korralikuts toit-miseks tarwitab närwi kogu werd, milles roh-

keste hapnikku, munawalget ja rasswa on. Toidu ja hingamise waral wiime meie seda kōik were fiske, ja tema annab seda nārwi-süsteemile.

§ 8. Pea aju

seisab wälimise wägiwalla eest heaste kaitsetult pealuu õensuses, mille seinad wäga kõwad luud on. Peale selle on ajul weel kolme kestaline kott ümber. Aju ise on walfjas, pehme, ümar-gune nārwi-kogu tükk, mis meesterahwal kuni 3 naela, naisterahwal umbes 8 looti wähem kaalub; sellega on ta umbes $\frac{1}{50}$ terwe keha raskest. — Aju on kahest peaosast: juurest ja pisukesest peaajust koos. Esimene on pealuu-koopa eespoolses ülemises jaus, wiimane tagumises, alamas jaus. Kumbki osa on ühe pikuti wau ehk rennikese läbi üheks pahempoolseks ja üheks parempoolseks pooleks jautatud. Suur ja pisuke peaaju on peaaju sõlme läbi teineteisega ühendatud, mõlemikülgsed pooled seisawad nõnda nimetatud peaaju-palgi läbi ühenduses. Suure peaaju ülemine külg näitab hulka wagusid ja nende wahel foolikasarnaseid pöördeid. Tema wälimised kihid on hallpunakast kogust, mis narmastest ja nārwiketest kokku on pandud. Wagude sees jooksewad were-sooned läbi. Seest on aju walget karrwa ja seisab siin kehast tulewa nārwi otsadest koos. Pisukene aju näitab seespidi puusarnase otjadega walget ajukogu (nõnda-

nimetatud elupuud). Närwifid läheb aju sees 12 paari wällja; nemad oksnewad pea ja kaela sees, osalt rinnus, ja üks paar läheb koguni mauni. Walge aju-kangas on ainult koguni peenikestest torulistest kiududest. Hall kangas on taewa tähe sarnastest räitsakatest. Peaaju kiududest, mis peaaju ja selgrooüdi närwide sisse lähewad, on ühed tundmise, teised tahtliku liigutamise tarwis. — Pisukesel peaajul pole mõistuse tegevusega asja ajamist, waid mõjub hariliste liikumiste korralku käigu peale. Aju wärsib töötamisest enam ehk wähem ära ja piab sellepärast aeg-ajalt puhkama. See puhkus on uni. Magamise ajal tasub weri selle kahju ära, mis aju töötamisel on saanud. — Kui peaaju (waimu) tegevus ilma palawikuta kauaks ehk terweks eluajaks segaseks jääb, siis nimetatakse seda waimu haiguseks; sünnib see palawiku haige juures lühikene aeg, siis nimetatakse seda jampsimiseks wõi sonimiseks. — Ranged pea pörutused, löögid wastu pealuud, pealuu wigastused j. n. e. wõiwad waimu tegevusele suurt kahju teha. — Sest et aju alles 7-maks eluaastaks natuke walmimist saab, siis ei tohi selle ajani mingit pea waewamist ettewõtta. Wanaduses jääb aju pisemaks ja waimu tegevus sellelabi nõrgemaks. Peaaju tegevuse häkiline seisma jäämine, millel ühe poole keha halwatus kaasas käib, tuleb suuremalt osalt sellest, et mõni aju-werefoon on pakatanud ja

weri aju sisse jooksnud. Seda juhtumist nimetatakse peaaju rabanduseks.

§ 9. Selgroo üdi

on niisama nagu peaajugi närwide kesk-koht, ja seisab ka nõndasamati kolmefordse koti sees. Tema ülemine ots läheb peaajuga ühte. Selgroo üdi kogu on niisamati hallist ja walgest närwide kangast, nagu pea aju. Aga hall kangas on siin feespidi, just nagu selgroo üdi telg, millest hauk läbi käib; walge kangas on selgroo üdi pinna peal. Walge kanga kiududest on ühed selgroo üdi halli oluse närwidega ühenduses, teised lähewad mööda selgroo üdi peaajusse ning lõpetwad siin halli oluse sisse. Mõlemat seltsi kiud ühinewad selgroo üdi närwidesse. Niisuguseid närwisid on 31 paari; igas närwis on niisama tundmise kui ka liigutamise kiud. Tahtmisega sündiwad liigutamised ja tundmused ihus ning liikmetes sünnitwad nende närwi niitide osatvõtmisel, mis peaajuni lähewad. Tahtmiseeta feespidised liigutused tulewad nendest niitidest, mis selgroo üdis algawad. Selgroo üdi iga närw hakkab kahe mapiga — esimeses on liigutuse, tagumises tundmuse kiud.

§ 10. Närwi sõlmed.

Rõige pisemad närwide kesk-kohtad on herne-kuni uatera suurused hallikas-walged sõlmed, pea-

asjalikult hallist närvi kaugeast. Seda kaugeast mööda lähewad wõrgu kombel üks-teisest läbi kätwad närwi niidid laiaki. Need läbikäimise kohad sünnitawadgi sõlmesid.

§ 11. Nahk.

Ihu on wäljast- ja seestpoolt nahaga kaetud. Wälimist nahka, mis ihu wälimist pinda katab, nimetatakse lihtsalt nahaks; sisemisi nahkasid nimetatakse ilanahkadeks. Wälimine nahk, üleüldine kate, on üli-tähtjas organ. Esiteks kaitseb tema ihu wigastuste ja kahjuliku mõjude eest, teiseks saadetakse naha läbi ühtepuhku were seest liigsed mittetarwilised olused ja iseäranis wesi wedeluse ja gaasi wormil, higi ning naha auramisena wälja, misläbi weri puhastatud saab. Gaasifarnane wäljasaatmine sünnib wahetpidamata ja on temal weel suurem tähtsus, kui wedelal higit. Inimene kautab naha auramise läbi päewa ning öö kohta umbes 2 naela wett. Kolmandamaks on nahk pea-tundmise- kohaks. Naha mõnede kohtadega tunneme paremine kui teistega, mis selle järele tuleb, kudas teadawal kohal naha sees enam ehk wähem tundmise rait-fakesi on. Nende raitfakestega nimelt, mille sisse tundmise närwid lõpetwad, tunneme meie. Rõige peenem tundmine on sõrme otsadel ja huultel (mõkkadel), kõige vähem peenise selja nahal. Et

wälimisel nahal nõnda palju tähtsaid toimetusi teha on, siis piab tema eest suurt hoolt kandma ja teda wõimalikult puhta hoidma. Seebi ja weega ei tohi mitte kitsi ehk ihne olla.

§ 12. Kops.

Rinna sees seisab kops, mille üks tiiw parema, teine pahema koopa poole sees on; kopsu tiiwade wahel seisab süda. Kumbki kopsutiiw on õhufese, fileda nahaga ületõmmatud. Kops on kuhja moodi. Ümargune tipp on ülespidi, lai põhi seisab allpool. Parempoolne kopsu tiiw on lühem ja laiem; ta saab kollme osasse jautatud; pahempoolne tiiw, mis pikem ja kitsam on, langeb kahte jalku. Kopsu kangas on wäga pehme, kobe, wammiline. Ta on peaaegu täitsa pillik-ümargustest rakufestest koos, mis elu ajal, kopsu terwislise seisukorra juures õhuga täidetud on. Nende rakufeste arw läheb kuni 1,800 millionini.

— Kopsust ülessepoole läheb hingekõri. Kops ja hingekõri on hingamise riistad. Hingekõri ülemises otsas, üsna keele all ja taga, on kõrisõlm tunda; see on ühtlasi ka healeriistaks.

— Inimene püüdku ikka selle eest hoolt kanda, et tal puhast, wärsket õhku sisse hingata oleks ja hoidku ennast sellwiisil istumast, kus rinnast koksipigistatud saab, misläbi kops wigaseks jääb ja oma ülesannet korrapäraselt ei täida.

§ 13. Seedmine.

Elaw keha tarwitab söögi ja joogi wahendikufid. Need wahendikud piawad nõnda ümber muudetud saama, et nad wereks saawad. Kõiki sellekohhta käidawaid toimetusi nimetatakse seedimiseks ja seal juures tegewaid ihu organifid seedimiseorganideks. Toit saab, kui ta juba wedel ei ole, suus hammaste läbi peenedatud ja süljega segatud. Wiimane tuleb mitmest suus olewast rakufesest. Ta teeb suutäied fitteks ja neelamisele omaseks, sünnitab aga ka toidu seas muudatust, farnafelt, nagu pärm seda taigna sees ettetoob. Tema muudab jõuujahu söökides kergeste sulawaks suhkruks ümber. Mida pisemaks ja peenemaks kõwad toidud on näritud, seda tulusam on see seedimisele. Söögikõri läbi jõuab toit alla mau fisse. Söögikõri on nahkne toru, mis läbi rinnakoopa südame ja kopsu tagast mööda, selgroo pahemalt poolt kõrwalt edasi, wahelihast läbi alla mau fisse läheb ja mau suus lõpeb. Waheliha on tugew nahk rinna- ja kõhukoopa wahel, algab kõrwalt lähikeste külleluude alt, wõlwiw ülessepoole ja läheb all südamekaewandusest mööda. Magu on allpool waheliha, natuke keha pahemal poolel, ning on muskleriakas nahkkott sammeti farnase fiseamise küljega. See sammeti farnane olef tuleb hulgast pisukestest kāsnakestest. Need kāsnaakesed ajawad haput mauahwti wällja,

mis iseäranis toidu munawalge oluste peale mõjub, imewad aga ka palju wedelaid jagufid toidust wällja. Reha wõib ainult niisuguseid toiduwahendikfusid pruukida, mis ennast wedelaks teha lasewad, kõik, mis selleks kõlbmata on, piab ta jälle wällja-heitma. Selle järele kas toit juba wedel on ehk ennast hõlpsaste wedelaks teha laseb, on ta hõlpsaste seediw. Raswad jäewad mau tähtsa soojuse juures küll wedelaks, ei saa aga maus mitte sisse imetud. Nad on raskesti seediwad. Wesi ning sellesarnased joogid saawad maus kogu ruttu sisse imetud, ühe poole tunni ehk weel lühema aja sees. Enam jagu toitusid wiibiwad 2, 4 kuni 6 tundi maus, enne kui nad wällja lähewad, teistel sellewastu wõib weel kauemat aega minna, enne kui nad tarwiliselt töötatud on. Söömaaja järel hoiab magu ennast esiteks wäljaspidi rahulise, saadab aga kangelamal mõedul maulima wällja, mis toidust läbi tungib ja teda keemialikult muudab. Wähehaawal hakkab aga magu ennast pahemast küllest ussi moodi kofku kiskuma, toitu seal juures teadawal mõedul läbikloppima ning osa kauupa teise awaduse, mau alumise suu läbi selle külges olewa peenikese soolika sisse jaatma. Kui mau kofkutõmbamine wastu-seisus ja hägedamal wiisil sünnib, tuleb ofsendus. — Peenikene soolikas on täiskaswanul peale 20 jalga pikk; ta seisab mitmekorra kofkupandult kõhukoopas ja saab kõhu kilmenahast ümbermähitud. Kilme-

naha eespoolne osa kannab wõrgu nime; ta on paiguti raswa kordadega kaetud ja hoiab soolikaid oma ühenduse läbi nendega loomulises seisatuses. See peene soolika osa, mis mau alumise suu lähikorras on, saab kaheteistkümneme sorme soolikaks nimetatud. Teda nimetatakse tema pikkuse järel nõnda, mis umbes 12 sõrmelaijust kannab. Selle soolikaosa sisse lähewad kahe tähtsa organi suud, mis seedimise pikema edasimineku juures suurt rolli mängiwad. Need on maks ja sapikäik ja kõhu-süle-rahk. Maks on nagu suur, mitmesse lappi jautatud rahkline, punasepruuni wärviline keha mau kohal. Tema wõtab tugewa soone läbi tõmmuka, kehast tagasi pöörawa were wastu ja lahutab sellest ühe osa wällja, et seda sapiks ümbermuuta. See on pruunikaskollane, wäga mõru sahwt, mis esteks sapipõide kofku koguneb ja siis, kui toidupudru maust kaheteistkümneme sorme soolikasse astub, sinna jekka woolab. Sapp takistab söögipudru mädanemist, aitab, et rasw selle sees peenesteks kuulikesteks jautatud ja üles-imemiseks kõlblikuks saab tehtud, ning sünnitab ka weel teistsuguseid muudatusi selles. Kõhu-ilarahk seisab mau taga ja saadab sahwti wällja, millel suusüljega natuke sarnadust on ning nõndasama kui see keemialikult muutwalt söögipudru peale mõjub. Mau lähidal on peale selle weel üks rahkline keha, põrn, mille tähendus seedimise kohta weel mitte täieste ära uuritud pole. Soo-

litas on seestpoolt just niisamasugune kui magu. Peenest soolikast jõuavad nüüd suuremalt osalt toidu olustest rööwitud söögipärad jämeda soolika sisse, mis kõik vähegi pruugitava suutmaks väljja imeb. Peene ja jämeda soolika ühenduse kohal on üks klapi sarnane nahk, mis söögipära tagasi minekut vastu hoiab. Sellesamas kohtas on ka üks umbse otsaga jämeda soolika pikendus, umbsoolikas, ja selle viimase külles ussiwormiline lisa, mis rohkel mõedul soolikalima väljajasaadab. — Toidusahwt on maust ja soolikatest arvamata hulga peenikeste foonte läbi äraimetus saanud. Need ühinevad tugevamaks ja ikka tugevamaks oksadeks. Sealjuures saab toidusahwt ka hulgast rahudest läbi saadetud ning selles tähtsalt ümbermuudetud. Wiimaks jõuab ta ühte tugevasse torusse, mis teda rinna koopasse viib ning südame lähedal weresoonde walab. Toidusahwt segab ennast tumeda, siniskaspinase werega, mis oma ringjooksu läbi keha lõpetanud on ja südamesse tagasi pöörab.

§ 14. Wesi.

Inimese ihu on suuremalt osalt ($\frac{4}{5}$) weest; tema saab ühtepuhku tähtsat osa wett jooks ja söökis. Et see alaliste ihusse tulew wesi mitte liialt were sisse ei koguks, piab üleliigne osa ihust väljja minema. Väljajaatmise tööd toimetawad kops, nahk ja neerud. Kõigi nende or-

ganide fiske läheb wesi were seest juuks-soonte õhukeste seinade läbi ning saadetakse ihust auru wormil (kopsu ja naha sees), ehk wedelal kujuk (kusi ja higi) wällja. Weega saadetakse werest ka mõned kasuta ja kahjulised olused wällja; nõnda wabastatakse weri kopsudes süehapust, siis — sooladest ja kusinikust, neerude läbi kusinikust ja kusehapust.

Neerudel, mis kust walmistawad, on kahe-
fugune otstarbe. 1) wiivad nemad ihust üle-
liigse wee wällja, 2) wabastawad werd kahju-
listest olustest, kusinikust ja kusehapust. Kui need
olused were sees kinni saawad hoitud, siis sün-
nitawad nad haigust, ka surrma. Peale selle
saadawad neerud ihust weel neid oluseid wällja,
mis toiduga fiske olitwad wõetud, aga ihu toit-
miseks ei wõinud minna; mõned nendest olustest
ilmuwad kuse sees juba mõni minut peale nende
mausse saamist. Neerud seisawad soolikate taga,
üks paremal, teine pahemal pool selgroogu, paksu
raswa sees. Neerul on ua nägu, kaalub 6—10
loodi ja on 4 — 5 tolli pikk. Suurendaw klaas
näitab, et neerude olus hulgast peenikestest to-
rukestest kofku on pandud, mida juuks-sooned läbi
põimitawad ja osalt wiltamisi, osalt otse edasi lä-
hewad. Nende torukeste (kuse kanaalide) fiske
saadetakse werest ühtepuhku kust; tema nõrgub
torukeste juudest wällja ning koguneb pisukeste
kotikeste fiske, mida arwu poolest 10—14 tükki
on ja kuse kausikesteks nimetatakse. Kausike-

sed ühinetwad lehtri sarnasesse kotti, kuse soppi. Sopi alumine, kitsaks minew ots läheb kusejuhisse, hani sule jämedusesse ja 12 tolli pikkusesse torusse, mis wiltamisi bekkenisse läheb ja siin kuse põide langeb. — Põis on pikklik-ümar-gune kott, mis bekkenis õige soolika ees seisab ja alla kuselastmise kaanalini läheb. Kui kusi põide kogub ja liig suures hulkas kaua seal sees hoitakse, siis, kui ka põis ei lõhke, võib tema muskline kest, mis kust põiest wälja ajab, halwatud saada, ning siis pole enam võimalik tahtmist mööda kusta. — Sooja, higise ihuga ei pia mitte külma, iseäranis põhja tuule käes kusema, mis läbi raskest haigused kusemise orgaanidesse wõitwad svida.

§ 15. Meeled.

Et inimene näha, kuulda, muusutada, maitsta ja tunda wõiks, on temal kõigi nende wiie meele tarwis iseäralised riistad. Need riistad on järgmised:

1. nägemise riist — film on kondises filmakoopas olewast ümargusest filmamunast, mis filmamuskkledest liigutatud ja eest läbi paistwa, uuri klaasi sarnase sarwenahaga üle on tõmmatud, mille läbi walguse jooned sisse tungiwad; tema taga on rõngawormiline halli, sinise ehk pruuni karwaline wikerkaariwärwinahk wõi üris, mis muskkleüundude läbi kofku

tõmmatud ehk laiendatud, oma keskpunktis olewat nägemise hauku, pupkest (musta kohta, millest waataja kuju vastu peegeldab) pisemaks ehk suuremaks teeb. Sartvenaha ja iirise waheruumi nimetatakse esimeseks filmakamraks ja on weelise wedelusega täidetud, mida ka iirise taga, tagumises filmakamres on. Iirise taga on läbipaistew filmatera, mis walguse joonesid murrab, pisukese pinna peale kogub ja läbi oma taga seiswa läbipaistwa klaaskeha selle taga olewa wõrgu-ehk närtwinaha peale wiskab. Silmamuna kõwa, walge künnapuu nahk on õene kuuli wormiline, mille esimese pinna sisse sartvenahk on pandud, kuna tagumise läbi nägemise närtw peajust filmamunasse astub ja sisemise tagumise pinna peal ennast wõrgunahana wälljalautab. Künnapanaha ja wõrgunaha wahel on weel pehme soonerikas soonenahk, mis filmamuna toidab. Paremal, ülemal- ja wäljaspool on filmamuna üle filmakoopas pisara-rahk, mis alati soolakat wedelat, filmawett, waheses osas, sidenaha mehaanliku ärituse nagu ka häkiliste meeleliigutuste juures suuremal osal wälljasaadab. Silma wälimiseks warjuts on kulmud kulmu kartwadega, ja lauud ripsme kartwadega.

2) kuulmise riist kõrw on kolme jakku jaotatud: wälimine, keskmine ja sisemine kõrw. Wälimine kõrw on kõrwa kolust (ИЗЪ УШНОЙ РАКОВИНЫ — aus der Ohrmuschel), kõwerdatud

kuulde=torust wõi kõrwa haugust ja trummi=nahest. Kõrwa kolu püiab heale kinni ja saadab teda sissepoole. Toru saadab kõrwawaitu wällja, wististe selleks otstarbeks, et mardikate sisseminekut teelda. Kuuldetoru tagumine ots on trumminaha läbi kinni pandud. Teisel pool trumminahka, selle sissepoole peal, on kõrwa keskmise osa, nõndanimetatud trummikoobas, mis õhuga täidetud on ja õistachi toru läbi kurgukoopaga (ninakoopa taga) ühenduses seisab. Trummikoopa trumminahale wastuseiswas seinas on kaks, nahkadega kinnipandud awadust, mis sissemisse kõrwa, labirintusesse wiitwad ja oma kujustuse järele ümarguse ning piklikümar-guse akna nime on saanud. Kõrkukäik trumminaha ja piklik-ümarguse akna wahel saab pisukeste kondikeste ria läbi sünnitatud, mis künnapliste sidemete läbi oma wastastikus seisatuses saawad hoitud. Oma wormi järele on nad isefuguseid nimesid saanud. Trumminaha keskpaika on wafara wars kinni kaswanud. Wafara tungewam ots puutub alasi külge, mille põhi kahte arusse lõhkeb. Alasi pikem aru ulatab warrega jalusega koku. Nende mõlemate wahel on üks pisuke läätsewormiline kondike. Jaluse alumine ümargune ots puutub pikkümar-guse akna naha külge. Seal, mis wälimise kuulde=toru läbi kõrwa sisse tungib, paneb trumminaha wõnkuma. Kaputus läheb kondikese läbi kuni piklik-ümarguse akna nahani edasi, wõib aga peale selle

niisamati trummikoopas oleva õhu, nagu trummikoopast ümberpiirava kõva kontide läbi kuni sifemisse kõrwa edasi jaadetud saada. Sifemine kõrwa, labirintus on täieste kõvast meeleluu kontidest sifepiiratud. Ta seisab kolmest jaust koos: eeskojast, kolmest poolringitvormilisest käigust ja tigust. Ta on täieste vedela labirintiweega täidetud. Gesöuel ning kolmel poolringitvormilisel käigul on mitu õrnana-halist toru, mis niisamati labirintiweega täidetud on. Nendes on ka väga pisukesed kindlad kehakesed, kuulmise-kiwikesed. Nende rakuteste, nõnda kui ka nimetatud ruumi seinade külge lautawad kuulmisenärwide arud endid laiali. Roguni iseäraline kunstlik näitab tigu ehitus olevat. See sifemise kõrwa osa on täieste aiatigu keerulise karbi sarnane, on süiski ühe waheseina läbi kahte poolde: ülemisesse ja alumisesse käiku jautatud. See wahesein on osalt kontidest, osalt ühest kiuudnahast koos ning on hulga peenikeste lehtede, lepikete ja kestakestega kaetud, mida klaweri klahwidega wõrrelda wõib. Tigu seespool läheb kuulmisenärw nõndasamati mitmeaaraliseks. Kõik need riistad piawad mitmekesiseid heale, toonide ja kohina feltfifid, mis õhu läbi kõrwa juurde saawad wiidud, sellel kombel kuuldenärwide juurde juhtima, et wõimalikuks saab, neid mõistuse abiga üks-teisest lahutada. Sifemise kõrwa üksiku osade tähendus on palju wähem tuntud, kui silmaosade otstarbe, niisamati

on ka kõrwa haigused palju raskemad uurida ning arstida. Sellepärast kantagu kõrwa eest hoolt, et ta tolmu, külma ehk külma tuule sisse- tungimise läbi rifutud ei saaks; nimetatud kolme halbtust kaitseb kuuldetoru otsa sisse pistetud puu- willatopp ära; niisamati hoitagu kõrwa löökide eest.

3) nuusutamise riist, nina seisab ninajuu- rikast, ninaseljast, ninaotsast ja nina- sõderme-külgedest koos. Sõdermete wahel on sõderme wahesein. Nina on ühtlasi ka hinga- mise riistaks ning on temal suur mõju heale kõla kohta. Ninale wõitwad mitmesugused haigused tulla, millepärast ka teda hoolega harima piab.

4) maitsemise riist, keel on suukoopa põ- randa peal lamaw pikerkune muskleorgan. Ta seisab keelejuurega hobuse raua sarnase kee- leluiu külles finni. Tema alumine osa on suu- koopaga kokku-kaswanud ja ühe ilanaha woldi, keele-paela wõi keelekida läbi lodetwalt finni koidetud. Selja wõi pealmise pinna peal on te- mal hulk maitsemisekäsnaresi, mille läbi kohe aru saame, kas toit magus, mõru, soolane, mage j. n. e. on.

5) tundmise meel on terwes ihus leida, kõige rohkem aga sõrme otsades huultes ja keele otsas, sest et nendes kohtades kõige rohkem tund- mise raitfakesi on. Tundmise raitfakesed wõitwad aga ka mõnikord wigastatud saada ja selleläbi kõlbmataks jääda.

§ 16. Keha osadest, mis edasi sigitamiseks tarvis on.

Terwe keha on nii targaste sisse seatud, et seda, kui nõnda wõib ütelda — weifest maailma — koguni raske tunda on. Wäga laialine oleks nendesse wõrdlemistesse astuda, mis siin olemas on, ja näidata, et see, mis maakeral peal jõed, kivid ning maa — kehas weroosooned, kondid ja liha on, nagu ka kõik teised täijuse saladused mingi meie maakeral peal olewa asja uuendust, tema algust, tema hariduslist seisukorda ja täijusele kosumist kujutawad. See'p see ongi, mis meie eest kõige rohkem warjul seisab ja mis loomus kõige kangema saladuse kätte all hoiab. Ja niisama on ka inimeses tema elule ilnumise toimetus saladuse kätte alla warjatud. Sellest saadik, kui inimene iseenele kallal tegewust alustas, arwati wõimalikuks, seda nii sügawat saladust walge ette tuua, ja arstid ning loomuse uurijad waewasiwad endid, et selle üle wähegi kindlust saada, wõimalikust olekust tõelikkude seisukorda ette tuua ja teistele teadustada. —

Korraliku ja wooruslise elu tarwis on abielu seatud. Edasi sigitamine on abielu kõige esimene ja suurem eesmärk. Selle toimetuse juures tunneb ihu kaunist lõbu. Lõbu tundmine pandi Looja poolest sellepärast inimesesse, et ta edasi-sigitamisele kihutatud saaks. Ilma sellela

kauks inimeste sugu wististe maa pealt ära. Himu kustutamine ei pia aga mitte pea asjaks olema, waid tema otstarbe. Seda wõib juba sellest tunda, et see himu möödamine on, mitte alati kestew ei ole, aga lugupidamine ja armastus inimese wastu, kellega seda toimetatakse, jäeb. Mis wõib tähtjam olla, kui inimest luua wõimine, kes neidsamasi elu rõemusid piab tundma, mis meile ise nii rikkalikult osaks saab, kui meie neid walida ja parajuses pruukida mõistame! Et see himu edasifigitamiseks on, et ta, kui loomuwastalisel wiisil waigistatud saab, ihule kahjuks tuleb, siis saagu kindlaste nõuks wõetud, et seda mitte rohkem ei pruugita, kui just hädaste waja ning loomusest ettemääratud on. Rahjatsemise wääriline oleks, kui mees naise käimapeal oleku aja ennast temast üsna eemalle hoiaks ning selleläbi oma terwist rikuks. —

Suur loomuse piltnik, kes kõik targaste sisse seadis, ei oleks ka seda iha mitte nõnda tungiwaks teinud, kui ta üsna eemalle hoidmist oleks nõuudnud. Waadake kewadel puude õite peale! Kui mitu sada puuõit läheb kaduma, ilma et neist willja figiks! Kas ei wiska torn tuhandeid õiekefi kasjuta põrmu sisse? Kas ei langeks puud oma koorma all maha, kui loodus mitte ise selle peale ei oleks mõelnud, et neid üleliigsest koormast wabastada? — Walitseb Looja kõiges looduses, mikspärast piaks ta siis inimesele süüts arwama, et see armastuse rõemusid siis weel

maitseb, kui figitamise eesmärgi juba täidetud on?! — Ometi, et ka selle üle midagi waigistawat ütelda, piab teadma, mis igaüks, kes asjaga tuttav on, ilma selletagi teab, tundmatale aga küll tarwis teada on: et mitte iga himu täitmine ei figita, et isegi mitme kuu järel weel raske ütelda on, kas figidus tõeste on hakanud. Tuttaw asi on see, et abielud sagedaste aastate kauupa figidufeta jääwad, ja ometi ei seisa ükski nendest nõnda kaua himu kustutamisest eemal kui figiduse mõju awalikuks ja kindlaks on saanud. Ja kui seal juures kaduma läinud sahwitifid mitte asjata kadumiks ei arwata, siis ei wõi seda ka selle kohta ütelda, kui inimene raskejalguse ajal ennast tühjendab, pealegi kui sellest kahju ei sünni. Et aga sellest kahju ei sünni, näeme meie inimeste elus iga päew. Küsi misjaguse abielu paari käest tahes, kas nad peale selle, kui juba figimine alganud on, ennast himu waigistamisest koguni eemalle hoiawad, ning waetwalt saab keegi jaatawat wastust andma. Aga kui palju seda himu täitmist sell ajal, kui weel idufene ei ole kaswama hakanud, nagu ka sell ajal kui juba hakanud on, pruukida tohib, et kahju ei saaks, seda on tarwis ette määrata.

Inimest ärgu keeldagu rõemu maitsemast, aga seletatagu temale kui palju seda teha wõib, et paljust paha ei sünniks.

Enne aga, kui meie lühikest ülewaatust mitmesuguste arwamiste kohta ettewõtame, piab na-

tufene selle seisju ja nende osade üle räägitud saama, mis inimese edasifigitamiseks olemas on.

Wäga targaste pani loomus nende osade asukohta keha keskpaika ja seadis neid sellel kombel seisma, et ükski teine elulik toimetus selleläbi takistatud ei saaks. Inimene võib igat tööd teha, ilma et need osad selleläbi kõige vähemaltgi efsitunud saavad. Ka on meistre tarkus inimeseliku masinale mõlemi sugude juures weikeste kaju annud, mis sarnasel korral, kui nende osadega mingit toimetust käsil ei ole, wähe ruumi wõtawad ja mingit takistust ei sünnita. Toimistuste ja otstarbede juures aga, milleks mõlemad sugud määratud on, muudawad endid mõlemad osad.

Et inimene mitte üksnes selle figitamise tarwis ei ela, waid ka ilma selleta õnnelikult elada võib, sellest annab nende osade wigastus, misläbi muud keha jaud mitte kahju ei tunne, uut tunnistust. Kui sagedaste ei juhtu, et need osad kogemata õnnetuste ehk enese hooletuse läbi koguni rifutud saawad, ja ometi ei ole muudel keha jagudel mingisugust wiga, inimene võib oma tegevusi edasi toimetada ja hing on temas sagedasti nii tegev, et ta seda kahju tähelegi ei pane. Ja weel enam! Kellel on see teadmata, et kohitsemise läbi terve keha tugevamaks ja lihavamaks läheb? Kas ei saa ehk see sahw, mis esialgul abielu lõbuduse tarwis oli määratud, nüüd oma enese keha heaks tarwitatud? Kas

ei ole see ihalduste waikemine, mis nüüd kehale nii kasuliseks saab?

Mina annan hea meelega järele, et see loomuse wastaliseks tundmuseks wõib saada nimetatud, ja et inimene, kes nõnda mõtleb, mitte kõige täielikum ei ole; aga ma tahan siin ainult tunnistust anda, et inimese sugu mitte-edasifigitamine nii suur kuritegu polegi, nagu seda mõnest arwatakse.

Naišterahwaste juures tuleb tihti ette, et enne ehk ka pärast esimest lapswoodit figinemise wõim ära kaub, aga keha jääb siiski terveks ja wigata ning hing lahkeks ja rõemfaks.

Meessterahwal ei ole see muutuw liige mitte wäga kunstlik, sest et ta seda ainult figitamise himu täiteks tartwitab; aga kui ilufaste näitab selle ehituse tarkus ennast naišterahwa külles, kes selle suure ja tähtsa toimetuse tartwis on määratud, et ta tulewat inimest nelikümmend nädalat eneses warjab, kaitseb, kosutab ja toidab. Ilma waluta ja tähelepanematast wenib see weikene ruum siis nõnda suureks, et uuele ilma-kodanikule just nõnda palju ruumi annab, kui tartwis, teda seatud aja eneses hoiab ja siis oma imeliku wäe läbi ilmale toob.

Ja seisukoht, milles uus ilmakodanik kantud saab, on otsekohe kõige parem. Mõteldagu mõnda muud paika ihu külles, kus seda toimetust piaks korda saadetama, kui näutu oleks niisugusel kor-

ral naisterahwas? Nõnda aga läheb tema paljalt natukesel kehast jämedamaks ja näust kahvatumaks, nii et seda pulju tähelegi ei panta.

Ja kui hooljaste kaitsetud saab uus ilmakodanik selles paigas, kus ema teda toidab, ravitseb ning hoiab. Esiteks piirab teda wesine wedelus ümber, mis iga wigastust õrnast taimekesest eemalle hoiab, mis lapselõja seinasid mitte liiaks kokku ei lase langeda, ja lapselõ waba sirgumise võimalikuks teeb. Laps ei tarwita sell ajal weel mite hingamist. Sellepärast andis loodus temale hõljuwa wedeluse ümber, kus ta liigub nagu kala wees. Peale selle on temal faks nahka ümber, mis teda küll otse kui munaoor sisse piirawad aga siiski ruumi annawad parajale liikumisele. Ja wiimaks warjab teda ka ematupp kõige nende juhtumiste eest, mis naisterahwa keha muudatuste mõjul temale hädaohtlikuks mõiksiwad saada. Kui meie nüüd weel selle peale waatame, et ema sisekõnd, ihumuskled ja nahk temale kaugemaks seinaks ümber on, siis näeme rahuloldawalt, et see kõik kokku, teda wälimiste juhtumiste eest üsna heaste kaitseb, kui need mitte liig waljud ei ole.

Weikese kodaniku elukorter on aga käimapeal oleja kehas nõnda mitmel wiisil finni, et ka sündimiseni kaswanud lapse tähtjas raskus ühes tema ümbrustega ja liigutamistega seda omast õigest seisukohast ära ei suuda pöörda. Nõndasama targaste kui see siseseadmine tehtud, on lugu ka

noore kodaniku lahkumisega oma seiamaanisest algavast asukohast. Selle juures ei saa muud keha osad mingit kahju. Tugewaste kui ka liig kõwaste wälja wenitatud lihakiud tõmbawad endid pia jälle kokku ja suruwad koopas elutseja weikese elaniku niisuguse seisukorrale, et ta just selle ainukese etteseatud wäljakäigu läbi omast weikest elupaigast ilmale tuleb.

Just niisamasuguseks looduse suureks tarkuseks tuleb ka seda arwata, et lapsel, nagu enamiste ifka juhtub, sündides pea ees tuleb. See on sündiwa lapsel kõige kergem, sest et pea ematupe suud kõige kohalifemalt lapse wälja tulemiseks paraja laiusele ajab. Ka on loomus wõlwitud kõwa luudele, mis peaju ümber piirawad, juba nõnda palju jõudu sisse pannud, ühtlasi neid aga ka weel mitte täieste kokku liitnud, et nad üks-teise peale wõiwad lükatud saada, kui wastu takistus liig wali juhtub olema; ja nõnda ei tee rõhuline, mis iga kumera asja peal oma jõuu kaotab, ka siin mitte kahju.

Et see toimetus sünitamise juures mitte ilma waluta mööda ei wõi minna, siis on loomus seda suuremat rõemu ja lõbusamat tundmust lapse ilmale saamise kohta ja suguhimu täitmise juurde annud, et õnnelik ema kannatatud walu piagi unustab ning uue wastuwõtmise juures waewa tundide peale enam tagasi ei mõtle.

---

§ 17. Meesterahwa suguosjad.

Wälimisteks ning tähtjamateks suguosjades tulewad munad arwata, mis nahtse koti sees, keha alumise jau külles ripuwad ja nõndasama nagu ülemal pool seisaw weenuse: ehk häbeduse mägi karwadega üle on kaswanud. Kottis, mitmesuguste nahtade sees olewad munad on lugemata pisukestest seemne kausikestest koos, millede sees mehe seeme walmistatud saab. Munade eneste peal on weel kõrwalised munad. Seemne kaanalikesed käiwad seemnekäigu sisse, mis seemet kõhurõnga läbi seemne põiekestesse saadab.

Peenis ehk meheliige on kahest wammilijest kehast ja kusetorust kokkupantud. Ta rippub pehmes olekus nõndanimetud weenuse mäelt allapoole, on äritatud olekus 15 — 20 sentimeetert pikk ja läbimõetes 3 kuni 5 sentimeetert jäme. Häbeduse luu küljest alustajad wammised osad paisuwad sahtwi woolamise mõjul ülesse ja teewad liikme kõwaks. Kusetoru suu on liikme esimeses otsas mutre wõi kabja sees. Kabi on rohkestest pudusoonekesi (närwisid) täis ja sellepärast liikme kõige tundlikum osa; ta on eesnahaga kaetud, mis ennast-wastusaamisel tagasi wajub, nõnda, et kabi tupega kindlas ühenduses on, millest mõlematele kõige suurem tiirastuse tundmus tõuseb.

Meesterahwa sisemiste suguosade juurde saavad ka seemne põiekeseid arvatud, mis pekkeni loopas, kusepõie ja pärasoolika wahel seisawad. Nad on üli õrnad ja õhukese nahalised, hoiatwad seemet, mis munadest nendesse saadetakse, eneste sees alal, atawad endid wäljasaate soonekese läbi kusetorusse ja pritsiwad kõige kõrgemal armuäritusel sigiwat wedelust naise sisemise sünnitamise osasse. On need seemne põiekeseid kõwastatud ehk on mõni takistus kusetorus, siis on juuresmagamine suguta. Isegi kitsas eesnahk, mis ennastwastusaamisel üle kabja tagasi ei lähe, wõib sugu saamist takistada. Kusetoru alustuses, kusepõie ja pärasoolika wahel olev eesliha lasseb seemnepõiekeste wäljasaate käigud enese wahelt läbi; on see eesliha kõwaks läinud ehk efekujuline, siis ei saada tema kokkutorjanud wedeliku mitte ära, waid takistab koguni seemne wälja pritsimist, mille puudusel jällegi sugu ei saa. — See on lühike seletus meesterahwa suguosadest, nagu nad piatwad olema; on nende juures reeglimõeduliseft olekust mõni osa teisiti, siis piab arsti parandajaks kutsuma.

§ 18. Naisterahwa suguosad.

Wälimistest suguosadest tuleb kõige enne häbeduse pragu nimetada, mis sisemiste sünnitamise osadesse ja kõige pealt ematupesesse sissemi-
neku kohaks on. Ta seisab allpool weenusse mäge,

suurte häbeduse-mokkade wahel, kusetorust mada-
lamal. Puutumata neidude juures on häbeduse
mokad ülessepundunud ja üksteisega koos. — Hä-
bedusemokkade ülemises ühenduses on üks weikene
nõpsifene, mida kõdistajaks hüitakse. Kõdistajast
allpool on kusetoru suu ja koha selle juures ema-
tupessee sisse minek, mis neitsinahaga kinni on ja
millal ainult üks awadus kuuforra ehk kuupu-
hastuse wäljawoolamiseks sees on. See on aga
üksnes puutumata neidude juures nõnda. Esi-
mesel juures magamisel saab neitsinahk meeste-
rahwa liikme sisse tungimise läbi katki kãrista-
tud. Esimene juuresmagamine pole sellepãrast
mitte ilma waluta, iseãranes siis, kui see nahk
tugew on. Arwematel kordadel pidada neitsi-
naha katkemise läbi koguni were wäljawoolamine
tulema. Reegli wastalised juhtumised wõiwad
olla: häbedusemokkade kokku kaswamine, neitsi-
naha krõmpsluuk minek ja liig suur kõdistaja
(nagu seda kahesuguliste juures ette tuleb); need
juhtumised wõiwad naist sigimataks teha; nende
parandajaks piab arsti kutsuma. Kõdistaja on
kõige tundlikum osa naisterahwa häbeduses, mis
juuresmagamise ajal kõige peenemat tiirastuse
tundmist aratab. Endisel ajal pieti seda kind-
laks neitsilikku auususe ja puhtuse tundemãrgiks,
kui neitsinahk rikkumata oli ja esimese juures
magamise jãrele werejãljed nãhtawale tuliwad.
Aga nüidisel ajal ei panda selle peale enam
suurt rõhku. On ära nãhtud, et haigus, hüp-

ramine ja muud mehaanikalised põhjused seda nahka rikkuda võivad, ilma, et tütarlaps iialgi oleks meesterahvast puudunud saanud. Selle vastu võib foguni jälle mõnel teisel see organ pärast juures-magamist üsna terve ja rikkumata olla, kui ta wenitvalt meesterahwa liikme sisse tungimise eest kõrwale läheb ja pärast ennast jälle kokku tõmbab. On ju ometi rikkumata neitsinahaga naisterahwaid käima-peal olemast leitud.

Sisemisteks juguosadeks saab esiteks ematupp arvatud. Ta on 15 — 20 sentimeetrit pikk õenestus, mis neitsi põlves kitsas, tihed ja woltisid täis aga sageda juuresmagamise ja sünnitamise läbi filedaks läheb. Temas on juuresmagamise ja sünnitamise ajal niiskuse sigitamiseks palju lima-käsnakesi. See niiskus võib sagedaste ka loomuwastaliseks minna ja astub siis nagu walge-woolus nähtawalle, mis sigimata olekule põhjuseks võivad olla. Seda ütelist tuleb nõnda mõista, et haigusel, mis walgete-woolust sünnitawad, ka sigidust võivad ära rikkuda. Ematupe ülemises otsas on lapselkoda suu. See on kõige tähtjam osa naislises organismuses. Lapselkoda on pirni kujuline, millel peenem ots all ja jämedam ülewel pool seisab. Käimapeale jäemiseega wenib lapselkoda suuremaks ning see wenimine tõuseb nõnda kõrgelle, et tema põhi wõi ülemine ots südame kaewanduse juurde jõuab. Enne käima peale jäemist on lapselkoda foguni

weikene ruum, mis nõnda nimetatud paari ematrumpeetiga ühenduses seisab. Need trumpeedid ehk torukesed lähewad kuni munasarjadeni, mida nad oma narmasliste otsadega ümbert kinni wõtawad.

Munasarjades, mõlemil pool lapskoda, on munad, mis praeguste seaduste järele, pärast sigitwat juures magamist uue inimese idu enesesse wõtawad. Iga kuuse puhastamise ajaks läheb üks muna sarjast lahti, rändab läbi ematrumpeedi ja saab siin ehk lapskojas mehe seemne läbi sugutatud. Lapskojas kasvab ning kosub ta siis kuni sündimiseni.

Lapskoda on mitme sideme läbi kinni. Nõndanimetatud ümargused emakusidemed lähewad läbi kõhurõnga, kautwad weenusemäe sisse, ja köidawad lapskoja sellwiisil kindlasse olekusse. Laiad sidemed käitwad ümber ematrumpeetide ja on kõhuhahale nagu woodreks.

Kõik need sifemised, nagu ka wälimised naisterahwa suguosad piatwad loomulises, täieste korralises järjes olema, kui inimene lapsesünnitamiseks kõlbuline tahab olla. Ja mitte üksnes see, waid ka naisterahwa kondiline pekkeni ehitus ei tohi liig kitsas ega wigase kujuline olla, muidu ei ole sigidust, ehk on raskest sünnitamised, mis naisele sagedaste surma toowad.

Munasarjad ja ematrumpeetid wõitwad peale selle kõwaks, weetõbiliseks saada, ära paistetada,

§ 19. Gluandja olus — seeme,

mida mehel inimese sünnitamiseks nii hädaste tarwis on, ei ole mitte üksnes selleks otstarbeks, waid ta teeb kehasse tagasi minnes seda tugewaks, ühendab waimu ning köidab hinge ihuga kindlamalt kokku. Sellest kaswab siis järgmine õpetus wällja: Ei pia seda sahwiti mitte üleemeelselt ja kasuta raiskama. Kasutaks tahame peaaesjalikult seda liiderlikku wiisi nimetada, kus tema ihust loomuwastalisel kombel wällja saab saadetud, kus ta kaduma läheb, ilma et selle kautuse eest mingit tulu saaks, nagu see loomulikul teel toimetuse läbi mõlemi sugu juures sünnib. Selle sahwiti üksikpoolne kautus, loomu wastalise wiisi peal, teeb ihu nõdraks, põduraks, ja waimu nüriks. Iseäranis on onanismus wõi käsihoorus, mille toledaid järeldusi juba wanas testamentis kirjeldatakse, koguni kange ihu kurnaja ning waimu nüristaja. Inimene, kes ennast selle patu sisse on annud, wõib selle läbi esiteks wooruse ja pärast ka ihu poolest surra.

Kahjuks leitakse seda paha wiga juba 12 — 14 aastaste poisikeste juurest, iseäranis linna paikuses, kus lastel palju ula aega käes on, kus nad uulitsatel ümber jooksewad ja üksteise käest paha kombeid õpivad. — Siin pian ka nendele maa inimestele, kes oma lapsi linnas koolitawad, meelde tuletama, et neid auusa ja mõistliku inimeste juurde korterisse annawad ning hool-

fat järeelwaatamist nõuavad, kui tahavad, et lapsed mitte hinge ja ihu poolest hukka ei püa minema. Väga kanged onanismuse ja üleüldse pordu=elu sigitajad on libedad armastuse jutud ja liiderliku=elu romaanid. Hoidku iga mõistlik inimene iseennast ja oma lapsi nendest nagu kihwtistest usfidest eemalle! — Ka näitavad mõned täie=ealised selle üle suurt head meelt tundwat, et nad noorte inimestele ja laste kuuldes kiimalisi juttusid kõnelewad ning selleläbi noorukeste südameid kihwtitawad. Lapsehoidjad mängiwad sagedaste laste suguosadega, et neid wai gistada, ehk antakse lastele waimustatawaid joo kisiid j. n. e. Argu seesuguseid tegusid keegi tehku, see on laste hingede tapmine ja ihu hukka saatmine! —

Ilma seemne raiskamata wõib aga ka üleliigselt äritatud mõttekujutuse (Phantasie) teel käsihooruse sisse langeda ja just selleläbi weel rohkem enesele kahju teha, kui ihuliku toimetuse läbi.

Õrnema sugule annaksin ma nõuu, loomusele üsna truuts jäeda ja ennast ei millgi kombel wälljatwoolamistele saata, mis nende hinge rahu, hinge jõuu, iluduse ja terwise ära häwitab. —

Wedeluse ülemeelselt raiskamiseks nimetan ma ka seda, kui mõlemad sugud teda loomulikult teel, aga väga palju ja tihti woolata lasewad. Niisama nagu suguhimu täitmise parajal

mõedul pruukimine kehale täijuseks tuleb, nõnda-
sama vastane on üleliigne tarvitamine, kui ka
tagajärg mitte nõnda ruttu ja koledalt nähta-
walle ei tule, nagu loomuse-wastalisel pruuki-
misel, siis on ometi peale aastate kahju, mis
inimene parajuse pidamisel kauemine oleks wõi-
nud elada, ka weel see järeldus, et keha põdu-
raks ja nõrgaks jääb ning enam jellel wiisil elu
rõemu ei wõi maitseada, kui see täie jõulise ning
terwe kehaga oleks sündinud. Aga mitte üksnes
üleüldiseid, waid ka paiklikka nõdruseid ja walu-
said haigusid wõib üleliigsest seemne pillamisest
sügida. Brantsuse arst, Dr. G., rohitses ühte
noort abielu paari, kes üleliigse himutäitmise
läbi kurrja tõbesse oliwad jäenud. Niisugune
tagajärg näitab ennast ka loomuwastalise himu
täitmise juures mõlemi sugu külles. Üleliigse
himutäitmise tundemärgid on sagedaste lapselõrja
nõdrus, filmawalu, filmade ümber rõngad, pea-
mau- ja rinnawalu, tuss, kurbline olek, wiimaks
selgroo küiru jäämine, filmade nõdrus j. n. e.
Wanemad ja kaswatajad piaksiwad niisuguste
filma puutuwate märkide juures oma laste ja
kaswandikkudele hoolsamalt järele waatama. Sest
mingi asi ei kurna inimest rohkem, kui selle wai-
mulise oluse sagedane raiškamine, mis mitte ai-
nult uue inimese sünitamiseks tarwilik ei ole,
waid ka juba käes olewa elujõudude täienduseks
wäga rohkeste mõjub.

Nõnda kui nüüd nimetatud oluse üleliigne

raiskamine kõiki keha jagusid sellega mitte üksnes närwide poolest nõrgaks ei tee, et nad te-
mast tühjaks jäävad, waid neid ka selleläbi nõd-
rustab, et muud neile tarwilikud sahtlid nen-
dest ära imetud ja selleks sahtlits muudetud saa-
wad, siis võib sellest väga suurt kahju sündida.

— Kuni teadawa aastateni saab see waimukas
olus suuremalt osalt were hulka tõmmatud ja
on inimesele kosumiseks. Aga nõnda pia, kui
inimene täies olekus on, tuleb see ajapunkt ette,
mill üks jagu seemet seda teed mööda, mida loo-
mus tale ette kirjutanud, jälle wälja piab saama
saadetud, ehk keha saab waimukaid osasid liiaks
täis, väga kange himu käib peale, millest ise-
äralikud haigused siginewad. —

Ei ole mitte weel küllalt, et üteldakse, üle-
liigset sahtwi wõida wälja tühjendada ja nõr-
gastawa wahendikkude läbi kõrwale jaata ning
liiga himu takistada. Reed on ainult mööda-
minewalt mõjuwad wahendid. Aga nad nõd-
rustawad ühtlasi ka, ja sahtwi läheb jälle were
sisse tagasi, kui teistes kohtades wälja tühen-
datakse.

§ 20. Kuhu wäljatühjendus mää- ratud on,

finna piab see ka sündima, sellepärast on ka sugu-
wõi sünnituse- himu täitmine teatawal ajal ini-
mesele tarwilik ja kasuks. Kõik see tuleb aga

felle järele, kui inimene täie-ealiseks saab. — Üleüldse maksab siin seadus, mida waremalt sugulust ja selle waigistus alustab, seda waremalt tema ka lõpeb, ja ümberpöördukt, mida hiljemalt see sünnib, seda kauemine rõemustab inimene sünnituse-jõuu üle.

Tuttaw asi on see, et inimese elus aegasid ette tuleb, kus see wällja tühjendus terwiseks on, ja kes ennast, kui loomuse käik seda temalt nõuab, wäekauupa sellest eemalle hoiab, ei täida mitte seda kohut, mis tarwis ta loodud on. Sellest tagasi hoidmisest on wäga wähe näitusid; sest ühe wanapoisi wõi wanatüdrukü nimi ei tunnista sarnasel korral weel midagit; aga kus niisuguseid eesmärkiseid tõeste olemas on, seal on ka nende inimeste terwis sagedaste koguni rifutud. Meie saame eespool näha, et isegi abielus olatatel tagasihoidmine terwisele kahjulik on.

Rülmäs põhjapoolse maade kliimas ei wõi eluaegse tagasi hoidmise eesmärgid mitte nii wäga aruldased olla; aga ka seda ei wõi salata, et liig kauugelle aetud tagasi hoidmine mõndagi haigust on sünnitanud. Mõnigi wanapoiss kannatab gihtitõbe, pärasoolest werewooluse haigust ja muud niisugust, mitmed lähewad hullumeelde, sest et kanget himu mitte waigistada ei saa. Mina olen näinud kõige ilusamaid noori neidusid närtsiwat, tiisikuse tõbe, werelõhimise, kuu-puhastuse korratuma oleku, walge-wooluse, wähatõbe sarnaste haiguste j. n. e. kätte surema.

Õnnelik abielu-põli on meile sellepoolest juba siin maa peal taevaks. Kõige pikemat eluiga leitakse enamiste ifka abielus elavate inimeste juures, kes õnnelikku ja korralikku elu elasiwad. Armastuse rõdemusid ei pia sellepärast abielus mitte põlgama; sest üksnes harwaste juhtub, et üks abielu paar armastuse maitsemise läbi haigeks jääb, kui see mitte üleliia ei sünni. Põdurad, haiglased inimesed, kes abielusse astumiseks kõlbmatad on, ei tunne ka sarnast ihaldust, ja kui siiski mõni loomulik liigutus piaks juhtuma, siis on neile tõeste tulusam, kui nad loomuse nõudmist parajuses täita püüawad.

Ranget armastust ei wõi mitte kergeste maha suruda: tema kuuleb harwaste mõistuse healt ja on mõnikord juba surrma toonud. Üks ohwitser, kes noort neidu kangeste armastas, pidi temaga öösel ära räägitud kohtas kofku saama; et neiu ennast kaua oodata laskis, siis oli ootaja kõige kõrgemal graadil äritatud, tema weri käis kangeste, silmad hiilgasiwad ja hingamine jäi ajuti seisma. Wiimaks ligineb armukene, ootaja tormab tema juurde, wõtab suure õhinaga ta ümbert kinni, karjatab walu pärast ja — sureb. — — —

Tuttaw on ka ühe nooremehe lugu, kes neidu palawalt armastas, aga temast tagasi tõugatud sai; ühel päewal langes ta armukese jalge ette ja heitis nõnda armastusega hinge. — Mõne elaja, nimelt koera hammustamine piab, kui neid

paarimise juures eeskitatakse, kivistine olema. Minul oli kord üks mees, juba 70 aastane, arstida, kes himu täitmisel eeskitatud ja felleläbi wäga walusasse fuguosade haigusesse oli langenud. Kui seda alles kuiwa puule sünnib, mis siis weel toorega piab sündima. Armastus, wiha ja meelenõdrus asuwad üksteise kõrwal ja puutuwad üksteise külge. Põlgtud armastus ei ole mitte ainult üksiku perekondade, waid ka koguni terve maade ja rahwaste õnne häwitunud. Prantsuse 30-ne aastase sõja ning rewolutsiooni juures oli Ludwig XV. abikaasa põlgtus tema wastu süidlane. Oles see kuninga kaasa targem olnud, siis ei oles armukesed Prantsuse riigi sisse tulekuid mitte ära neelanud ja esimene rewolutsion ning tema järelbused oleksiwad tulemata jäenud.

Berliini arsti C. uurimiste järele abielus olijate ja üksiku elu pidajate suremise üle, suriwad 30 kuni 35. aastani saja mehe hulgast 27 poisimeest ja ainult 18 abielu meest. Saja mehe seas saiwad paljalt 41 poisimeest 40 aasta wanuseks, naisemeestest aga 78. Rõrgemas wanaduse järkus paistab see asi weel selgemalt wälja. 60 aastaga on ainult 22 poisimeest 48 naisemehe kõrwal elus; 70 aastaga ainult 11 „wanapoissi“ 27 naisemehe kõrwal, ja 4 kahesakümne aastase mehe hulgast tuleb läbisegamine paljalt üks mees ette, kes üksikpõlwes elab. See abielus elawa inimeste pikem iga tuleb paraja-

mast eluviisist, mis abielu ühes toob, niisama nagu selle seisuses paras sugutegevus terwise hoidja on.

Siin saab weel furd meelde tuletatud, et nii heaste meeste- kui ka naisterahwal selle peale waadata on, et nad õigel ajal oma liiga sahtwi wälljatühjendawad. Orna sugu juures on kange tagasi hoidmise järeldused weel tähtsamad, kui meeste juures, sest et naisterahwas oma alalhoidmiseks weel rohkem inimese edasi-sigitamist tarwitab, ja üksikpõlwe halwad järeldused tema juures enmast weel rohkem näitawad.

Ragu weikeste tütarlaste juures liig warane hinu sigidust surmab ja wedeluse wällja nõrjumiseks põhjust annab, mida walge woolamiseks nimetatakse ja mis haigus aja jookkul nõnda tähtsaks läheb, et ta terwist rikub, nõnda annab liig suur tagasihoidmine täiskaswanud naisterahwastele selleks haiguseks niisamati põhjust, ja ei ole mitte üksnes selle ettewalmistaja, waid ka elule kutsuja.

Looduse töö on siin üsna lihtne: sugutamiseolused otswivad wällja-peasemise teed ja ei leia seda mitte. Tungimine sünnitab ikka rohkem äritust. Ihu ei wõi mitte rahule pantud saada, hing tõuseb põnewusele, ilutsemise wõim aitab kaasa. Seemnekausifeste peale rõhumine on nii tugew, et see wiimaks, vähemalt mehe juures, wäekauupa wedelikku wällja surub.

See looduse toimetuse sünnib aga niisuguse kangusega ühendatult, nagu see sugutegemisel mitte ette ei tule. Kausikesed, mille läbi wedelus wälja woolab, ei wõi ennast mitte enam forrapärast kofku tõmmata ja jäewad, kui see mitu korda sünnib, nõdraks, mis alalist wäljatoolamist ette walmistab, ning nõnda lähewad keha paremad sahwitid kaduma. Sella läbi tuleb õõsine wäljajoolus, mis arwamata wiisil keha nõrgestab, iseäranis kui see wäga sagedaste sünnib. Kui sarnane tühjendus harwaste tuleb, siis on ta kergituseks, ega ole, nagu Hufeland ja mõned teised ütlewad, mitte haigusline; jah nimetatud suur arst arwab seda wäljatoolust naisterahwa kuu-puhastuse sarnaseks ja finnitab, et mehel selle arwaste ettetulewa seemnewooluse läbi wõimalik on ennast naisterahwast eemalle hoida. Harilikult sünnib sarnane woolus tiirastusliste unenägude järele. Kui see lugu aga tihti tuleb ja haiguse ehk käsihooruse läbi on alustanud, siis on ta kahjuline ja wõib keha ära kurnata. Siin piab selle kõrwale saatmiseks osawa arsti käest nõuu paluma; sest kui see haiguse seisukord liig sügawalle on juurdunud, siis hakkawadgi keha paremad sahwitid seda teed käima, ja ei lähe mitte üksnes sigitamise kõlbatus kaduma, waid ka keha jäeb nõdraks ning kuiwab koguni ära. Niisama wõib ka liig sagedaste tagasituleja, ehk liig kange kuu-puhastus naisterahwale lõpmata kahju sünnitada, teda sigimataks teha ja haura äärele wiia

Ra jeda wiga on tartwis osawa arsti abi läbi parandada.

Hufeland õpetab ööfise seemnewooluse wastu Halleri hapu (Elixir acid. Halleri) pruukimist, kolm korda päewas 10—15 tilka limase wahendiku sees, nagu näituseks Sslandi sambla theega ehk ka Whytti Hiina tinkturiga, nimelt:

Rec. Elixir acid. Halleri 15,0
Tinct. Chinae compos. 45,0

M. S. Kolm korda päewas 50 tilka lima ja weega. — Hiljemalt pruugitakse Chinit, Quassiat, Colombat, terra Catechu, terasweini ja Pyrrmonter-wett, pestakse suguosajid ja ristluid külma weega, ning pärast seda wedelamaks tehtud kampweri-waimuga.

§ 21. Inimese sigimiseft.

Selle wiisi ja kombe üle, kudas inimene algneb ja sigib, on paljugi waieldud ning waieldakse praegugi weel. Arstid anatoomikused ja loomuse uurijad püüdsiwad seda lähemalt läbikatfuda, ja töiwad sagedaste uurimiste peale tuetatult ehk arwamiste läbi juhitud wõimaliku oleku üle põhjendatud seletusi ette, mis sagedaste ükssteise wastu käisiwad, ja millest üks teise ümber lüffas, naeruwääriliseks tegi ning ifka enam

pimedust selle asja kohta tõi, mis äraseletatud pidi saama.

Esimised arvamised langesiwad meesterahwa kasuks. Usuti, et sugutamise wõim üksnes temast wällja läheb ja naisterahwale mingit muud tööd ei jõe, kui selleks pannuseks olla, milles mehe seeme alles hoitud, kaswatatud ja kuni sündimiseni kantud saab.

Hiljemalt jäeti see arwamine kõrwale ja üteldi, et naine omalt poolt niisama palju olust sugu sigitamiseks annab, nagu meesgi, ja et ta mõlemad olused, millest sugu sigineb, lapsekoja sisse wõtab, ning nõnda uue inimese saamise juures mõlemil ühe wõrra osa on.

Mõned arwasiwad kohe esimesel nende oluste kokku puutumisel uut inimest algnema hakkama, teised aga mõtlesiwad neid oluseid esiteks mädanema minewat. — Sigiduse olus ja kehaks kujunemine oliwad asjad, mida uuriti, millele seletust otsiti, millest teaduslikult kõneldi ja mille kohta jüiski wõis ütelda, et temast ifka weel kindlat otsust ei jõutud anda.

Pia wõeti suurenduse-klaasid abiks ja taheti nii pikkamööda ja imelikult walmistatud mehe seemne sees elataid hingelisi nähtud olla, mis jüis neile, kes neid näinud oliwad, mingit kahtlust üle ei jättnud, et need kõik weikesed inimesed on, kes aga ainult seda ootawad, et nad sinna kohta saawad, kus nemad oma weikest elu alles hoida ja edasi ajada wõiwad. Et neid nõndanimetata-

tud „elukaid“ arvamata hulk oli, siis oli selle sisteemi järel tarvilik, et tuhat pisukest inimest hukka läksivad, enne kui ühele õnneks anti, täielise olemisele tulla. Sellel põhjusel ja nähes, et ka teistes vedelustes sarnaseid liikuvaid kehakesi ujus, jäeti see arvamine pia jälle maha ning „weikesed inimesed“ läksivad oma olematusesse tagasi.

Üks teine sigidufeteorii oli nõndanimetatud „sistemahutuse-süsteem,“ mille järele finnitadi, et kõik inimesed ikka weiksemates idufestēs, üks-teise sees, warjatud olla; aga kui lõpmata weikusesse oleksivad millionide juures, maailma alustusest saadik, need idufesed pidanud kaduma, iseäranis kui meie ühe inimesesugu alustajaks wõtame. Ühe punkti (täpi) millionindama jau millionlik jagu oleks siis see ruum, mille sees inimese idu piaks olema.

Üks partei seisis rohkem õrnema sugu eest ja pani inimeseks saamise pea põhjuse tema sisse. See oli Dvistide sisteem, kes ütlesivad, et inimese idu emas munade sees on. Selle kohta käisivad ka mitmetesugu sisteemid ja jautused, mis aga siin rääkida liig laialine ja kasuta oleks.

Rõigist wanema ja uuema aja anatoomikuste, loomuseuurijate ja arstide ülesleidustest näitab nõnda palju kindel olewat, et ema sees munasarjas olewad munad inimesele algusolufeks on, s. o. et naisterahwa täis kaswamisega uus ini-

mese worm weikese muna sisse figib, nõnda nagu tema ise enne oma ema juures oli.

Seda ei pia aga mitte nõnda mõistma, nagu oleks kõik inimese keha osad juba weikeses kujus muna sees walnis, waid see on ainult wedelus, mis, kui tema liikuma on pantud, niikohi kõik osad wähe haawal loomuse eeskirja järele wällja firutab ja inimeseks kujutab. Selle siin nime- tatud wedeluse liikuma panemine sünnib aga niiskuse ja selle oluse läbi, mida mees sinna juurde paneb, ning ei wõi ilma selle mehe lisata seal mitte kedagit sündida.

Mina tunnen selles asjas ettetulewa sünd- muse seletamiseks ühe wististe passiliku mõtte- pildi, kui ma teda sooja kewadise wihma sarna- seks nimetan, mis koha filmapilgul kõik maa sees olewad seemneterad iseliku liikumisele paneb, mille mõjul nad wällja paisuwad, mõlemilt poolt, juu- rest alaspidi ja idust ülespidi tegewaks saawad, ja nõnda oma ilusa kujule kasvawad. Tule- wane inimene on munakese sees warjul; seal on temal wõimalik täielise olemisele kosuda. Aga see loomuse jõuud on pisukesi munakese sees nagu nõia wõimu läbi kinni pandud; ta uinub temas alaliste ja ootab seda filmapilku, millal jala- dusline nõiakepp teda puudutab; siis kawatse koha kõik sidemed, nõiduse wõim on lõpetatud, ja seal, kus wähe aja eest alles rahu ning waitkus wa- litse, näitab ennast häkisel liikuw elu. Nõia- kepp, mis seda suurt imet teeb ja tarretanud,

toore oluse sisse elu toob, on mehe seeme. Tema juures on see vägetu omadus, liikumine, mille sees ta ise on, ja mida suurestegeva klaasi läbi kergeste näha võib, liigutus, mida tema hulga teiste orgaanliku kude-elementidega jagab. Nõnda tuleb elatu liikumine paigal olewa, uinuwa muna tomбу sisse. Mitte muna ja seeme kokku ei ole ehitusmaterjal, millest uus olemine ülesse saab ehitatud; muna üksi on ehituse kiwides, seeme sellewastu osatu ehitusmeister, kes kujuta hunkust orgaanlise liigetega täie olemise loob. On ta oma loowa jõuu maksuaks teinud, siis läheb tema hukka, ja just sellamal wiisil, nagu iga orgaanlik asi, mis kõlbmataks on saanud. Nõnda nagu pudusoon (närtu), mis mitte enam ei tunne, raswa sees teistsuguseks muutub, kõduneb sellamal wiisil seeme, kui ta naise munakeses oma kohuse täitnud on. Seda wiisi ei saa siis seeme mitte ühtlasi lapses-sigimise materialiks, waid muna üksi on see. Kumbal aga on selles elulises sündimise lugus suurem tähtsus, kas toorel olusel wõi loowal jõuul, mis seda liikuma paneb? —

Niipea, kui nüüd see liikumine pisutese muna sisse on saanud, milles inimene sigima piab hakama, siis lööb ka see weikene olemus omad juured enese ümber olewasse emasse ja wõtab nüüd sellest kohast, kus nad sissetunginud on, oma tarwilikku toitu. Laps, mis esiteks pisutese ujuwa kala sarnane on, wõtab nüüd esimest wõrepunkti

Südame kohtas oma kätte millest tema siis edasi kosub.

Sellest weikestest werepunktist, milles pia pulsilööd ilmub, kasvavad kord-korralt kõik were-sooned, esiotsa muidu nagu punased jooned ja viimaks päris sooned.

Lapse elu alustab sellest filmapilgust, kus esimene pulsi löök awalikuks tuleb, sest selle alles nii tähtjusetu pulsi löögi läbi figitvad juba weikestes, alles limases kehas sooned. Suba esimesel were täpikesel piab liikumine olema, ja selle liikumise läbi saab soonesüsteem idutsema hakkanud inimeses ikka täielisemaks.

Selle järele ja selle läbi tuleb siis kõik terve keha kasvamine. Pikem kirjeldus oleks küll mõnelegi meele järele, aga ta ei kõlba mitte siia, tarwitab palju ruumi.

Tuttawal kombel üteldakse, et laps alles siis elama hakata, kui ema tema liigutamist tunneb; aga see on wale arwamine: sest ema ei tunne õrna taimne peenemaid südame löökisid ja weikemaid liigutusi mitte. Alles siis, kui laps juba nõnda suureks on kaswanud, et ta oma korteri wälimisi seinu puutama ulatab, siis on see tunda.

Lapse fondi punktid on kristalli täpikeste sarnased, mis kristalliseeritawa soolade juures ette tulewad, ja laste fontide juures nähtakse kespaiikas hiilgust, mis iseäranis pealuu küllest sillma paistab.

See kõik on esiteks tarretanud kujuline, siis krõmpsluu ja läheb wiimaks päris luuks.

Räed ja jalad kasvavad lapsel nagu oksad wällja, ja sellest aega mööda kasvamisest tulebgi, et mõnikord lapsel üks ehk teine liige puudub.

— Mina ei taha siin mitte wälimistest wigadest, ja iseäranis nendest, mis tõukamise wõi kuffumise mõjul sünnitwad, rääkida, mis niisamati lapse keha kohta wõitwad mõjuda. Aga ma usun kindlaste, et nagu ehmatus meie eneste ihule ehk üksiku liikmetele mõnikord wiga teeb, nõnda ema hinge liigutus ka tema sees lapsele mõjub. (Pikemat seletust selle kohta annab „Am-mantoori raamat.“ Piltidega. Hind 1 rubla 20 kop.)

Ilma et tarwis oleks laialise anatoomialise uurimise kallale minna, ilma et waja oleks mitmesuguste arwamiste tülidega kokku puutuda, wõib inimese sigimist niisamasuguseks arwata, nagu kana poja sigimist muna sees, üksnes selle wahega, et munal kobe terweks sigimiseks ja kasvamiseks tarwiline sahtwt juures on, inimese laps aga esimest toiduse sahtwti ema küllest wõtab. Selle arwamise juures ei minda loomuse teest tõeste mitte kõrwale.

Tähenbus: Kanamuna on see, mille kallal teaduse hiimuline kõige sagebamat ülema loomaklasside saamise ja sigimise teaduselle tõttab. Sellepärast olgu mulle lubatud, selle juures natukene wiibida ja teaduse kõige uuemat seisupunkti tuttavaks teha. Kanamuna on naise munakese sarnane, mis juba sugutatud on. Kana paarimise läbi wastuwõetud seeme jätkub hulga munade ühel ajal sugutamiseks. Kana munetud muna

sees on mehelik seeme oma tegevust toore ja kujuta oluse kohta juba alustanud; waadatakse muna suureks tegewa klaasi all, siis leitakse rebu sees weike isemoodi kujutatud osa, nõndani-metatud „lufaste.“ See weikene osa muna sees üksi on muna, kõik muu jagu ei ole see. Kõik rebu ülejäänud osa ja muna-walge terwelt on ainult kanapoja toitmiseks määratud, niikaua kui ta muna sees wiib. Seemne emaihus muna kohta al-ganud toimetus on ajutiks seisma jäänud, mitte aga ära lõp-penud. Niipea kui tema tarwilikku soojust saab, hakkab ema-ihus alganud toimetus wälimises ilmas ufinaste edasi minema. Wälimises ilmas ei ole aga munal mitte ema, kes teda, nagu inimese ema oma ihus olewat last kuni sündimiseni enese we-rega sööbaks. Rana poeg piab siis oma ema poolest suuremat taawara saama, et sellest kuni munast wälja tulekuni süia wõiks; muna koor piab tema toitu ja ka teda ennast warjama. Sellepärast on kana muna ilmudes nõnda suur, inimese oma aga nõnda piibi-pisikene. —

§ 22. Mill ajal sugutamise ihal-dust piab täitma.

Ülemal sai juba nimetatud, et elutäienduseks tarwis minewa sahwiti hoidmine, mis ühtlasi ini-mese sugu edasi-sigitamiseks pruugitud saab, nii-sama tähtjas on, nagu tema wäljasaatmine kui teda liig palju tagawaraks on.

Siin on nüüd küsimine, millal seda sahwiti nii üleliia tagawaraks on, et ta wäljateljendamist nõuab, ehk wiisakamalt ütelda, millal on mõle-mil sugudel juures-magamiseks paras aeg?

Arwamised selle asja üle on ka küllalt mit-mesugused olnud. Mõned arwasiwad kõige pa-rajama aja abieluse heitmiseks kolmekümne aasta wanuses olewat. Teised, kus hullas ka weel uuemad kirjanikud on, määravad seda õrnemal

fugul 18 — 20 ja meesterahwal 20 — 24 elu-
aasta kohta.

Mina ütlen, et siin midagit muud määra ei ole, kui inimese ihulik jõud ja tema elamise viis. Enne piab inimene ise täieline olema, kui ta oma sugu edasi sigitamise peale tohib mõelda.

Üsna täieline või täie jõuline ei ole aga veel meeste- ega naisterahwas siis mitte, kui uue inimese sünnitamiseks tarvilised muudatused endid nende juures näitavad; see on ainult tunnistuseks, et keha juba nii kaugelt täelik on, et temal aga paljalt veel sugutegemise täijus puudub; mitte aga, et ta juba edasi sigitama võib hakata.

Et tulew sugu terve ja tugew saaks, siis piab abielusse astudes, kui ka mitte igaford väga ilusat, aga ometi kestwa tertwisega inimest elu selfiliseks walitama. Noor neiu, kes abielusse astuda ja oma mehega terwet, tugewat järelsugu tahab saada, waligu enesele kestmise kaswuga, tugewa muskletega mees abikaasaks; pikal, kuitwetanud meestel ei ole suurt sugutegemise jõudu, sünnitawad ka arwaste waimurikkaid lapsi. Paksu ruuge juuksestega ja ilusa palehabemega, tiheda kulmu karwadega, pika ja ilusa filma lauugudega, ümarguse paksu lõua ja täielise palgedega mees on terve ja mõistliku laste sünnitajaks kõlbulik. Pikemalt waadaku naisterahwas abikaasa walimise juures elatwa, tuliste filmade, punaste huulte, waimurikka näu,

kõrge rinna, paraja pikkusega kaela, tugewa, laia õlade, tugewa käte ja ümarguse kõhu peale, mis head seedimist ja selle läbi ka head sugutegemise jõuudu tunnistab. Üleliig tugewa kintsudega mehed on enamiste ifka nõrgad sugutegijad. Mees-
test, kes noores põlvnes liig rohked naisterahwa ja wiina pruukijad olivad, saab wäga arwaste kõlblikka abielumehi; on nad aga peale selle weel nõrga poolsed ja tunnewad endid peale wällja-
woolamise wäga tüdinud olewat, siis on naisterahwastel nendest wäga wähe head loota.

Tore seis, uhke, waba käit, ferrigus kõigis keha liikumistes, ifegi raske tööde juures, annawad kõigi orgaanide tublidusest õiget tunnistust; niisugune mees on sugutegemiseks tõeste kõlbulik. Mehed, kelle liigutused pikalised ja rasked on, kellel nõrk heal ja kes ka keha nõrkust kannata-
wad, need on ka karakteri ning sugutegemise jõuu poolest nõrgad. Liig kõhetu olek on nõrga seedimise märk; aga ka liig pakjud mehed on arwaste üsna terwed ja tugewad, iseäranis kui nad raskemeelse loomuga on. Erga loomulised mehed ou wäga tulised armastajad, nendel on punane näufarw, elawus kõigis liikumistes, waimurikas mõistus ja lõbus meel, aga nad on ka ferrgemeelsed ja lõbu otsijad.

Nõrgad, kahwatanud mehed, kes wäga tundmuslised, hõlpsaste äritawate närwidega on, ei ole mitte kõige paremad abielu mehed; nõndasama ei ole ka suurtel tugewatel kogudel õrna

sugu järele ihaldust. Pruuni juukse ja nahaga mehed on armukadedad, isemeelsed, auuahned ja armastavad raamatute kallal uurimist. Rõige vähem kõlbavad veel walge juuksega mehed ihuliku jõuu poolest waadates heaks abielu sel- filisteks.

Kus siis need märgid wäga nähtawal on, seal wõib arvata, et nende kandja haiglane on. Ergaloomulised mehed wõiwad rinnapõletikku, närwinõrgad närwihai gust, tugewa muskletega me- hed rheumatismust ja gihti, ning lödwaloomuli- sed weetõbe omas ihus kanda. Rõige parem mehe wanadus tugewa laste sünnitamiseks on ikka ka- hekümmemast kuni kolmekümmema aastani. —

Rõnda oleme mõnda omadust, mis heal abi- elu mehel tarwis on ja teiselt poolt neid, mis mitte tarwis ei ole, tähendanud. Nüüd tahame ka ühe pilgu õrna sugu peale wisata. Suurte peadega naised on walitsuse himulised. Wali- tagu naine, kellel paksud, pikad ja pehmed juuk- sed on. Riisugustel naistel on pehmus tuge- wusega ühendatud. Ilusa kullakarwa juukse- liste pea omadused on teaduse armastus ja truu- dus. Kuuged ja mustad juuksed awaldawad tuli- sult ja elawust; sellewastu on pruuni juukselised taltjutamatad ning kisuwad mehe püksid oma jalga. Punase juukselised ei ole mitte ilusa laste sün- nitamiseks kohased.

Kullakarwa juukselistel on enamiste finised, pruuni juukselistel mustad ehk sõstra karwa

filmad. Silm on hinge peegel; waadatagu sel-
lepärast elawa, waimurikka ja ühtlasi õrnalt
waatawa filma peale. Naistel ja neidudel,
kellel finised rõngad filmade ümber, on sage-
daste sisemisest kurbtusest waewatud ja lihahi-
mulised, kui need finised jooned mitte mõne hai-
guse järelduis ei ole. Naistel piab weikene roo-
sipunane suu olema; — kahwatanud huuled, ise-
äraniis kui nad mitte koguni kinni ei ole, ja kol-
kunud higemed, on nõrga terwise märgid.

Habemega naised piatwad wäga lihahimulised
olema, ja ei olla neil seda pehmet loomu, mis
naiste ehe on.

Pikk-ümargune nägu, ilma lohkuide ja muh-
kudeta, on naiseliku ilu pea-tingimine. Siig ette-
tungiw lõuug rikub ilu. Siig pikk kael, iseära-
niis kui ta lahja ja nurgeline ning suure kõri-
sõlmega, on koguni inetu waadata; weel inetum
on ta, kui meeleliigutuste juures muskled ja soo-
ned üles paisuwad, mis häkilist, wihasi naisti tun-
nistab. Kitsa rinnaga, ette-seiswa õlade ja kitsa
niuetega naine ei sünnita ilusaid lapsi, on tiisi-
kuse tõbe wimmaline ja tema sünnitamised on
rasked. Madal, sisselangenud kõht awal dab halba
seedimist ja weikest sugutegemise jõuudu; selle-
wastu walitagu sirge, ümarguse kehaga, laia niue-
tega, tugewa kintsude, täieliku nisade ja ilusa
ümarguse käewartega naisterahwas eluselisiks;
ta ei tohi mitte liig suur olla, sest et ta siis esi-
teks mitte ilus ei ole, teiseks raskestes sünnitab;

on ta sellewastu liig pisukene, siis toob ta sa-
gedaste wigaseid lapsi ilmale. Reskmine lastu
on selle järele kõige parem.

Singe omadusi tuleb naisterahwa juures nii-
samati tähele panna, nagu seda meesterahwa
kohhta sai nimetatud.

Abielusse heitmiseks on naisterahwal kõige pa-
rajam wanadus kahesateistkümnest kuni kolme-
kümnne aastani. Sünnitamiseks on naisterahwad
neljakümne ja tihti ka wiiekümne aastani kõlbu-
likud, mill kuupuhastus harilikult maha jääb.
Naisterahwa iluduse juurde tuleb, peale selle mis
juba nimetatud, ka weel pisukene jalg arwata;
kui tal peale selle weel paras paksus, ilus nägu,
pehme loomus, elatus j. n. e. on, siis wõib
teda tõeste ilusaks naisterahwaks nimetada.

Esimesed abielusse astumiseks kõlbuse mär-
gid tulewad mõlemi sugude juures alles siis näh-
tawalle, kui nad sugu edasi sigitamiseks kõlbuli-
seks saawad. See, et juba mehe seemet nähtakse
eht, et ta juhtumise kombel wälljagi woolab, ei
ole weel kellegi tunnistus, et teda juba üleliia
on ja et ta wälljatühjendust nõuab. Haigus wõib
teda kaduma minema teha, äritus enne aega
wällja woolama panna.

Ornema sugu õitseaja sisse astumine ei ole ka
weel mitte tunnistuseks, et suguhimu täitmist tar-
wis oleks, kui ka kange äritusgi peale selle nais-
terahwal on; waid see näitab paljalt, et loomus
nüüd neidu sugutegemisele ette hakkab walmistama.

Looja on inimesed oma oleku poolest nii mitmesugused walmistanud, et peaaegu wõimata on ütelda: see ja see aasta on abielusse astumiseks kõlblik aasta.

Õegi selle kõlbtuse märgid ei tule iga inimese juures ühel ajal nähtawalle. On 12 aastaseid tütarlapsi, kellel juba korrapäraline kuupuhastuse toimetus on, kuna teised 17 — 18 aastased neiud alles asjata seda ootawad. — Poisikesed tunnewad sagedaste weel waremalt meheea jälgesid. —

Ilma et siin teiste mitmesuguseid arwamisi ette tooksin, arwan ma üsna keskteed käima, kui ma tütarlapsel kaks aastat pärast õitseaja sisse astumist, s. o. pärast esimist kuupuhastust, mehele luban minna ja lapse sünnitamiseks parajaks arwan, ilma et temal sellest wiga oleks. Ma ei mõtle siin aga mitte haiglast olekut. On nais-terahwaid, kellel juba loomuwastaline wäljajawoolus on; neile tuleb loomulik õitse aeg harilikul kombel waremalt, sest et loomus sellel wiisil wastalift woolust kautada püiab.

Need põewad aga sagedaste mitu aastat. Ka puuduwad neil harilikult teised sünnitamisele tarwilikud asjad, näituseks nisade täieline suurus.

Nõnda wõib siis ainult üks kõigiti täieline naisterahwas, kes täieste täis kaswanud on ja kellel nimelt nisad nõuutawas suuruses, kaks aastat peale õitseaja sisse astumist õigusega abielu

rõemusid maitseada ja kohusid mis sellega ühenduses, täita.

Meeserahwa juures on seda aega palju rassem määrata. Et temal weel teine mure kaelas on, nimelt naise ja laste toitmine, et temal oma tallituste ja töö juurde, milleks ta määratud on, olgu ta seisus misjugune tahes, rohkem jõuudu, tublidust ja haridust tarwis läheb, — siis on küll wäga heaste arusaadaw, et tema enne kahetümne aasta wanadust suguhimu täitmise peale ei tohi mõelda, kui ta oma eesmärgist kõrwale minna, terwisele kahju teha ja eluaega lühendada ei taha.

Kõigis neis juhtumistes on wälja jäemisi. Maa inimesed wõiwad suguhimu waigistust pikema aja peale lükata, sest et alaline töö neile mitte aega ei anna juuresmagamise himu enne aegu ülesse äritada ega ilutsemise wõi otsitud ärituse läbi täijusele wiia. Ka puudub nende juures see meelitaw külgetõmbaw mõju, miska linnades, ja iseäranis suurtes linnades, mõlemad sugud endid wastastiku äritada püüawad. Kergemat tungi, mis siin juba peaaegu äraandmataks saab, wõidab maamees hõlpsaste, ja tugevam, mehe jõuline tung on see, mis teda wiimaks hädalise suguhimu waigistamisele ajab.

Sellepärast waadatagu ikka selle peale, misjuguses seisuforras noored kosjakanditaadid elawad. Kuuetieftümne aastase tütarlapsese, kes kõik majaperenaise ja ema omadused eneses juba

walmid tunneb olema ja meeste seas elab, kes tema ilutsamise jõudu alaliste äritavad, paljalt sellepärast meheleminemist ära keelab, et ta veel mitte 18 või 20 aastane ei ole, on kole ülekohus, ja kui tema oma nõuudmisi õiguse wastalisel wiisil maksuaks teeb, siis on ta ikka wähem nuhtluse wäärt, kui need, kes teda asjata põhjusega tema mehele minekut takistawad.

Tuleb mitu kord ette, et selle läbi mõnigi kõlbulik abielu ühendus kõrwale saab heidetud; sest tütarlastest oleks ka jõledus nõuuda, et teda mehele piaks pandama, kui need, kellel tema üle ütlemist on, seda mitte ei soowi.

Teist takistust abielusse astumiseks võib nõder keha loomus anda, iseäranis närwide nõderus, nagu see noorte tütarlaste juures sagedaste ette tuleb. Wanemad pangu tähele, et nad niisuguste tütarlaste juures mitte oma jonnid ei aja, mis neil pärast libedaste kahetseda tuleb; sest kui sarnast närwinõrka tütarlast tema tahtmise järel mehele minemast keelatakse, siis võib see tale mõndagi haigust sünnitada.

Sellepärast ei või siin milgigi küljest aastaid kindlaste määrata, sest et wälimised ja sise- mised olekud niiwäga mitmesugused on, ja ise- loom selles asjas paljugi muudab.

Leitakse 16-ne aastaseid neidusid, kes juba selle loomuse-himu täitmist nõuawad, kuna mõned 20-ne aastased selle kohta wäga wähe tahtmist awaldawad. Riisamati on ka meestega lugu.

Mina olen noori mehi tunnud, kellel 18 — 20 aasta wanuselt weel sugugi ihaldust õrnema sugu järele ei olnud, kuna teistel see kirj juba 16 aastafelt nõnda kange oli, et mitte tema wastu ei jõuudnud seista.

Wanemad katsugu poja ja tütre käest sõbralikku usaldust nõuuda, et need oma soowisid neile nagu sõpradele ära räägitwad. Kui wanemad seda milgil põhjusel mitte ei wõi, siis katsugu nad oma lastele mõnda sõpra nõuutada, kes selle teatuse nendelt kõlblikul kombel wälja nõuab, et siis teakswad, kudas lastega waja on toimetada.

Mõnda kahjulik nagu liig warane loomuse toimetuse täitmine on, nõndasama paha on ka liig kawa sellest eemal hoidmine, ja nii kui wara walmunud tütarlapsed, kes liig pea abielu saladustega tuttawaks saawad, iseäranis sarnasel korral, kui nad mitte figiwad ei ole, üsna kergeste kõigi haiguste sisse langewad, niisama on lugu ka nendega, kes abieluse astumise liig pikale jätawad.

Reff-tee (*Medium tenuere beati*) on siin wäga soowitaw, sest et sagedaste selle himu ülemäära warasest täitmisest nagu ka liig pikale jätmisest kõik terwe ihu kahju tunneb. Dmetegi ei pia siin juures mitte liiga kartlik oldama, iseäranis ei pruugi selle üle rahutumaks jääda, kui liig kawa oodatakse. — Nii kawa kui weel mitte kangeid liikumisi were sees, wõitmata tungi ega sagedaid seemne woolamisi unes ei ole, pole ter-

wise kohta mingit häda karta. Neil, kes liig wara on alganud, on kõige parem järgukauupa sellest tagasi tõmmata.

Õfegi juba wäga kangeste ilmutwa suguhimu juures wõib, kui selle parajalt täitmine mitte wõimalik ei ole, selle peale mõelda, kudas ihu ja hinge sellest muidu piinawast ihaldusest peasta. Õfääranis on hariliste tallituste nagu ka elupaiga wahetus soowitaw. Uued asjad teewad hinge ja ihu tähelepanewlikuks ning annawad neile nõnda palju tööd, et sarnase himu peale aega mõteldagi ei ole. Seadustorralise oleku juures saawad aga munad seda wähem seemet walmistama, mida wähem meie suguelu peale tähelepanewlikud oleme.

Suguhimu liig warane olef tuleb sagedaste sünnitus-organide haiglikust äritusest. Usfid wõiwad selleks põhjust anda. Tihti on skrophletõbi (Skrophelsucht), haiglikud äritused keha alumises jaus, sündimisest pärandatud emaka-wiga ja loomuwastaline wererohkus alumise kehajau sees warase ja liigse suguhimu põhjuseks, mille wastu muidugi palju wõib teha. Hea ihulik kasvatus tugewa sündimisest päritud terwise juures, kõige liig wägewa söökide ja higistama ajawa jookide põlgamine, hoolas töötamine noores põlwes, rohke liikumine wärskes õhus, reisimised, kehalist liigutused, parajuse pidamine kõigis asjus, hinge rahuline olef, suplemine jões, sünnituse organide külma weega pesemine ja külma

wee joomine wõitvad seda wiga parandada. Kui aga seda loomuwastalisk fihelust liiderliku romaanide lugemise ja kõlwatuma piltide waatamise läbi kosutada püütakse, siis jäeb sarnane inimene oma himude orjaks ning langeb wiimaks nende ohwriks.

§ 23. Sugu-toimetuse ajast ning kumbest.

Nõnda kui inimese kõigi muude ihuliku ja isegi waimuliku tegetwuse wõimude juures teadawat mõetu on pidada, kui neid kaua nõrgestamata ja seal juures ühtlasi kõige terve organismusele kahju ei taheta teha, nii on see ka kõnes olewa sugutoimetuse juures tarwilik, et ta kogu terwisega weel ligemas ühenduses seisab, kui teegi teine.

Üleüldiselt wõib ütelda, et see toimetus kehale kahjuta on, kui ta täie terwise juures ette saab wõetud, kui selle lõpetusel mitte tüdimust, ekstitamist ega mingit muud wia tundmust ei tule. Banafõna: „Rõemu kaasas käib kurtwastus,“ ei lasse siin mitte armastajate peale pöörata; sest kui selle himu kustutus täielise jõuu juures, meele järele olewa inimesega ja selleks tarwis olewas ladusas olekus sünnib, siis ei ole ta midagit wähem kui rõemus toimetus, ei jäta mitte nukrat tundmust, weel wähem kurblikku meelt järele. — Mikspärast piaks ka loomus ühe ihaldusele, mis

inimesele kõige kõrgemaks õnnesuseks on, nukrat järeltundmust olema annud, mispärast nii löbusa tööle, ennast uueste luua, kurbtust juurde lisama, mis selle löbu mõrudaks teeks?

Aga sellepoolest annan ma hõlpsaste järele, et see kes ennast üleliia selle lusti fiske annab, et see ihu ja hinge külles ka paha järeldufi tunneb, mida iga üleliigne löbu ühes toob. Niisugune kahjuline mõju avaldab ennast selles, et inimene nõrgaks ja juhmiks läheb, töös ja teha liikumistes tuimapoolseks jääb.

Minu kauaaegne arstimise ameti pidamine ja mu hulga haigete tunnistused on mind niisugust wahet tundma õpetanud, et üks meesterahwas igal päewal seda himu wõis waigistada, see on, iga 24 tunni sees kord, ilma et tema terwisele sellest mingit kahju oleks saanud, kuna teine seda üks kord nädalis tehes juba paha olekut tundis; ja ometi oliwad mõlemad pealt nähes terwed inimesed.

Aga nende sahwitilogul oli kumbagil ise siht, ja ainult see wõib määrata, kas seda himu saagedamalt wõi harwemalt waigistada tuleb. Kes palju peaga töötab, selle sahwiti suurem siht on sinna poole, ning ta tunneb sellepärast suguhimu täitmiseks wähem ihaldust. Si pia mitte unustama, et siin ikka terwetest aga mitte haiglastest inimestest kõne on.

Ma tahan siin weel mõned reeglid anda, mis

igauhele selles asjas nii hädaste tartwis mine-
wat parajuse pidamist selgeks piatwad tegema.

1. Ärgu pietagu mitte iga äritust, mis su-
guhimu lustile ülesse kihutab, juuresmagamise
täitmise nõuudmiseks! — Sünnib see äritus mingi
wälimise asja läbi, siis on see ainult meie ilu-
dusest lugupidamise tunnistus, loomuse anne, mida
meie mitte kohe nõnda halvaste ei pia pruufima,
et meie tundmus selles asjas nõrgaks läheb.
Mina arwan koguni selle wastu, et niisugused
õhinad, mis ruttu mööda lähewad, parem alla-
surutud piatwad saama, sest et sünnituse oluse
iwere sisse tagasi minek hinge ja ihule uueste sünni-
dimiseks on, mis terwist rohkeste tuetab. Mit-
med on minule seda minust enesest elus prootwi-
tud lugu finnitanud, et niisugused üleskerkiwad
tundmused, kui nad mahalitsutud saiwad, löbu-
sat meelt ja jõuudu rohkendasiwad. See ei piaks
aga mitte üksnes meie meelt mööda olewat õige
ilusat noort tüdrukut nähes sündima, waid iga-
kord, kui meie iseenele üle wõitu saame.

2. Wõetagu kõwaste ette, sugutoimetust ei
iialgi kaks ehk koguni mitu korda järgimööda
täita. Kui terwis armas on, siis ärgu lastagu
ennast ei mingi asja läbi nii kauugelle wiia.
Niisugusest teust tulewad kahetsordsed kahjud. Esi-
teks nõrgastatakse ennast teistkordse himu täit-
mise juures wähemalt kuus korda rohkem, kui esi-
mese korra läbi. Teiseks ei anta loomusele mitte
aega, kaduma läinud osa tasuda, ja kolmanda-

maks rikutakse seemne-kausikesed nii wäga ära, et nad sahwitised enestesse tõmbawad, mis mitte sinna kõlblikud ei ole. Niisuguse jõuu peale käimise järel ei tule mitte üksnes nõdrus, waid tihti ka wisa haiglik limawoolus kusetorust.

3. Sugutoimetust ei pia iialgi halwal seisul, nimelt seistes ettewõtma, sest mingi asi ei nõrgenda keha nõnda rohkest, kui sarnatses seisuforras suguhimu täitmine. Selle wäsitawa toimetuse juures piab — peale selle tarwis seatud liikmete — iga muu keha osa puhkama. Ta piab enam närwide kui muskliste tegevus olema, ja seisumise juures on just suur hulk muskleid kõwaste ametis.

Kõigi arstide arwamise järele on küll see juuresmagamise wiis ja kombe kõige parem, kui naisterahwas sellile all ja meesterahwas kõhuli tema peal on; see toimetus on weel seda lõbusam, kui seal juures suud saab antud; üksnes niisugustel juhtumistel, kus naisterahwa ematupe käik liig pikk ja mehe liige liig lühikene on, wõib sugutoimetus loomade wiisi järele ettewõetud saada. Sell wiisil saab emakaanal tolli osa lühendatud ja mehe liige ulatab sügawamalle. Parajal mõedul pruukimist ei pia naine mehele iialgi keelama, misläbi mees sunnitud on seda mujalt otsima. Teiselt poolt ei pia naine meest mitte liiga sellele himule äritama.

4. Nimetatud ihaldust piab ainult meelejärgi olewa inimesega täitma. See on pea tin-

gimine, mille läbi täielikku lõbu võib tunda, mida loomus sinna sisse on pannud. Viimane tähendus viib meid ühe punkti peale, mis õrnem sugu küll väga südamesse piaks võtma! Kui ometi naine püüaks ikka mehe meelest armsaks jääda! Kui ta ometi mehe vastu nõnda viisakas ja häbelik oleks, nagu neiu põlves poiste vastu! Omaist naiseliku waranduse rohkusest piaks ta ikka midagit ette tooma, et oma mehele alati armas oleks. Siis saaks ta meest igaveseks enese külge köitma ning abielurikkumist ei oleks olemasgi.

Suguhimu waigistust ei pia mitte tiirastuse tööks tegema. Siialgi ärgu otsitagu uusi äritamise viisid lõbu suurenduseks. Lihtne himu waigistus on ikka kõige parem, sest et ta loomuse nõuudmise järele käib, mis, ehk ta küll ennast muudab, siiski ikka lihtne juhataja on. Selle lihtsa tee peal ei leita mingit loomuse wastalist äritust, jõuud jäeb alles ja saab nõnda ütelda weel suurendatud.

Hulk aastaid on, milles see waigistus kosub, seisab ja iluneb. Sahtwt, mis kaduma läheb, piab kaduma minema, et teisele ruumi teha, mis juba kehas ettevalmistatud on.

Voib isegi kergeste näha, et mida rohkem ihu teda walmistab, mida wähem teda keha ülespidamiseks, mis juba isegi täis ja kindel on, waja läheb, mida kasinam teda raske liikumiste

ja waimu töö peale nõuutakse, seda rohkem wõib teda sugutarwituste peale pruukida.

Meie tuleme nüüd selles toimetuses oleva parajuse pidamise punkti peale, mille üle lühema mõttega inimesed minu arwamist ehk laitma saawad. — Mina mõtlen seda, kas juba ära toimetatud sugutamise järele kohuseks on, ennast sugulustist koguni eemalle hoida ehk ei.

Suurem osa „wariseerisid“ on kangeste eemalle hoidmise poolt, aga arst piab sellest waatepunktist silmitsema, mis ihu ja terwise külge puutub. On hea ja ilus, kui eneselle ütelda wõib: ma olen seda moraallikku ohwrit toonud. Aga kui ma selle läbi põdema jäen, siis ei ole ma ikka weel mitte korralikult toimetanud; sest ma olen enesele ja nendele kahju teinud, kelle eest mull muret on kanda.

Selle raamatu 16-nes paragrahw on selle punkti kohta juba weifest sõrmenäitust annud. Kadunud sahwiti ei tule mitte tähele panna; sest aastad lähewad wahest mööda, enne kui naine käima peale saab, ja see kõik oleks asjata raisatud? Edespidise käima peale jäemise wõimetus ei anna ka mingit takistust; sest lapse wõi tulewase inimese elu ei ole mitte ühe ega teise sugu sahwiti sees, mis nad iga toimetuse juures raiskawad.

Raisterahwal on selle himu täitmise ihaldus käima peal olemise ajal sagedaste tungiw. Ma räägin siin üleüldiselt, üksikud juhtumised wällja

arvatud. Mikspärast pani loomus ihaldamise finna, kus ta teda mitte waigistada ei tahaks lasta? Kas ei ole wahest kaduwa sahwiti wällja tühendus mitte otse see, mis loomusest kingitud ihalduse päraſt ette toodub piab ſaama? —

Were liikumiseſt ei wõi meie mingit paha järelduſt oodata. See on tuttau asi, et ema-ihus olewal lapsel oma iſeäralik wereringjooks on, mis ema omaga mitte ühenduseſ ei ſeiſa.

Mehe ſeeme ſaab, kui teda üleliia on, ühel ehk teisel wiisil wällja tühjendatud. Emb kumbat, kas tühjendab loomus teda woolamiſe teel, mis teha rohkem nõrgestab kui loomuline ſuguhimu täitmine, ehk ſeeme lähed were ſiſſe tagaſi ja ſaab teisel teel wällja ſaadetud, ning ſelle läbi kogu organiſmus enam ehk wähem ſuureſte wi-gaſtatud. Lähets wäga pikale, kui ſiin kõiki wi-gaſid tahakſin üleſ arutada, mis ſelle järele tulla wõitwad.

Sellepäraſt jäedagu ſelle tee peale, mida loomus ihalduse läbi meile ette kirjutab ja ſiis käidakſe õiget teed. Muud kui oldagu ſiin nii parajuſe pidaja kui wõimalik, nagu iga abielu paar ſeda muidugi tegema ſaab. Wõetagu ette, ennast ſelle peale mitte üleſ äritada; aga ärgu pandagu ka waſtu, kui ſeda tallituſt waja on täita.

Mehele on ſee muidugi raſke küllalt, kui ta ennast naiſe lapſewoodi järele nii kaua tagaſi piab hoidma; ſeſt ſiin tunniſtan ma hea meelega, et

eemalle hoidmine diete faks wõi weel parem kolm kuud piab kestma.

Mulle wõidakš wastata, et kui keegi ennast kolm kuud eemalle jõuab hoida, siis jõuab ta ka ühe aasta.

Mina ei räägi siin ka mitte wõimalikust olekust ehk wõimisest, waid tõsisest olemisest. Saigus, mis kolm kuud inimese külles olnud, ei ole mitte nii raske parandada, kui see, mis aasta otsa teda on piinanud.

Selle aja sees kui naine mehe armastuse willja eneses kannab, harjutagu mees ennast ikka wähe haawal pikemaid wahesid pidama, siis ei saa temale kolme kuune täieste ilma olek mitte liig raskeks tulema, mida aega õrnem pool enese kustumiseks tartwitab.

Sarnane lugu on ka imetamise ajal. Paraja mõeduline suguhimu waigistamine ei tee lapsel ega imetajale mingit wiga. Aga imetaja teeb heaste, kui ta last mitte kohe selle järel rinna otsa ei pane, waid oma werd esiteks jälle rahuliste käima lasseb hakata.

Aeg, millal kõige kõlblikum seda toimetust käsile wõtta, on ka mitmekesiste arwamiste asjaks olnud. Diete astub siin asja seisukord niisamasugusel wiisil ette, nagu asja alustuse ja rohke mõedu juures. Ka siin on mõned üldised seadused, mis kindlat määra, kas seda õhtul, öösel wõi hommikul tegema piab, mitte ei luba.

Nii palju on kindel, et aeg, mida inimene woodis mööda saadab, tähendatud toimetusele kõige parajam on, sellepärast, et siis selleks tarwis olewat ladusat olekut ei puudu. Ra on see iseäraline tallitus, mis mehe kui ka naise päewaste tegevuste juurde ei kõlba, sest et ta asjade korda takistab ning siis enam paha meelt kui rahulikku olekut sünnitab.

Et selle löbudusele tema täielikku wäartust jätta, piab inimene heas tujus ja mitte teiste asjade ega tallitustega köidetud olema.

Kui nüüd aga sängis puhkamise aeg selleks saab wõetud, siis on ometi ikka weel kahtlane, millal seda nimelt piab tegema, kas uneaja alustusel, keskel wõi lõpetusel.

Siis ei kõlba see mitte, kui wäga wäsinud oldakse. Töö ja liikumine nõuab esimesed rahulised filmapilgud puhkamiseks. Täis kõht ei kannata mitte heaste kanget keha tööd, sellepärast pole peale hilise ja ramusa toidu see löbu puhkamise aja alustusel mitte kiita. Kõige wähemalt aga on teda pärast kanget joomist soowitada, kus ta sagedaste kõige halwemaid järeldusi toob ja iseäranis nõdrust liikmetesse sünnitab. Niisama wähe kõlbab ta pärast kanget meeleliigutust, nimelt wiha ehk pahanduse järele, kus tihti koguni rutuline surm järelduseks oli. Zoomus keelab seda isegi, sest kurbliku meele liigutuse, mure ja ahastuse n. n. e. järel on sügu-lust iseenesestgi kadunud; selleks toimetuseks

• tarwis olewatel orgaanidel kaub tartwiline põnetwuse jõuud ära; neid aga ärituse wahendikude läbi sundida, on wäga kahjuline. Mitte harrwa ei ole juhtunud, et kange liigutus juuresmagamise toimetusel waimustatwa jookide joomise järel surrma tõi. Joobnud olekus on ihu ilma selletagi kõrgel graabil äritatud. Kui see nüüd weel rohkem äritatud saab, siis piabgi surm tulema. Pandagu seda tähele ja hoitagu õnnetust eemalle!

Kui aga mingit meele liigutust ette ei tule, kui mõlemad osad ühetasa seda löbu ihkawad, siis on paras aeg, mill seda toimetada wõib. Selle töö toimetuse aeg, kas enne magama uinumist wõi pärast ärkamist, wõse wõi weel hiljemalt, jäegu iga paari enese arwata, seda mööda kudas asi paremine annab teha. Mina omalt poolt arwan aga siiski hommikut selle toimetuse kohta kõige parajamaks ajaks ja nimelt järgmistel põhjustel:

1. Mina ei mõtle suguhimu waigistust mitte nõrgendajaks asjaks, waid sarnasel seisukorral, mis ma heaks ja terweks löbuks kindlaks olen seadnud, õiete finnitajaks. Ka saadakse leidma, et niisugusel korral ennast pärast seda ennemalt finnitatud kui nõrgendatud tuntakse olewat.

2. Sellepärast ei ole ka peale selle magamist nagu kosutatwat wahendiku waja; sest kus nõrkust ei sünni, seal ei ole ka kosutust tarwis. Seda mööda ei wõi õhtu, selle järel tulewa une

pärast nimetatud tahtumiseks mitte paremaks ajaks olla.

3. Zeian ma kindlaste, et õhtul päewase töö läbi, olgu see mis sugune tahes, ruttu hääbuwaid osasid ihust kaduma on läinud, ja kui nüüd peale selle neid weel sugu-lõbu läbi wällja saab kistud, siis wõiks sellest nõdrus tulla, mida loomus mitte jälle nii ruttu ja kergeste tagasi ei jõua anda.

Kui aga ööfine karastaw uni kõik jälle tagasi on annud, mis päewal kaduma läks, siis on see wällja tühendus ilma mingi kahju tege miseta, ja hoiab pealegi liiga äritust tagasi.

Sooiwida on, et kui inimene rasket tööd on teinud, siis ikka öö läbi puhkaks ja elu andwa toimetuse juurde jõuudu koguks. —

Ei saa mitte kasuta olema, kui siin pulma pruukide üle sõnakese ütlen. Sagedaste tantsitakse, higistakse ja juuakse pulma päewa õhtul öö läbi, kuni hommiku suure walgeni, ja siis läheb noor paar tansust wäsinult ja waimustawatest jookidest poolite joobnult sänngi. — Efimesed lapsed piaksiwad küll kõige tugewamad olema; aga niisugustel kordadel on nad kiburad, nagu närtsiwad taimed. Niisugused jooma-pulmad piaksiwad wististe üsna ära kaduma, kui terwet inimese sugu tahetakse saada. Waadake waeste ehk kehwa-rahwa lapsi, mis terwest armu hõlmast on ilmunud, kudas nemad terwest punetawad, kuna mitmed, ja iseäranis rikkama abi-

elu rahwa lapsed, wanemate patu pärast aeg-
jaste haua poole sammuvad. Tulewa põlwele
on weel see õnneks, et esimene juuresmagamine
arwaste käima peale saatja on ja alles järgmis-
tel öödel mõjub. Selle aja sees on folkunud
keha ennast juba kosutada saanud. — Armsad
lugejad! Pange seda sõrmenäitust tähele ja kat-
suge oma joomapidusid wähendada ehk hoopis
üsnä ära kautada! —

Üleüldse tuleb kõigis selles ikka suguosade ja
keha oleku ning elu seisukorra ja kumbe peale
waadata.

Pea reeglid olgu: Kõik sündigu loomulikul
teel, midagit tema wastu; ärgu pruugitagu min-
git wähendikku enese ärituseks, loomuse äritus on
kõige parem; iial ei pia seda lõbu maitsemist nal-
jatuseks alandatama; puhtuse eest tuleb tungi-
walt hoolt kanda; waadatagu selle toimetuse nagu
oma sugu edendamise peale, siis ei tule iialgi
nuffer meel selle järele!

Jäedagu selle põhjuse juurde, mitte iialgi
seda lõbu mitu korda järgimööda mait-
seda. Ärgu arwatagu iga weikest äritust loo-
muse nõuudmiseks. Iseäranis pandagu keha ole-
kut selle toimetuse järel tähele, ja kui ennast wä-
hegi waewatud tuntakse olewat, kui wäsimus, tü-
dimus, pea pööratus, närwide tõmbus ja filma
walu endid awaldawad, siis oldagu julge, et see
lõbu mitte kehale tuluks ei tulnud ja wõetagu

seba õpetust, et mitte iga weikese ärituse järele sugutoimetust käsile ei võeta.

§ 24. Kudas ennast suguhimu waigistamisel piab pidama.

See saaks igal wiisil meie ajal juba iseene-
sestgi küllalt kõrwale heidetud häbelikku meelt pa-
handama, kui liig sagedaste ja palju sellest rää-
kida tahetak, mis õiete abielu-woodi saladuseks
piaks jääma.

Mis mina järgmistes paragrahwides anda
tahan, sellel on ainult käima peale saamise kohta
wõimalikult tulusad tingimised filmas. Tiiras-
tuse suurenduseks seaduste andmine jäegu meist
kaugelle.

Rõige pealt tähendan ma, et käima peale
saatwaks juures-magamiseks mõlemist küljest ühe-
sugust himu tarwis on, et kui ühel pahane ja
nukker meel on, siis iialgi soowitud eesmärki kätte
ei saada, ja et abielu rahwas ikka paremine teeks,
kui nad niisugusel korral, kui teine tustast meelt
awaldab, endid juuresmagamisest eemalle hoiak-
siwad.

Aga kui ka mõlemad ühe wõrra himulised
ongi, siiski ärgu rutatagu selle löbustusega mitte
üleliiga, sest et selle läbi sigitamise eesmärki ker-
geste kaduma läheb. Tarwiline on, et kõik när-
wid esiteks selle ärituse läbi põnewusesse saawad.
Iseäranis on naisterahwa liigutused sellel kor-

ral koguni kahjulikud. Paras teha hoidmine ja wagusi seisimine on naisterahwa kohus.

Zuba Nooma luuletaja Lucrez keelas nais-terahwast liigutamast ja ütles wäga õigeste, et mehe jõuud sellelābi oma ette kirjutatud tee pealt kõrwale libiseb ja seeme kasuta kaduma läheb.

Sigitamise töö on tõeste ühe filmapilgu töö. Kunst ei too seda filmapilku mitte ette, waid loomuse käik teeb seda.

Kui kumbgi suguosa mingi nõbruse pärast sigitamiseks mitte kõlbulik ei ole, siis puudub see arsti tegevuse piiridesse.

Muidu himu puudust ja tuimust wõiksidwad abielu rahwas isekeskes parandada püüda. Mis läbi sünnib see? Teine teise wastu lahke olemise läbi. Põhjuste üles otsimise läbi, mis laiskust wõiksidwad sigitada ja nende kõrwale saatmise läbi. Puhtuse läbi selle sõna täielises mõttes. Kaisutamises wahke pidamise läbi. Gluwii si muutmise ja meelditwa söökide ning jookide läbi. Sisse wõetawast wahendikkudest, niipea kui nad päris toitude piirist wälja astuwad, on wāhem oodata, ja nende nii mitmest arstist soowitatawatatest roh- tudest on üks jagu koguni mõjuta ja teine nii äritaw, et selle läbi ette toodud ärituse järele täieline nõbrus tuleb.

Enam kui keegi muu, mõjub ühes sängis ma- gamine sigiduse kohta. Peale selle on ühes koos magajad abielu rahwas terwemad kui need kes lahus magawad, ja nad elawad ka kauemine.

Minult siis, kui teine abielu rahvast nõder on ja ühes koos magamise läbi liig tihti suguhimu täitmisele saab äritatud, on parem lahus magada. Rõige õnnelikumad abielud on ikka talurahwa seas leida, kes ühes sängis magavad, nagu see nendel juba wanast ajast moodiks on jäänud.

Ühtlasi ütlen ma ka, et õrnemal sugul selle lõbu järele rahu tarwis on, ehk ma küll just ei taha tõendada, et ülestõuusmise ja paraja liikumise läbi sugu-tegemise mõju kahju wõiks saada. Wäga kangeid keha liigutusi, tantsimist, kargamist ja muud niisugust jätab iga mõistlik naine iseenesestgi tegemata; aga kui ta oma harilikka tallitusi toimetab, ei too see mingit kahju; sest loomuse hea emalik mure on nõnda suur, et isegi kaunis waljud wälimised wigastused lapsesele emahus harwaste kahju teewad, ehk ma siin küll tunnistama pian, et mitmed wigad laste küllses wälimise litsumise läbi saiwad, mis kõigist warjudest hoolimata lapsesele häda tegiwad ja emahuse wigata jätsiwad. Aga siin sellest pikemalt rääkimiseks puudub ruum.

Mehel ei ole täie terwisega toimetatud suguhimu täitmise järel mingit rahu tarwis. On õhtune aeg selleks walitud, siis tarwitawad teised liikmed muidugi puhkust ja kosutust magusa une läbi. On ta aga hommikust aega selleks walitud, siis tõuusku ta pärast abielulikku rõemu, kui weri juba waiksemaks on jäänud, julgeste ülesse ja mingu oma tööle. Magada püüda ei

maksa mitte, sest et see enam uimastab kui karastab. Mitmed abielu mehed on minule kinnitanud, et neil igal korral rahuline uni on olnud, kui nad seda himu, kui see mitte wäga kange ei olnud, õhtul maha surusiwad. Ülepea ei wõi siin aga mitte kindlat seadust teha, sest mis ühele hea, wõib teisele halb olla. Elu seisukord olgu siin mõeduandja.

§ 25. Meesterahwa edasi-sigitamise himust.

On küll juba üleüldiselt üeldud, et üksnes abielu rõemu parajal määdul pruukimine mehele kasulik, ja üleliigne asi wäga kahjulikuks saab; on seletatud, et just hädaste waja olew tühjendus seda lõbudust terwiliseks teeb ja hea tundmus peale selle tema kahjuta olemisest tunnistust annab; aga siiski on waja neid mitmekesiseid juhtumisi ligemalt waadata, kus selle lõbu wähenemus kahjulisem on.

Ra kõige tugevam ja terwem mees olgu tulewiku kohta ettewaatlik, iseäranis abielu alustusel. Ta ärgu harjutagu iseennast ega oma naist liig sagedale abielu lusti pidamisele. Tema käigu mitmesuguste põhjuste pärast oma kaisutamistega kokkuhoidlikult ümber. Esiteks, et naisele, kes enam kanda jõuab kui tema, seda lõbu mitte igapäewaseks tarwituseks teha, mis ta siis ise mitte enam täita ei jõua, kui himu

wähenemise aeg kätte tuleb. Teiseks, et seda löbu mitte iseenelele harjunud kombeks teha, mis tema ihu paremad sahwid ära kurnab ja teda aeg-ajalt kuitvamisele wiib, mis terve organis- muse peale mõjub. Kolmandamaks, et ennast mitte liig wara selle löbu pruukimisest lahti ei teeks; sest see on üsna kena, kui 50 aastane wõi weel wanem mees ütelda wõib: „Minul on weel noorepõlwe jõuud alles ja mu naine tunneb üht- lasti selle üle rõemu.“

Isäärانىs kaub tulise ja elawa loomuga meeste himu ja wõim waratselt ära. Raske- meelsed wõiwad selles asjas juba rohkem wastu pidada. Nimelt tuleb sarnane lugu mitu korda järjestiku toimetamise järele. Ma ise arstisin ühte meest, kes ühel ööl kuue-kordse järjestiku toimetuse läbi mehe-jõuu nii häkifelt kautas, et aasta aega enne mööda läks, kui munad jälle uueste oma tegetwust algasiwad.

Nagu liig sage naisterahwa pruukimine seda wiimaks suutumaks wõimatuks teeb, nõndasama wõib seda ka liig tagasi hoidmine teha. Selle- pärast andsin ma temale ka nõuu, lapse ema- ihus kaswamise ajal ennast wähe haatwal sellest ära wõerutada, et ta siis pärast kolme kuulist waheaega, mis lapse sünnitamise järel tartwis on, ilma kahjuta ära kannatada wõiks.

Ütleme, et mees harilikult laks korda näda- las seda himu waigistab, siis tehku ta seda pä- rast naise käima peale saamist esimese kolme kuu

sees üksford nädalis, teiste kolme kuu sees aga neljas nädalas faks korda ning wiimasel kolmel kuul ainult üksford kuus, siis ei saa need faks ehk kolm kuud, mis ta ilma piab olema, mitte liig raskeks jääma, ega tule ka mingit häda karta, nagu see järsku järele jätmise juures ette tuleb.

Et weel rohkem himu wähendada, on tarwis kasinam süia ning rohkem tööd teha.

Töö tegemine wähendab himu, iseäranis peaga töö tegemine. Parajus söömises ning joomises teeb seda wähemal mōedul, aga kui himu süiski ei tahta kaduda, wõib mees naisest lahkus magada.

Nõrga terwisega mehed piawad aga abielus iseäralikult ettewaatlikud olema, kui nad seda muidu nii kaunist löbu eneste hukatuseks ei tahta pöörda. Nõdra terwise nime all ei arwa ma mitte haigeid inimesi. Need wõitwad oma noorepõlwe haiguse läbi selle nõdrusele olla saanud, nad wõitwad juba ilmale tülles nõdru liikmeid kaasa toonud olla, nad wõitwad kange õppimise wõi mõne muu noores põlwes algatud raske töö läbi ilma oma süita terwisest lahti saanud olla.

Olgu nüüd lugu nõnda, ehk olgu et nad noores põlwes liiderliku elu läbi ennast on rikkunud, siis saawad nad kergeste tundma, et nemad himu täitmise järel mitte seda löbu ei tunne, mis lootsiwad, kui seda assja wäga tihti ette wõtawad; nõnda piawad nad siis rohkem parajust pidama ja ualgi enne seda toimetust ette wõtma, kui mitte enam muidu läbi ei saa.

Hypochondrilased (raskemeelsed, kurtwameelsed) kannatawad sagedaste sugu liikme kanges- tuse krampi, mis suguhimu täitmise läbi mitte ära ei kau, waid pealegi weel suuremaks wõib minna. Seda olekut nimetatakse priapismus, tema põhjus on teha alumise jau sees oletw haigline äritus, selle liig were rohkus, haiglane närwide äritus ja usfid. Alwitawad wahendikud on liikme külma wee sisse kastmine, õliga õerumised, mähk- med ja paras kampferi pruukimine arstliku ju- hatuse järele. Riisuguse loomuwastalise sugu- himu juurde saab ka liikme kramplik paistetus kusetoru ilawooluse juures arwatud.

Selle löbu üleliigsest pruukimisest tulebgi sa- gedaste, et mitmed abielud ilma lasteta jääwad.

Haiglused ja tõsised haigused ei kau nendel, kes seda wiga kannatawad, mitte suguhimu täit- mise läbi suutumaks ära, aga wäga kasulik on, kui nad arsti käest nõuu küsiwad, kes nende ter- wise seisukorda tunneb ja määrata wõib, kas ja misugusel wiisil ning kui palju see löbu neile lubatud on. Haiguse tõsist kirjeldust wõib ka wõeras arst teha, kui mitte tuttawa arstidele häda awalbada ei julgeda.

Et haigusid oleks, mis iseäralist naisterahwa himu ühes tootwad, ei wõi ma mitte uskuda, küll aga, et haigustes äritus nende osade peale mõ- jub, mis haiglikku himu sünnitab.

Riieaste kurtwameele haigetele kui ka neile, kellel parasoolikast werd woolab, ei tee suguhimu

täitmine wiga, kui neil täieline himu on ja nad seda parajal wiisil toimetawad. See sündigu aga soojas sängis ja meelejärele oletwa inimesega. Ma wõin tõendada, et kurwameelsed abielusse heitmise läbi koguni terweks on saanud. Aga siin ei ole koht sellest pikemalt kõnelda.

Riwihaigetele wõib see äritus rohkem suguwajade peale mõjuda, ja wõib arwata, et suurem ihaldus haiguslega ühendatud on. Siiski on parem himu täita, kui sellest koguni eemalle hoida.

Kurnawa haiguse põdejate juures ei ole ma mitte rohkem, waid weel wähem ihaldust leidnud, kui üleüldse kõigi meesterahwaste juurest. Aga selles haiguses oleks küll iseäranis waja parajust pidada.

Üleüldiselt maksawad siin järgmised reeglid: Sga haige wõi haiglane püüdku naisterahwa himu maha suruda. Kui ta enam ei jõua, siis tehku seda nende juhatusete järele, mis ma paarküm- mend rida eespool õpetasin. Ta wõib selle toimetuse kinnituseks kruusi täie rööska piima juua ja pärast ennast mõne pehme muna ehk muu ker- geste kosutawa toidu läbi kinnitada. Rangeid jookisid ei pia ta aga mitte pruukima, sest et need liig ruttu äritawad ja hõlpsaste nõdrustawad.

Ma olen juba nimetanud, et terwele inimesele juguhimu täitmine kasulik on, kui ta seda parajal ajal teeb. See puhastab teda seestpidi ja hoiab mitme wigaduse eest.

Niisamati wõib ka mõni haiglane inimene

felle läbi oma wigast peaseda, sest et selle toimetuse läbi limased wedelused temast wällja woolawad, mis haiguse sünnitajad olivad.

Siin piab tähele panema, et terwe naine pödurale mehele selle löbu ajal ja pärast omast terwisest osa annab, ilma et ta ise selle läbi kahju saaks, ehk et mehe wigaga temasse hakkaks.

Sest terwe, töötegew ihu ei lase neid osafid, mis temale kahjulikud on, mitte enesesse tulla, waid saadab teda, kui ta ka sisse tunginud oleks, jälle wällja.

Kui aga paha märk selle toimetuse tarwis määratud osades awalikuks tuleb; kui tüdimus ennast awal dab; kui õhtul peale naljatuse une puudus, rahutus ehk filma= wõi koguni rinnawalu tuleb ja hommikuse löbu järel harilikud toimetused wastumeelt on ning naisterahwast enastgi ei falli, siis on see kindel märk, et himufüstutus kahjulik oli, ega pia seda hulgal ajal enam pruukima.

Selle raamatu ruum ei luba mitte pikemalt seletada, ja lühikene juhatus ei wõi muud kui weikest sõrmenäidet anda, sellepärast on kahtlastel kordadel ikka kõige parem nõuu osawa arsti käest juhatust paluda.

§ 26. Naisterahwa edasi=signitamise himust.

Kui ka haigused, mis mööda läinud paragrahwis seletatud, õrna fugu külles niisamati olemas

on ja tähelepanemist nõuavad, siis on ometi weel mitmekesiseid asju, mis üksnes naistesse puutuvad ning selles paragrahwis arutada tulewad.

Wida nõdrem naisterahwas, seda kauemine hoitku ta, kui see wõimalik on, enmast sugulõbust eemalle. Iseäranis piatwad seda need tähele panna, kes juba waraselt walgete woolamifest wae watud on. See on niisugune haigus, mis enamast jaust üleliigse himu täitmise läbi sünnib. Kui wäga piab aga see lõbu niisuguse ihu peale mõjuma, mis juba enne abielusse heitmist seda wiga kannatab!

Enamast jaust on need haiglased, nõdrad naisterahwad, kellel kange meesterahwa-himu haigus on; see on niisugune loomu wastaline himu, mis iial täis ei saa. Täiewerelistel naistel tuleb see kauasest ilmaolekust; siin aitab üksnes loomuse nõuudmise täitmine. Haiglased inimesed saawad sagedaste mitmesuguste ärituste läbi, juuresmagamise puudusel, selle himule aetud. Sarnane lugu on noorte leskedega, kes harjunud lõbust ilma piatwad olema, siis noore, tulise wewega neidudega, kes mureta elu elawad, palju liiderlikka romaaniid luewad, natuke liig wabalt meestega ümberkäiwad, jüiski käima peale jämise kartuse pärast endid suguhimu täitmisest tagasi piatwad hoidma, nagu ka nendega, kes wiimase põhjuse pärast seda salatööd poolikult toimetawad.

Abielusse heitmine teeb siin kõik jälle heaks.

Selle haiguse kaaslased on peale selle veel kusemise takistus, mineetus, krambid, põletu, sügeletu walu suguosades. Et siin arsti abi piab otstima, on iseenesest mõista.

Haiged piawad kehwa söögiga läbi ajama, liha roogasid, kohlwi, theed j. n. e. põlgama, tubliste tööd tegema, külma wett jooma, selle sees suprema ehk suguosasid sellega pesema, waimule rohkem tööd andma. Arst juhatab siin ettewaatliku kampferi pruukimist.

Tähendus: Kampferi pruukimisega piab ettewaatlik olema, sest et selle ettewaatamata tarwitus sigitamise jõuudu suutumaks wõib kustumata.

Rõrgemal graadil kui kampfer, millest ma wäga wähe tulu olen näinud, mõjub bromkaali. Seda — üsna uus wahendik — pruugitakse järgmisel wormil:

Rp. Sol. Kalii bromat.

0,5: 100,0.

D. S. kolm korda päewas 1 söögi lusika täis.

Noored tütarlapsed kannatawad juba sagedaste enne oma küpsust walgede woolust, ja on siin see põhjus puudulises sahtwite segus, mis ennast ihuliku nõdruse peale tuetab; harilikult kannatawad nad siis ka pleektõbe. Siin piab kinnitawaid wahendikke pruukima, mis keha nõnda palju parandab, et kuu-puhastus tuleb, mida niisugusel järjel enamiste weel ei ole.

Ma tean wäga heaste, et üks sort walgede woolamist on, mida suguhimu täitmine parandab. Seda wõib selleläbi tunda, et keha tugew, täie-

line ja terve on. See tuleb enne sagedaste pruugitud ja nüüd koguni kõrwale heidetud abielu rõemude järel ette, iseäranis kui ilutsus wäga elaw on ja onanismust aeti. Nende põhjuste hulka, mis osalt loomu wastalift himu, osalt walgede woolust sigitada wõitwad, on harimata ropp olek noorte tütarlaste juures.

Ropud olused sigitwad, mis tüütud kihelemist ja sügelemist äratawad, misläbi tihti mitte üksnes warane meesterahwa himustamine ei tule, waid ka walgede woolus.

Üleüldistest reeglitest, mis ma juba ülemal pool olen annud, ärgu mingi naisterahwas iialgi kõrwale. Alati pidagu tema parajust. Raunis on kui naine oma himu tallitab ja mõistlik, kui ta ka meest parajuse pidamisele juhib.

Iseäranis pangu ta seda käima peal oleku ajal tähele. Sell ajal wõib see temale enesele ja mehele kahju teha.

Seda on ka kuupuhastusel tähele panna. Seal wõib wäga hõlpsaste walgede woolamine ja koguni kardetaw ematupest werewoolus sigineda, mis mõnikord naise täieste ära nõrgastab ja surmale wiib.

Ma annan nõuu, jellel ajal parem lahus magada; kui see mitte wõimalik ei ole, siis katjutagu muul wiisil ennast hoida. Seda weikest tähendust ei saa õrnem sugu mulle wist mitte pahaks panema.

Juba ennemalt räägitud kolme kuulist himu

täitmiseft kõrwale hoidmist lapse sündimise järel, pian ma ka siin weel korra meelde tuletama, ja nimelt sellel põhjusel, et naise terwis selle aja sees puutumisel kahju saab. See aeg on sünnitamise läbi wällja wenitatud ja selle läbi nõrgastatud ofade paranemiseks tarwilik.

Naine piab meeles pidama, et, kui ta enast liig wara himu täitmise kätte annab, see temale hulga haigusid wõib sigitada, mille seast werewoolused mitte kõige aruldasemad ei ole; ka on mitmel hulk hädasid tundmata, mis selle paha järele tuleb ja mõndagi naist koguni õnnetumaks teeb.

Rehtus enne ning pärast toimetust ja selle ajal, ning parajuse pidamine, ja wiimaks kõige suurem tähele panemine selle järelduse kohta, nagu ka arsti käest nõuu küsimine wõiwad naisterahwast kurbliku haiguste eest kaitseada, mis sage-daste nende ofade külge tuleb, mis kõrgeks ots-tarbeks on määratud, kui nad liig tihti puudu-tatud saawad.

Kui aga seda seletust tähele ei panda, siis lastwab häda suureks ja juurdub sügawaste ihu sisse. Hakatakse pärast weel abi otsima, siis on see juba liig hilja.

§ 27. Tahtmist mööda sünnitamine.

Dr. F. R. tõendab, et tahtmist mööda pois-s-ehk tütarlapse sünnitamine wõimalik on, ja et

See võim wanemate tahtmises seisab. — Tema arvamist mööda ei ole naisterahvast ega mees-terahvast ettetoojaid munasid, vaid iga idu võib nõuutava mõjude all pois- ehk tütarlapsesks organiseerida. Sugu wahel ei seisa mitte olemuse mateerias, vaid mitmesuguses organiseringis, nagu ta sugu-edasi-figituse otstarbekes kohaline on. Oles sugu põhjus mateerias, siis piaks see juba enne organiseeritud olema, kui ta weel elustatud ongi. See ei ole aga võimalik ega mõeldaw, ja elunähtus tunnistab ka teisiti. Näituseks, et asja sündmus mitte muna sees ei ole, olgu siin nimetatud. Mesilase ema ei mune mitmesugusid munasid, ja ometi tulewad nendest mitmesugused sugud. Elunähtus on ammugi õpetanud, et sellest samast munast, millest leik ehk töötegija tuli, ka ema olesks võinud tulla, kui ta kohalise kärje sisse olesks juhtunud. Välimised äritused määravad organismust ja põhjendavad sugu.

Wanemad, kes teie armastuses ja südamlikes hingede ühtluses omi soovisid selle ehk teise eesmärgi kättesaamiseks ühendate ja seda kindla tahtmisega silmas piate, teie soov lähed täide! —

Soovite teie omas abielus pois- ehk tütarlast — teie oma tahtmine võib seda soovi täita! Naiste- ehk meesrahwa sünnitamise on tahtmist mööda võimalik; ta tuleb teie oma tahtmisest ja ei waidle mitte Igawese otstarbe vastu. Jah, teie tahtmine on see, ema mõte aga kõige

enam, mis sugu määrab. Jumalal on see üks puhas, mis sugusel wormil elu ennast atwaldab; see on üks kõik, kas sellest waewalt elawast inimese-idu täpikeseft, milles ainult inimese algus olus olemas on, poisitene ehk tüdrukene ilmub. Elupõhjus on mõlemis ühesugune, nagu mõlemi sugu algus olus üks ja seesama on. Oleks aga sugu põhjus materia sees, oleks loomu seaduse all, et sellest inimeseidust poisite, sellest tüdrukufene piaks saama, siis oleks iga tahtmise mõju wõimuta. Mitte materias, waid tahtmises, wanimate tahtmises hingab lapse sugu! Kudas? Selleks annan siin järgmise näituse:

Üks minu ligidal elaw abielupaar oli wiis poega sünnitanud ja tahtsiwad ühte tütart saada; seda soowi oli ema sagedaste wäga elawalt minu wastu atwaldanud. Ühel päewal, kui mõlemad koos oliwad, sai seesama jälle kuuldatwaks. Mina ütlesin soowijatele: „See on üsna teie oma tahtmises! Tahate teie tütart saada, siis ühendage mõlemad igakord enne juuresmagamist oma tahtmist seeford tütarlast sünnitada, ja hoidke sellest tahtmisest kõwaste kinni, kuni emal oma käimapeal olekust kindlad tunnistused on. Et see weel paremine sünniks, piate paar korda päetwas selle üle kõnelema ja juba ette tulewiku üle rõemustellema, kus juures õige elawalt seda mõtlete, et teie soow tõeste täide läheb ning teile palju rõemu saab tegema. Roguni iseäranis piab ema sellest mõttest läbi tungitud olema ja tütre sünni-

nitamiseks kindlat tahtmist hoidma. Siis ei või asi koguniste teifiti minna. Hea on, kui seal juures kõiki kahtlust ja iga muret asja kordamineku üle maha võib jätta. Mida vähem need tahtmist eksitavad, seda kindlam on asja kordaminek.“ —

Vanemad uskusivad mind tingimataalt ja tegevivad, nagu ma neile nõuiks olin annud. Selle järelduis oli, et nad üheteistkümnne kuu pärast terrive tütrekese üle rõemustellesivad. Järgmise aasta Februari kuus oli ema teist korda sünnitanud ja jällegi tütre, kus juures needsamad tingimised maksivad oliwad, mis esimesel korralgi.

S. mõisa baronil oli kolm tütart ja soovis igatsewalt paari poega. Mina andsin temale ülemal tähendatud nõuu ja ennäh, tema abikaasa ligemal mahasaamisel oli tema soov täidetud. Mõne aja pärast sain ma tema käest järgmise sifuga kirja:

„Teie mõnusat nõuu minu poegade ihaldamise waigistamiseks oleme meie teist korda proovitud ja ta on teist korda täide läinud; sest heile õhtu sai minu naine jälle ühe noore baroniga õnnelikult maha. —

„R. polkownikule ja T. pastor J-le olin ma minewal aastal Teie nõuu teatanud. Esimene tahtis poega, teine tütart. Mõlemad on oma naistega ühtlasi tahtnud, ja mis nad tahtsivad, seda saanud.“ Nõnda kirjutas ja teadustas baron. —

Need sündmused, mille jarnaseid ma weel paljugi wõiksin jutustada, näitawad selgeste, et kui wanemate soowid ühesugused on, siis nad täide lähewad.

Mõistke tahta, ja teie wõite, mis targaste tahate! — Teie mõistlik tahtmine ja soow on mõjutow nõnda heaste lapsukesse sugu kui ka tema ilu ja waimu omaduste kohta, kui teie ise sell ajal omas meeles ja waimus niisuguseid heastid omadusi kannate.

§ 28. Kui kaua naiste sigimise- ja meeste sünnitamise wõim kestab.

Mina olen naisterahwa sünnitamiseks kõlbawa aja algust kaks aastat pärast tema kuu-puhastuse alustust kindlaks määranud, sest sigimise wõim piab esiteks mõne aja seisma, kui naisterahwas mitte wigaga ei pia saama.

Sellega ei ole siin üteldud, et ta siis just hädaste selle tegevuse alla piab saama heidetud. Sest et tütarlapsi on, kellel kuu-puhastus juba 14. eluaastal alustab, siis oleks niisugusel warasel korral ikka waja mõni aasta oodata, süiski ei ole hea seda 20. aastast üle ajade. Mina usun, et kui mõni aasta mööda läinud, siis suguorganid juba küll nõnda palju kindlust on saanud, et nurgatwoodi naise ilu ega terwisele kahju ei tee.

Ka olen ma oma uurimiste läbi selle otsu-

sele saanud, et, kui juuresmagamine õigel ajal sünnib, siis iga nurga woodi naist ilusamaks ja tugevamaks teeb. Ma olen naist tunnud, kes 10, 12 ja koguni 20 last olivad sünnitanud, ja ikka hea terwise juures olivad ning iludusest särasivad. Ja ikka olivad need niisugused naisterahwad, kes kaks kuni kolm aastat pärast täijuse märkisid, see on 16, 17 ja 18 aasta wanuses abielusse olivad heitnud. Kes üle 20. aasta sellega ootavad, need saavad sarnast sihti waevalt õitsewas seisukorras kätte. Nende nurgawoodid on palju raskemad, suguosad saavad rohkem wällja wenitatud, ei lähe mitte niiheaste endisesse olekusse tagasi ega lase muid ihu osasid enam õitsewasse olekusse minna, sest et nendel tarwilikka sahwatistid mitte nii suurel hulgal ei kogu, kui noorematel. Mis siin kõige rohkem kannatawad, on rinnad ja näu jume.

Wida enam aastades edasi sammutakse, seda kahtlasemaks läbewad lu'ud. Kui mõne kirjaniku ütelist tahaks uskuda, et sigiduse wõim 20. aastast alustab ja kuni 40. aastani edasi läheb, siis ei pia mitte uskuma, et see lugu sarnasel korral edasi wõiks minna, kui naisterahwas alles 25. wõi 30. aasta wanuses selle wõimu maks waks teeb ja siis nõnda 45. wõi 50. aastani edasi wõiks minna.

Niisama wähe wõib uskuda, et inimene, kes 14. aastal esimest nurgawoodit pidas, ka oma 34. eluaastani selle wõimu sisse jäeks.

Õfimesed nurgatööd on ikka kergemad kui pärastised ja finnitavad, nagu ma juba enne-
malt ütlesin, keha ning kosutavad naisterahwa
ilu. Jial ei pia aga naisterahwast sellega hir-
mutama, et sünnitamine wäga walus on; sest
mõnigi ema läheb selle hirmu läbi araks ja hirm
mõjub nõnda tema hinge peale, et tema ihu selle
läbi raske hädaohu alla langeb.

Noor tütarlaps, kes selles järjes on, mis
ma olen kirjeldanud, ei julgeks siis mitte selle-
pärast mehele minna ega emaks saada, et ta selle
waewa kohta liig noor on, mis sünnitamine ühes
toob. Temal ei ole aga midagit karta. Ta
teeb looduse seaduse järele ja saab warase alga-
mise palgaks kergemat mahasaamist ning sage-
daste kestwat ema rõemu.

Tema pangu siis pärast tagasi hoidmise reeg-
lised eeskirja järele tähele ning ta saab kaua selle
seisukorra sisse jäema, et maailmale kodanikka
wõib anda.

Wida hiljemalt naisterahwas abielusse hei-
dab, seda wähem saab ta sellesarnast rõemu, seda
raskem on temal sünnitamine.

See ei ole mitte kirjutuse laua ääres figi-
nud mõte, waid ta on mitme naise suust kuul-
dud tunnistus.

Et meesterahwal just mitte otse sarnane lugu
ei ole, tuleb sellest, et mehel ihu sugu kandmise
koorem maha jäeb. Usad, milles laps sigib ja
kastwab, on need, mis warasel ajal, see tähen-

dab siin õigel ajal, selleks seatud piatvad saama, ja mitte teadawa aastade läbi wälljawenimise poolest puuduliseks ei pia jäema.

Loomus ei ole õrnema sugule mitte neid teesfid annud, mis meestel on, et sahwtsfid osalt kehale tagasi annab, osalt liig paksud kehast wällja saadab. Seal ei olnud mingit niisugust kaustikeste surumist waja, nagu naisterahwa juures nõuutud saab.

Meesterahwal ei kau sellepärast figitamise wõim mitte ära, kui tema natuke hiljemal eluaastatel naisterahwaga ümber hakkas käima. Tema juures on paljas filmapilkne figitamise wõim, mis üksnes ja ainult selle sahwti headusest tuleb, mis temal selleks otstarbeks on.

Kas ta alles 20 ehk 25 aasta wanuselt naisterahwasse puutub, on tema kohta üks kõik.

Nagu ma juba ülewal pool ütlesin, on meesterahwal parajuse pidamine niisama tarwiline, kui naisterahwal, ja mida rohkem mees parajust piab, seda kauemine kestab tema figitamise wõim. Nõnda kui üleliiguse läbi ühe aastaga sugutegemise wõimu kautada wõib, nii wõib seda wiiekümne ja koguni kuuekümne aastani ning weel kauemine pidada, kui sellega parajal wiisil ümber käidakse.

Näitused selle kohta ei ole mitte nii arwad ega arulduste hulka lugeda. See on aastate jooksul mitme mehe külles proowitud ja nõnda

leitud olema, kui mees ise liig rohke himu täitmise läbi ennast nõrgaks ei ole teinud.

See on aga sagedane lugu, ja võib seda ka juba nii tihti lahti lõikamisest näha, kui noored mehed oma jõuudu kiidavad, millega nad nii mitu korda proovi on teinud. Nad ei tuleta mitte meelde, et see just kiht on, millega nemad oma jõuudu surmavad, ja naised piakstivad seaduseks tegema, siin walitsuse ohje eneste käes hoida.

Beel arwan ma siin mitte üleliigselt ütelda, et naisterahwaste wahetus mehele kinnituseks ei ole, ehk selleläbi küll filmapiikne suurem äritus ette võib tulla. Esiteks on ilutsemise võim seal juures liig elaw ja nüristab oma kange mõju läbi rohkem ära, ja teiseks ei ole sisse imetud sahtide mitmekesisus igakord hea.

Abielud, milles mees ja naine teine teisele truud on, ei ole mitte üksnes moraallikult kõige kaunimad, waid ka nende wiisikaline külg on kõige parem. Seal leitakse ikka tertweid lapsi ja abikaasad rõemustawad endid harilikult kauase signimise võimu üle.

§ 29. Mõned nõuanded tagasihoidmise tuetuseks.

See ei saa mitte üleliia ega wiist kellegi luugejale wastumeelt olema, kui ma selle weikese raamatu lõppu weel juurde lisan, et nii mitmed

suuremalt osalt noored mehed tagasi hoidmise sund-
muse üle kaebavad. Nemad arwawad ikka, et
äritusi liig palju olla, et weri iseäranis prae-
guse aja moodide läbi liiaks käima saada pan-
dud ja siis kord ärkamud himu mitte enam maha
ei jõuudwat suruda. Wõib wastata, et meie
naisterahwaste uus riide mood ainult endistest
lainatud on. Greeka naisterahwad mõistfiwad
ometi naislise teha iluduse joonesid niisama
heaSte nähtawaks teha, nagu meie kõige osawamad
õmbluse kunstnikud. Ja ei wõi ometi mitte ütelda,
et nende juures puhtust wõi karsti meelt ei oleks
olnud; ka iluduse armastus läheb mõttelise kii-
maluse läbi kaduma.

Esimene nõuu tagasihoidmise kohta oleks ikka
see, et igaüks iludust jäedawalt hinge sisse asu-
telleks ja ilutsust selle läbi kütkendaks, et ta mõt-
leks: terrwe ihuga ja täie jõuuga himude tagasi
tõrjumine on mehine tegu, aga wigase kehaga ja
oma süi läbi kadunud jõuuga taga hoidmisele
sunnitud saada, on suureks koormaks. Juba see
mõte piaks parajuse pidamisele saatma.

Teine nõuu selles asjas on töö. Üks minu
sõpradest, kes ennast koguni himude orjaks oli
teinud, jäi õnnetuste läbi nii kehwaaks, et ta mitu
aastat järestiku kõige suurema hoolega tööd pidi
tegema, ja kõige selle aja sees oli tema himudest
waba. Mõte, ennast jälle endise järjele aidata,
oli tema sees nii wägew, et ta mingi muu asja
peale ei mõtelnud, oma eesmärgi tõeste kätte sai

ning siis suguhimu täitmisega parajalt ümber käis, mis temale suureks kasuks oli.

Kolmas nõuanne puutub õrna sugu külge. Niaks need alati oma abikaasa peale nagu ma-
fina peale vaatama, mis liia tarvitamise läbi
mitte üksnes ära ei kulu, vaid ka rifutud wõib
saada. —

Kui armastajad endid kauase õnnelikult koos
elamise tarwis teine teisega ühendawad, siis piab
neil hõlpus olema parajust pidada, mis nende
õnne ülendab, rõemu rohkendab ja rahulist, puhta
südametunnistustlist tulewisku tõutab.

Mõistliku naisterahwastega ümber käimine on
tagasihoidmisele suureks tuetuseks; ta ei lase mitte
himude põlemist tunda, nagu see kergemeelse nais-
terahwastega ümberkäimises sünnib. Iseäranis
on warane magama minel ja hiline ülestõus-
mine noorte inimestele kahjulik. Tehku inimene
nõnda kaua tööd, kuni ta ära wärsib, siis jäeb
ta asemelle heites kohe magama; ja kui hommi-
kul ärkab, siis tõuusku kohe asemelt ülesse ning
ärgu seisku mitte tundide kauupa pikali, et en-
nast kiimaliste mõtetega löbustada.

Suguosafid külma weega pesemine aitab liig
himu tagasi tõrjuda. Käidagu seltskondades, ol-
dagu wiisaka inimeste seas, kus mitte liiderlikka
juttusid ei kõnelda; otsitagu niisuguseid ringkon-
dasid, kus wiisakad, haritud naisterahwad asu-
wad. Püütagu üksi olemise eest hoida, kus kii-
malised mõtted hõlpsaste wõiwad sigrineda. Ise-

ärانى katsutagu aga söömisel parajult pidada ja wägewa toitude ning werd ja närwifid äritawa jookide eest hoida, nimelt wiina ja õlle eest.

Ma olen juba mõned wahendikud ja teed näitanud, mis, kui nende järele käiakse, küllalt karskust kaitseda wõitwad.

§ 30. Sellest, kas nõndanimetatud suguhimu tuetajad wahendikud kahju tegematad wõi kahju tegewad on.

Minu usun siin asja külge puutunud olema, mis nende uuriwa waimule mitte tähtjuseta ei saa olema, kes inimese sugule hea meelega kafuliseks tahaksid saada.

Mitte paljalt nende wahendikkude halwaste pruukimine, mis sagedaste palju õnnetust maailma sünnitawad, ei nõua meie tähelepanemist, waid ka tihti näidatud õigeste pruukimine tarwitab määrämist, kui palju ta pruugitaw ja mõnikord koguni tarwilik on.

Õegi kombelifest küljest lasseb selle üle midagi ütelda, kus niisuguste wahendikkude pruukimine, mis suguhimu tuetawad, lubatud ehk keeldud oleks. Ometi ei puutu see punkt mitte arsti töö piiridesse, kellel ainult keha ja tema olekut tähele on panna; ehk küll waleks ei wõi ajada, et kombeline tundmus ka kinnitawalt ja nõrgestawalt selle peale mõjub.

Kui meie keha haiglase oleku juurde läheme

ja inimese nõrgastatud edasi figitamise võimu raviseme, siis on muidugi wahendikkusid tarwis, et seda korrale seadida; aga need saavad arsti rohtude sekka arvatud ja mitte nende wahendikkude hulka, mis terve keha juures selles ots-tarbeks saavad pruugitud.

Ma ei taha mitte ütelda, et see loomuse pii-rist väljja ei lähe, kes küimalusele ohwrit tuues wahendikkusid pruugib, et oma himu selles toimetuses suurendada; koguni selle vastu on teada, et tema loomuse ette tikub, et ta tõeste oma ihu-masinala rõhku peale surub ja selle käiku wägi-waldselt kiirustab, et ta seda enne aegu rikub ja selles ise süüdlane on.

Aga seda tõsidsust tähelepanemata ja sellest hoolimata tehtakse seda süiski. Tiirastuse tundmus wõidab iga mõistlikku põhjust, ja et inimene walmis on ennemalt käes olewat juhtumist tarwitama, kui oma jõuudu tulewiku tarwis hoidma, siis saab ka sellel juhtumisel wõimalikku olewat filmapilkumist löbu tarwitatud ning sellest figiwat paha tähele panemata jäetud.

Niisugusel järjel tarwitab nüüd igaüks wahendikkusid, mis temale õpetatakse, ilma et enne järele uuriks, kas need wahest tema ihule kahjulikud ehk koguni surma toojad ei ole.

Mina tuletan siin kobe ühte wahendikku meelde, mis ma selle otstarbe kohta koguni ära keeldud lasaksin jaada; ma arwan nõnda nimetatud kantaridenid wõi Hispaania kärpsed.

Niipalju paha kui selle õigel ajal pruugitud tubli äritus-wahendikuga üleüldse seest- ja wäljastpidi tehtud saab, siis on ta just himu ärituseks kõige kahjulikum rohi.

Selle wahendiku läbi on juba mõnigi surunud, ja mina tundsin näituseks ühte õitsewat noort meest, kellel täitmata himuga armukene oli. Noormees tahtis heameelega tema ihaldust kustutada, wõttis selle tarwis hispaania kärpseid sisse ja — suri.

See meelega oleks tema armukene oma millionidega nüüd selle mehe elu tagasi ostnud. —

Niisuguste äritus-wahendikkude järele tuleb mõnikord liikme kangestuse kramp, ja see olewõib kuni kange põletikuni tõuusta. Hakkab hiimuline nüüd seda iha waigistama, siis pritsib seemne asemel koguni werd kusetorust wälja. Hoidku Jumal igauhte niisuguse kahjuliku wahendikkude pruukimise eest! —

Niisamati on ka teised kanged ärituswahendikud kahjulikud. Heidetagu neid suutumaks ära!

Nende äritawa wahendikkude hulka, mida mõnikord tarwitada wõib, arwan ma iseäranis kanelit, mille tinktur kahjuta on, ja kui teda mitte liig palju korraga ei wõeta, pehmet äritust üle kõigi liikmete lautab, mis loomuse jõuudu sigitab. Üleliigne kihutus hispaania färbeste ehk muu sarnase wahendiku läbi on haigline seisukord ja sünnitab kahju.

Mina lisan nende tähenduste lõppu mõned

eeskirjad, mille rohkesti igapäev oma tundmist mööda suurendada võib, kui ta aga ettevõtab, et oma terwist selle juures mitte mängu peale ei pane.

Üleüldse on ikka need kõige paremad äritajad wahendikud, mis loomus ise kätte annab.

Wäljawalituga ümberkäimine, süita kaisutamised, lahke meel, warjatud iluduste wälja uurimine ja armastus, need on wahendikud, mis loomus ise on annud, mis waimu nõnda palju ühendawad, nagu nad ihule äritust annawad.

Kes neid loomuse wahendikkusid mitte pruutida ei wõi, kes niisuguste tundmuste jaoks liig tuimaks on jäenud, see hoidku kangeste äritawa wahendikkude eest iseäranis kõrwale, sest et need tema wiimase wõimu wälja wõtawad. —

Sellega ei ole koguni mitte üteldud, et niisugune sellest rõemust uueste osasaamise üle kahtlema piaks. Suguosad on küll oma tähtsa oleku poolest waadates ülemad orgaanid, aga oma seisju poolest teiste liikmete wastu, on nad targa sisseseadmise poolest alamas järjes ning elu jõuule üksnes siis kahjulikud, kui haigused nendest teiste, elujõuüks tarwis olewa, osade peale mõjuwad.

Ma ei ütle mitte, et nõdraks jäenud äritusele, mis abielu paaril ühe ehk teise osa külles on, abi ei wõi saada.

Wähe on sellest juba eespool tähendatud. Aga söök teeb wäga palju. Iseäranis olen ma rõesapiima joomisest kaneeliga, pehme munade söömi-

fest ja mõnest muust vahendikust, mis viimases paragrahvis leida on, väga head tagajärke näinud.

Kui söökide mõju peale tahetakse minna, siis võiksin ma küll kinnitada, et kõigi liha söökide hulgast värskel, lahjapoolsel sia lihale kõige toitvam jõud on. Ka hea sahtline värskel viis liha on selleks otstarbeks mõnus, aga teda piab siis lõuna ajal sööma.

Soojust, iseäranis süngi soojust on selle ärituse rohkendamiseks nimelt tarvis. Niisamasuguse kasuga on kõik, mis haistmise närvisid äritab.

Mõnusaks nuusutamise vahendikuks on kaneel ja nelgid lavendeliga, milledele rosmariin-tvett ja äädikat ühe võrra peale valatakse ning tulle aurata lastakse. See on haistmise närwide ärituseks väga hea ja kinnitab üleüldse nii väga, et ma teda abielu rahvale, kes sigidust armastavad, kui tähtjat avitajat vahendiku soovitada võin.

Lõpetuseks näitan siin mõned vahendikud, mida terwilises seisukorras ilma kahjuta himu ärituseks võib pruukida.

Rec. Ag. menth. piper 75,0

Tinct cinnam. 15,0

Syrup. Cort tinnamom. 30,0

M. D. S. Sellest magama minnes üks söögilusika täis võtta.

Rec. Extr. Quass. 2,0

Elixir. visceral. Hofm. 15,0

Chin. Whytt. 15,0

Spirit. sulphur. aether. mast. 8,0

M. D. S. Päewas kolm korda 80 tilka.

Meeſterahwa ſugutegemiſe wõimetuſ wõib närwide ja muſklike nõdrufeſt tulla, kuſ juureſ hai-guſ, mure, kurbtuſ, ahäſtuſ ja üleliig ärituſ omalt poolt aitawad. Seal piab ſiis järgmiſt wahendikku pruukima:

Roſmariin-lillede latwu 15 grammi,

ſaltwei 15 grammi,

yſop'i 30 grammi,

lavendeli-rohtu 30 grammi,

majoraani 60 grammi.

Reid rohtuſid 6 päewa 2 naela punaſe weini ſeſ ſiguneda laſta, wällja pigiſtada ja ſuguoſade ümber ſiduda.

Ma ütlen weel kord, et igaiſ ſparemine teeb, kui ärituſe loomuſe hoolekſ jätab, et tertwel atwi-tajaid wahendikuſid tarwiſ ei ole, et haige en-naſt tohtri pooleſt läbi kaſjuda ja parandada piab laſkma, et aga nõdru abieluſid on, kuſ nimeta-tud wahendikuſid kaſuga tarwitada wõib, ſelle-päraſt olen ſiin mõnda rohtu nimetanud.

Rõige parem on aga tubliſte töötamine, ſöö-miſeſ ja joomiſeſ parajuſe pidamine ning alatine wärſke õhu ſeſ olemine ning külma wee-wan-niſ käimine $\frac{1}{2}$ —1 minuti pikkuſelt, nagu raa-mat „Nuſ tohter“ ſeda õpetab. Külmal weel on palju jõuudu ning tulu, mida igameeſ mitte ei ſuuda uſkuda. —

§ 31. Loomade sünnitamise seadus.

Genfi anatoomia professor Thury on aastal 1864 ühe kõige tähtsama ja sellega ühtlasi kõige tumedama bioloogia küsimise kallal tööd teinud, nimelt: Misjugalstel tingimistel saavad tarwilisel korral elawaiast loomadest isased ehk emased sünnitatud. Kui kõik, mis ta teatab, tõsi on, siis võib see õpetatud professor kiita, et tema meie aastasaja kõige suurema leiduse korda on saatnud, ja tema mõttekiri taimesugude, elajate ning inimeste sünnituse-seaduse üle saab teaduses uue ajajärgu tegema.

Tuttawal kombel on lapselooles oleva elu esimestel kuudel võimata, figinewa olemuse üle aru saada. Alles hiljemine hakkawad isase ja emase sugu märgid endid wähe haawal näitama. Seda nähtust taimede tundja Lindley nähtud teadusega ühendusesse wiies, mille järele soojus isast sugu õite sünnitamisele weemeloone ja gurkide juures edu annab, on Thury eneselt küsinud, kas isastsugu elementi figimine mitte täiemat walimist ei tarwita, ning on ta siis seda küsimist jaatades wastanud. Mõne waatluse järele taimede kohta selle peale minnes, mis mesilaste juures sünnib, kus Huberi uurimist mööda hilisemad paarimised ikka isaseid andsiwad, atwaldab nüüd uurija oma katsete kohta, mis tema härra Kornatzi farjamõisas Montelis teinud, aruandeid. Nende aruannete järele jagab üleüldine wältus (24 kuni

48 tundi) munal trumpetis ja lapseloojas lehmade juures kahte kindlasse järku: sugutatud esimeses järkus, on idu emane muna; sugutatud teises, on ta isane muna. On arusaadaw, kui tähtjas see leidus karjapidajale piab olema, kui ta oma lehmi tahtmist mööda häril- ehk lehmikwasikaid wõib lasta tuua.

Härra Thury wõtab oma waatluse järgmiselt kokku:

1) Sugu tuleb muna walmis oleku graadist sellel filmapilgul, kus ta sugutatud saab.

2) Muna, mis mitte teadawa walmimise graadini pole jõudnud, annab kui ta sugutatud saab emase, on ta sellest graadist üle jõudnud, siis annab ta, kui sugutatud saab, isase.

3) Kui himu ajal üks ainufene muna sarjast lahti läheb, et pikkamisi läbi sünnitus-kaanali alla langeda, siis tuleb, kui ta alustuses sugutatud saab, temast emane, ja kui lõpul sugutatud saab, isane.

4) Kui munasarjast mitu muna üksteise järele lahti lähewad, ühe ja sellejama sigituse ajal, siis on esimesed munad harilikult wähem walmid ja annawad emaseid, pärastised on rohkem walmid ja annawad isaseid. Kui aga juhtub, et esimese sigituse järele teine tuleb, ehk kui walmised olekud endid muudawad, siis ei wõi wilmased munad enam kõrgema walmimisegraadini saada ja annawad jällegi emaseid.

Thury arwamist mööda on seadus, mis sün-

nitamise juures walitseb, üleüldine ning kõigi orgaaniliste olude, s. o. taimede, loomade ning inimestesse puutuw.

§ 32. Terrwe, tugewa ja ilusa laste sünnitamise kunstist.

See kunst ei seisa mitte jala rohtude pruukimises ega mõnes ebauisu tembutamises, waid abielu rahwa enese terwise järjes. Aga ka nõder abielu paar wõib terweid ja ilusaid lapsi sünnitada, kui nad parajuses elawad ning himu täitmine mitte liig sagedaste ei sünni. Nõrk mees ja tugew, terwe naine sünnitawad sagedaste kogu terwet järeltulewat sugu, mitte aga ikka ümberpöördult. Pareml on siiski, kui mõlemad abikaasad ihu ja hinge poolest terwed ning tugewad on. Peale selle on sinna juurde weel hingede ühisust, südamelikku armastust tarwis; sest sunnitud abielu kohuse täitmine on kas koguni sigimata ehk ei sünnita mitte igaford terweid, ilusaid lapsi. Ilmasgi ei tohi seda toimetust wäsimult, joobnult, pahase ega kurwa meelega ette wõtta. Haiglased inimesed ei piaksiwad sugugi abielusse heitma. Tiisikuse põdejad, langetõbised ja krambi haiged on tihti sünnitamise jaoks kõlbmatad ehk toowad nõdru, wiletsaid lapsi ilma, iseäranis kui naine neist haigustest waewatud saab. Abielu rahwas piaksiwad himu täitmist nii pikale kui wõimalik edasi lükkama, et

rohkem wedeluse tagawara korjata, mis siis seda suurema jõuga wälja wõib tühjendada. Naine piab iseäranis lõbusa luulepiltidega tegemist tegema, piawad ilusa poisikeste ning tütarlaste pildid ja kujud tema ümber olema; sest ilutsemise wõim mõjub siin nõidlike jõuga. Peale selle ei tohi himu täitmine mitte tormilikult sündida; katsutagu liig ägedust tagasi hoida, et seemne woolamine pikemalt sünniks ning mõlemile rohkem lõbu saaks. Liig tihti järjestiku himu kustutada ei ole mitte hea, seeme saab wiimaks wesiseks ja ei sigita enam.

Pea wahendil ilusa liikmetega laste sünnitamiseks on enese hea hoidmine käima peal olemise ajal.

Tähendus: Raskejalgsed naised saawad sagedaste ofsendamise läbi waewatud, mis kuni poole raskejalgsuse ajani wältab. Nii paha kui see ka on, ei wõi teda ometi suutumaks ära kautada, waid aga wähenkada. See tuleb närwide äritusest, mis raskejalgsuse omadus on. Läheb see väga kangeks, siis wõib selle läbi enneaegne mahasaamine tulla. Rohke werelissetel naistel wõib käwarrest werd (aadrit) lasta. Raskeematel lordadel on tohtri abi otsida, sest kodune oskamata rohitemine wõib asjalugu palju pahema järjele saata. Üleüldse soowin ikka arsti nõuu küsida, kui seda saadawal on.

Kiisuguseid juhtumisi on küllalt olnud, kus kodune arstimine, iseäranis wana naiste juhil, haigele abi asemele wiga sünnitab, mõnikord ka surrma tõi.

Raskejalgne piab ennast kõige raske tööde nagu ka kõigi kange meele ärituste eest hoidma. Kiisama katsugu ta ennast ehmatuse eest kaitsta. Abielu toimetused piawad käima peal oleku ajal arwaste toimetatud saama. Liikumine wärskes õhus, ilma kehalikku raskesteta, on väga soowi-

taw. Söök olgu ferge, mitte liig raswane ega seedimisele raske. Riided ärgu olgu mitte kitsad ega keha ümber kinni, waid kõigiti lahked ja soojad. Ränga tõstmise eest on hoida, misläbi enneaegne sünnitamine wõib tulla.

Nendes sõnades on kõik see saladus; kes seda aga mujalt otsib, see eksi.

Niisugused naised, kes sagedaste enneaegsilt sünnitawad, piawad peale selle weel niisuguseid wee wannisid wõtma, kus raua olusid sees on, ja ka seda jooma, aga üksnes siis, kui weel käima peal ei ole. Käima peal oleku ajal piab rohkeste pikali olema, keha ja ristluid piiritusega pesema j. n. e.

Tähenäus: Peale sünnitamise tuleb lapse imetamine käsile. Muidu terve ja tugew naine piab oma last ise imetama, kui tahab, et ta terwis kaua piab kestma. Et seda peale sünnitamist võimalikuks teha, on tarwis juba wiimastel kuudel enne maha saamist selleks ettevalmistada. Nisa-nibusid piab Prantsuse wiinaga pesema. Raksteistklümmend tundi pärast maha saamist piab lapse rinna külge panema, et piima kadumise ja sellest sigitwa haiguste eest hoida. Tuleb nõnda nimetatud lapsewoodi-palawik (mitte piimapalawikuga wahetada, mis iga nurganaisele tuleb), siis piab jalamaid arsti järele saatma, sest sellega käitwad lapselõoja ja munasarja-palawik ühes.

Segamata nurgawoodi wälljatwoolus ja rohkendatud naha wällja auuramine seadawad nurga naise jälle endisesse olekusse. Siin juures ei tohi warane ülesse tõusmine ega mingisugune waimu ehk ihu äritus eeskitada. Suguhimu waigistamine piab, nagu juba ennemalt üteldud, kahets kuni kolmeks kuuks kõrwale jääma. Niipalju kui võimalik, piab naine oma last ise imetada katsuma;

ta ei tohi teda aga mitte kauemine imetada, kuni kuupuhastus jälle käima hakkab. Üleüldse ei tohi keegi naine kauemine last imetada, kui $\frac{3}{4}$ aastat, sest et ta muidu väga palju kannatab. Tuleb aga kuuhaigus tagasi ehk jäeb naine uueste käima peale, siis piab laps kohe ära wõderutatud saama.

Tulen weel kord nurgawoodi jutu peale tagasi. Kõik titeema waatajad naabri naised piawad eemalle hoitud saama. Toiduks kõlbawad üksnes kerged söögid. Warude walmistused teewad nurganaistele suurt kahju, sellepärast ei maksa last sugugi enne kuue kuni kahaksa nädala wanudust ristida; sest nurganaised patustawad enam ehk vähem nende reeglite wastu, mis nad tähele pidiwad panema. See warude mood ja nendega uhkuse ajamine on mitme naise terwist eluks ajaks ärarikkunud ja nutuoruse lükkanud. Jäetagu ometi ükskord niisugused kahjulikud moodid maha ja pandagu õpetust tähele! —

Sell wiisil wõiwad lapsed kosuda ja emad jäewad terweks, ning wõiwad weel enam terweid ja ilusaid lapsi sünnitada.

§ 33. Mehe sünnitamise wõimetus.

Warane seemne raiskamine, wäsitaw waimutöö, üleliigne waimustawa jookide pruukimine, nõdrus ja üksiku osade wigastused teewad mees-terahwast suguhimu täitmise toimetamise tarwis kõlbmataks. Need halbtused wõiwad aga wooruslike elu, tagasi hoidmise ja külma weega pe-

femise läbi kõrwale heidetud saada, ja piab osawa arsti käest nõuu küsima. Tahtmata seemne woomise üle on juba ülemal kõnelnud saanud. Kui feedimise korratus põhjuseks on, siis piab hea see, dimise järg kõhtu finnitawa kibeda wahendikkude läbi korrale seatud saama.

Kus ihul tublit toitu puudub, piab mune piimaga, nagu ka kanu, tuisid ja wärsket liha suppi sööma. Tarwiline uni ja puhkus piab tööga ühte sammu pidama. Wärsket õhku ei tohi iialgi puududa. Kõigi pillide, jookide ja salarõhtude eest on hoida. Orgaanlikud wiad jäegu arsti toimetuskonda.

Mõnda meest takistab loomuse poolest päritud argtus suguhimu täitmast. Mõned noored mehed põgenewad naisterahwa eest. See argtus saab wooruslise neidudega ümberkäimise läbi kõrwale heidetud. Üks-teisega harinedakse ära, hakatakse teine-teisest lugu pidama ja wastastiku armastama, ning kui muidu midagit loomu wastalist wahel ei ole, siis tuleb liginemine warssi.

On mehe liige liig pikk wõi liig lühike, siis wõib ta sellegipärast lapsi sünnitada, kui paraja naisterahwaga kokku juhtub.

Mehelik wõimetus tuleb harwemalt ette kui mõteldakse. Kõrkemas lasteta abieludes on naised süidlasted. Kus mees wõimetu on, seal wõib see haiguste läbi juhtuda. Põdur keha, tiisikus, liig kõhetus, selgroo-üdi ehk peaaju wigadus ja kõrge wanadus wõiwad wõimetuft sünnitada.

Kange, mitu aastat wältaw onanismus on kõige sagedamalt selleks põhjuseks. Seda teeb aga ka munade paistetuse sarnane haigus ehk see, kui seeme liig wefine on.

§ 34. Naisterahwa sünnitamise wõimetus.

Nagu juba mitu korda üteldud, wõib naise sigimata olek orgaanide loomuwastalisest olekust ehk haiguste läbi tulla. Luuse pekkeni wigane ehitus, paistetud, kõwastus, weetõbi, lapskoja, trumpeetide, munasarja ja ematupe finni kasvamine nagu ka lapskoja täieline puudus on wiad, mida mitte igakord kunsti läbi parandada ei saa; aga liig tugew hymen, finni kasvunud häbeduse mokad, kergeste kofku kasvunud tupp saawad kunstlikult lahutatud, tammi ehk põie katkendus finni õmmeldud ja naine nõnda sünnitamiseks kõlbliseks tehtud.

See on aga kõik arsti toimetud, mispärast ma sellest mitte liig pikalt ei hakka kirjutama. Pea asi on see, et naisterahwas mõistlikult ja parajuses elab ning oma meest armastab. Üksnes sellel wiisil jääb naine kõrge wanaduseni terwisele ning sigidusele kõlbawaks.

Tähendus: Pekkeni üle leiab „Ammamoori raamatust“ pikemat soletust. See raamat on piltidega ja maksab 1 rubla 20 kop. tükk.

§ 35. Onanismus wõi käsi=hoorus.

Selle nime all tuleb seda wiisi ning kombet mõista, misga inimese seeme wägitwaldselt ja

loomu vastalifelt kehast wällja saab jaade-
tud, mis üksnes abielu toimetuse läbi fündima
piaks. Niifugune wägife wälljaajamine mõjub
wäga kahjulikult terrwe ihu- ja waimu organis-
muse peale. Efiteks tuleb kidurus ja wiimaks
foguni surm. —

Kui ka nüüd onanismus kõige pealt mehe
seemne wägitaldselt wällja ajamist tähendab, siis
ei ole sellega weel mitte üteldud, et ka naiste-
rahwa juures onanismusest kõnet ei wõi olla. See
kohutaw wiga on naisterahwa juures niifama
sagedaste leida, nagu meesterahwa juuresgi, ja
fünnitab mõlematele raskeid ihu haigusid, täie-
list ihulikku ning waimulikku nõdrust; ainult
kõmbe, kudas kumbgi fugu seda toimetab, on ise-
fugune. Meeste juures saab onanismus sünni-
tuse-liikme (Penis) õerumise wõi muu ärituse läbi
nõnda kauugelle toimetatud, et sünnituse-liige
seemne wällja tühjendab. Et aga poisifestel, kes
weel mehe küpsused ei ole, loomulikult seemne
wällja tühjendusest juttugi ei wõi olla, siis tõu-
seb onanismuse wältusel nendel paljalt kange äri-
tus, mis läbi kõigi liikmete jookseb. — Noored
inimesed annawad endid liig sagedaste selle tõbe
kätte ja ei aimagi, misfuguse õnnetuse, waimu-
liku hukkatuse fisse nad endid kukutawad.

Naisterahwa käsi-hoorus saab sellwiifil toi-
metatud, et sõrm wõi mõni muu asi häbeduse
mõkkade läbi ematuppe saab pistetud ning siis
ülesse ja alla lupsutatud. Waesed, õnnetumad

tütarlapsed, kes selle loomuvastalise ärituse läbi löbu otsivad, teevad seda üsna teadmata, ja ei näita aimavatgi, et nad iga päevaga oma nooruse õiisi ikka rohkem küllest ära nopivad ja nõnda hiigla sammul kõdunemise ja surma poole tõttavad. — Sellepärast hoidku iga mõistlik tütarlaps enmast niisugusest kahjulikust tembust eemalle! —

Dma mõju poolest käsihooruse sarnased ja sellepärast ka osalt siia puutuvad on:

a) Liig varane suguhimu täitmine, kus juures mõlemad toimetajad ehk teine üksi veel täie küpsusega ei ole.

b) Üleliigne himu täitmine, iseäranis kui himu efiteks kunstliku vahendikkude, kas rohtude ehk äritawa jookide läbi sünnitatud saab.

d) Kui noored mehed wana naistega abielusse heidawad. Palju noori inimesi on seda kohutawat teenistust juba raske kannatuse läbi maksma pidanud.

e) Niisama ka kui noored neiud endid wana meeste kätte annawad ehk põdura, ära rikutud inimestega abielusse heidawad, kas oma endise liiderliku elu pärast niisuguste tütarlaste himu enam waigistada ei suuda.

§ 36. Onanismus wõib ka waimulik olla.

Waimulik onanismus on see, kui inimese ilutsemine tõfiste asjade pealt ära pöörab ning ene-

fele ise paleuse sünnitab, mille pärast inimene kõige suuremas waimu-ärituses ujub. Enamiste tuleb see waimulik onanismus liiderliku romaani lugemisest, millega noored tütarlapsed oma kallist noorepõlwe aega suruks lööwad, nagu ka poole haridusega naised, kes mingit teha ei mõista, tööd häbiks panevad ja siis sell wiisil aega wiita püüawad, majatallitust ümardajate hooletis jättes. Sell wiisil teewad nad oma waimu rahutuks, äritawad ilutsust ja rikuvad sellelabi were reeglimeedulist jooksmist, nõrgestawad kõhu seedimise jõuudu ning tõmbawad enestele hulga haiguseid kaela, mis mitte üksnes waimu ei nürista, waid ka ihu terwise kautawad. See haigelik waimu seisuford kõrgendab suguosjade äritust, mille kahju mitte wõimalik kirjeldada ei ole.

Wanemad, kooliõpetajad ja kõik, kelle käes laste waimu harimine seisab, peaksiwad selle eest hoolt kandma, et üksnes eeskujulised raamatud saaksiwad nendele lugeda antud, aga libedad armastuse romaanid ja muud liiderliku mõtetega musutamise jutud tulewad nende eest üsna luku taha panna.

Onanismuse hirmsad järeldused on esiteks näu kahwatus; sinised wiirud filmade ümber, üleüldise jõuu kadumine, nõdrus puusjades ning jalgades ja hiljematel aastadel halwatus, kõhetuks jäämine ning tiifisus.

§ 37. Kudas ühte onanismuse-haiget arstiti.

Dösel sai ta kahe külma wee sisse kastetud woodi lina (palaka) ja ühe willase teki sisse mähitud, kus ta kaks kuni kolm tundi päewas higistama pidi. Hommikku peale higistamist sai tema külma wee sisse kastetud rätifuga ära pühitud ja sai kolmekorra pandud linase riide sideme ümber keha, mis enne märjaks oli tehtud. — Seda sidet pidi ta igaford enne lõuna sööki wahetama, seal juures kuus klaasi täit wärsket, küllma wett hommikust kuni lõunani kahe tunnilise wahetaja järelle ära jooma, siis kaks klaasi täit lõuna sööma ajal, ja 4—6 klaasi täit kuni kella 8 õhtu, sissepritsimised naisterahwa suguosadesse ja kolm klištrit parasoolikasse, mõlemad külma weega, seal juures söögiga parajust pidades.

§ 38. Parajus söömisel.

Nagu igas haiguses, nõnda on ka nende haiguste arstimise juures, mis onanismuse järele tulewad, söömisel parajuse pidamine kõige tähtsam asi. Söögid, mis parajus onanismuse haigetele ette firjutab, piawad koguni lihtsad olema, nad ei tohi raswased ega soolased, ei hapud ega magusad olla, ja mis peaaegu, neid ei wõi palawalt süia, waid külmalt.

Onanistlastele kõlbawad söögid on odra tangu

leem ja odra jahu kört, ehk ruffi leib ja üksnes niisugune nisu leib, mis mitte wärskke ei ole, waid 3—4 päewa seisnud, peale selle kaalid ja kapsad. Joogiks on keetmata rōesf piim lubatud ja nimelt järgmisel kombel: 10-aastaste lastele kolmandama osa weega, wanematele lastele kuni 15-aastani neljanda osa weega ning 15 — 20 aastani ja peale selle ilma segamata.

Reedetud söökisid tohivad haiged ainult üks kord päewas ja nimelt lõuna ajal süüa. — See lõune söök ei tohi süüski iial enam kui kahest keedetud toidust olla, nimelt natukesest lihast ja jahust, mis aga söömiseks üsna jahtunud piawad olema. Wara-eineks ja õhtusöögiks, mis wiimane aga ikka juba kaks tundi enne magama minemist söödud piab saama, wõib natuke wanaks läinud saiija piimaga olla. Ülepea ei tohi niisugused haiged endid mitte liiga täis õgida, waid piawad aga natuke toitu nälja kustutuseks wõtma.

Mis söökide walmistamise kohta ütelda, on see, et nende sisse üksnes natukene wärsket wõid ja soola wõib lisada.

Kõik joowastawad ja higistawad joogid, nagu: wiin, õlu, mõdu, kohwi, thee, sokolaad j. n. e. on keeldud.

Tubakal on niisugune omadus, mis peaaegu, selgroo-üdi, kopsu ja mau peale kahjulikult mõjub. Sellepärast on onanismuse haigel selle suitsutamise, nuuskamise ja närimine kangeste keeldud.

§ 39. Mõistliku isa õpetuse sõnad oma hiljuti abielusse heitnud pojale.

Sinu noort õitsewat abikaasat ei ole mitte isa tuju ega raha ahnus sulle kaela surunud, waid ta on sinu enese walitud ning on temal nõnda palju kallid omadusi, et sa ennast temaga ühendamise läbi õnnelikuks piad tundma. Täna siis, mu poeg, armulist saatust, kes seda armastuse wäärilist naisterahwast sulle selfiks ning abiks on saatnud. Sest et sa teda tuhandete teiste neidude seast leidsid ning ta süda sinu poole hoidis, ei olnud tõeste mitte paljas juhtumine, waid nägemata Isa saatus, kes meile elus teed taseandab ja lõbusaks teeb, et meid selle läbi oma kohuste truu täitmisele ning üleüldise headuse nõuudmisele äratada. Sinu enese olekust tuleb nüüd, et sa õnneliku abieluseisust, mis oma alguse ja otstarbe poolest ühetasa auu wääriline ja inimelikult seltskonna kohta nii kõrgeste heategev on, hea terwise ja rõemsa meelega maitsema wõid, oma abikaasa armastust, laste õnnistust ja isamaa tänu loota tohid.

Näita omas abielulistes rõemudes ikka parajuse pidamist. Ja kui sa oma armastawa kaasa kaenas abielu lõbu maitse, siis tuleta ikka meelde, et see lõbu meile üksnes parajuses tõeste lõbuks, üleliigselt pruukides aga hukatuseks on. Enese üle walitsemises piad sa meister olema, et oma täitmata himuga mitte elaja sarnaseks ei lähe.

Noor inimene võib oma ühenduse esimesel aastal ennast üleliiguse läbi nii väga rikkuda, et juba abielu kewadel mehe jõuu kautab. Mitte liig lihahimu täitmine ei ole abielu õnn. Lii-derlik abielumees hakkab peagi apteeki protsen-tifid maksma ning jäeb oma ameti kohta kõlb-mataks. Ükski muu ihu-osa ei saa liia tiiras-tuse läbi nõnda suurt kahju kui pea-aju, mis kõige parema jõuudude asupaik on. Mõtlemise võim ja mälestuse jõuud kannatawad seal juu-res kõige kurblikumal wiisil. Sellepärast, mida harvemalt sa oma himu waigistad, seda parem.

Abielus ei õitse mitte igaweste kewade; ka sügis tuleb kätte; härmatised ööd ilmuwad abi-elu sängis; mustad saatuse pilwed katawad õnne ja rõemu taewast; siis, mu poeg, piab mahe-dam sõprus tulise armastuse järel käima, nagu päikese looja mineku järele mahe kuuwalgus ette astub. Ära lase iialgi wiha eneste wahele sigida, waid kui su naine riielda püiab, siis katju teda mõistliku kõnega waigistada.

Õtsti ikka mõistlikka põhjuseid oma kaasa kee-lamiseks, kui sa näed, et temal sinu juhutamist tarwis on. Sinu juhatus olgu ikka nagu heaste mõtleja sõbra nõuu, aga mitte nagu walju wa-litseja keeldus. Siis ära muuda oma otsust iial, kui sa tunned, et see õige on. Mees ei pia iialgi midagit tahtma, mis mitte õige ei ole ehk mis ta ära teha ei wõi; siis aga piab ta ka kind-lust näitama ja ennast naiste meelituste, palwete

ning pisarate läbi mitte oma mõtete vastu te-
gema sundida lastma. Ta ei tohi naise vastu
mitte liig ihnuis olla ega temale mõistlikku löbu
feelata! Ta ei tohi aga ka milgil kombel maja
hea seisu kulul teda riide moodisid ega muud
edevust taga ajada lastma.

Nra ole mitte priiskaja, joodik ega ka kaardi
mängija! Need wiad on, mis abielu rahu riku-
wad, terwist häwitawad, maja head seisukorda
maha matawad, lastele meelepaha sünnitawad
ja auusat mehe nime määriwad. Usu mind, ar-
mas poeg, ükski maapealne õnn ei käi kodusest
õnnest üle, mis armsa, wooruslise naise ja heaste
kaswatatud laste seltsis leitakse. Soia ennast
hoollaste niisuguste wigade eest, mis üle sinu
naine, lapsed ja teenijad sind õigusega laita wõik-
sivad. Mees, kes omas majas peremees tahab
olla, ei pia mitte nende juhatusst tarwitama, kes
tema alamad on.

Nra riidle iialgi naisega ega wiiska temale
laste ehk teenijate kuuldes midagit ette, et te-
male häbi saaks teha. Kata tema weikesed wiad
armastuse ja andeksandmise mantlega finni, ja
ära unusta, et sa isegi kõige täielikum ei ole.

Sünnitad sa lapsi, siis walwa kõigest jõuust
nende ihulikku ja waimulikku kasvatuse järele. Loo-
dus, korralik olek ja isamaa nõuawad seda sinu
käest. Nra lase iialgi ligimeste laimajaid ega
ebausklikka inimesi nende lähedalle, et need noo-
red, õrnad taimed niisuguste kahjuliku putukate

läbi ära ei närtfi. Oma poja wastu ära ole
kitfi; ta piab õppima rahaga ümber käima; aga
ära anna tale ka mitte üle liia, et ta sellega
kõlwatumaid himusid ei täida. Tee oma poega
noore põlwe pattude järeldusega tuttavaks, et
ta mitte teadmatuse läbi liiderlikuks ei lähe ja
hukatusesse ei sattu. Ira keela temale mõist-
likku lahutust, et ta isamaja temale wangikojaks
ei saa. Niisama walwa ka oma täie-ealiste tü-
tarde üle, et nad petjate meelituse läbi hukka
ei lähe.

Ole inimlik oma teenrite wastu; nad on juba
õnnetumad küllalt, et saatus neid orjama on pan-
nud. Waata ikka nende, nagu oma kaasinimeste,
nagu oma abiliste peale, ja ole neile enam hea-
tegijaks isaks kui sundijaks.

Need, mu poeg, on õpetuse ja manitsuse
sõnad, mis mina kui su tõsine sõber sulle andma
pidin. Pia neid kalliks ja tee nende järele, siis
saab Jumala õnnistus sinu ja su maja peal hin-
gama, sind ja su omakseid õnnelikuks tegema!

Lisa.

Majapidaja raamatukogu.

Geesti keeles on viimajal ajal õige rohkestes raamatuid ilmunud, milledest mõned väga soovitatavad ning head, aga mõned ka üsna tühiised on ja oma halwa tuuma pärast mõistliku majapidaja raamatukogusse ei sünni. Sellepärast olen tarvilikuks arvanud parematest raamatutest lühikest nimekirja kokku seadida, et raamatukogu asutaja waewa kergitada. Minu poolt soovitatavad raamatud on järgmised:

A. Teaduslised raamatud.

- 1 **Uus tohter.** Õpetus, kudas inimesed igasugu haigusid weega ning oma korjatud rohtudega arstida võivad. Hind 80 kop.
- 2 **Naište pähkled.** Tarvilikud majapidamise õpetused naištele, teenijatele ja ümardajatele. Hind 15 kop.
- 3 **Rahwa tohter.** Hind 15 kop.
- 4 **Poomade tohter.** Hind 20 kop.
- 5 **Adressid ja proovikirjad.** Hind 20 kop.
- 6 **Röögiraamat.** Hind 15 kop.
- 7 **Kookide tegemise õpetus.** Hind 10 kop.
- 8 **Kingsepa kunst.** Hind 30 kop. Väga soovitav raamat iga majapidajale.
- 9 **Alu tuled.** Hind 20 kop.
- 10 **Karja kasvatatus.** Hind 20 kop.
- 11 **Naište peegel.** Hind 40 kop. Koguni tarvilik raamat iga naišterahvale.
- 12 **Seebikeetmise õpetus.** Hind 10 kop.
- 13 **Noorerahwa seltsiline.** Trükitud M. Tõnissoni kuluga. Hind 20 kop.
- 14 **Kunstimees.** Hind 20 kop.
- 15 **Uuride teadus.** Hind 20 kop.
- 16 **Maaleri kool.** Hind 1 rubla.
17. **Medniku kool.** Hind 40 kop.
- 18 **Mesilinnud.** Hind 20 kop.

B. Jutu raamatud.

- 1 **Lõde tõuseb.** Hind 20 kop.
- 2 **Enne soon.** Hind 20 kop.
- 3 **Waene Hindrek.** Hind 15 kop.
- 4 **Tubli pois.** Hind 15 kop.

- 5 Saardami töömees. Hind 10 kop.
- 6 Peiud ja neind. Hind 10 kop.
- 7 Nõia weste. Hind 15 kop.
- 8 Jõulu jutud Hind 5 kop.
- 9 Suured saladused. Hind 20 kop.
- 10 Tõsised sõbrad. Hind 5 kop.
- 11 Tänuelik kasupoeg. Hind 5 kop.
- 12 Oma armastus. Kirjutanud J. M. Jaanus. Hind 5 k.
- 13 Wändra jutumees. Hind 20 kop.
- 14 Apolooniis. Kirjutanud J. M. Jaanus. Hind 15 kop.
- 15 Merest leitud. Hind 10 kop.
- 16 Tükike leiba. Hind 15 kop.
- 17 Olusalt maetud. Hind 15 kop.
- 18 Lõssi waim. Hind 15 kop.
- 19 Punemäe nõid. Hind 15 kop.
- 20 Wali äiataat. Hind 20 kop.
- 21 Täielik Jenowewa. Trükitud M. Tõnissoni kuluga. S. 20
- 22 Täielik Robinsoni lugu. Hind 30 kop.
- 23 Merehädalised. Hind 10 kop.
- 24 Mai Roos. Trükitud M. Tõnissoni kuluga. Hind 15 kop
- 25 Noosa. Kirjutanud J. M. Jaanus Hind 20 kop.

D. Laste õpetuse raamatud.

- 1 Tõnissoni ABD-raamat. Hind 10 kop.
- 2 Laste lugemise raamat. Kirjut. M. Tõnisson. S. 20 k
- 3 Wenekeele õpetus. Kirjut. M. Tõnisson. Hind 20 kop
- 4 Wenekeele õpetus. Kirjut. A. Poleschtschuk. S. 20 kop.
- 5 Wene-Gesti sõnaraamat. Kirjut. J. M. Jaanus S. 60 k.
- 6 Kooli sõnaraamat. Hind 5 kop.
- 7 Laste pildiraamat. M. Tõnisson. Hind 10 kop.
- 8 Uteri usu katekismus Kirjut. Tõnisson. Hind 25 k.

E. Laulikud.

- 1 Gestiaste laulik. (Tõnisson) Hind 20 kop.
- 2 Tasku laulud Hind 10 kop.
- 3 Uus rahwa laulik (Tõnisson) Hind 20 kop.
- 4 Eõa laulik (Tõnisson) Hind 15 kop.

G. Palweraamatud.

- 1 Wiimne woodi. Täielik leinaaja palweraamat. S. 20 k.
- 2 Siioni teekäija palweraamat. Hind 20 kop.
- 3 Paradiisi wõti. Naisterahwa palweraamat. Hind 10 k.
- 4 Tasku palwe raamat. Hind 5 kop. [Hind 20 k.
- 5 Uu walgus. Täielik palweraamat kõige aegade jaoks.

Rbl. 2 /
VR Rkpl. nr. 24
Nr. 8232-969

RA 3
4

